

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»**

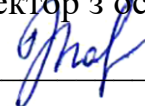
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кафедра психології, соціальної роботи та педагогіки

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з освітньої діяльності

 Оксана КОЛЯДА

«28» серпня 2024 року

СИЛАБУС

**ОК 1.7. ОСНОВИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ
(САМОУПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ)**

(шифр і назва навчальної дисципліни)

освітня програма **Туризм**
(назва освітньої програми)

освітнього рівня **бакалавр**
(назва освітнього рівня)

Обсяг, кредитів: **4 (120)**

Форма підсумкового контролю: **залік**

Київ – 2024 рік

Викладач:

Маслянікова Ірина Вікторівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувача кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки.

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу
<http://vo.ukraine.edu.ua/> за посиланням
<https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=18787>.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітній ступінь / освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальний обсяг кредитів – 4	Галузь знань 24 Сфера обслуговування (шифр і назва)	Вид дисципліни <u>обов'язкова</u>	
	Спеціальність 242 Туризм і рекреація (шифр і назва)	Цикл підготовки <u>загальний</u>	
Модулів – 1	Спеціалізація (назва)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат (назва)	Мова викладання, навчання та оцінювання: <u>українська</u> (назва)	Семестр	
Загальний обсяг годин – 120		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи – 6 Відсоток аудиторних занять становить: для денної форми навчання – 36,6% для заочної форми навчання – 10%	Ступінь вищої освіти, рівень фахової передвищої освіти: <u>бакалавр</u>	Лекції	
		30 год	6 год
		Практичні, семінарські	
		14 год	2 год
		Самостійна робота	
		45 год	81 год
		Індивідуальні завдання: 30 год	
		Вид семестрового контролю: <u>залік (1 год)</u>	

Програма дисципліни виконується в повному обсязі незалежно від форми навчання.

Здобувачі освіти заочної форми навчання мають виконати 100% програми дисципліни, тобто виконати всі практичні, лабораторні, контрольні роботи, заплановані програмою дисципліни, і прикріпити їх на платформу Інтернет-підтримки освітнього процесу Moodle, а теоретичний матеріал опанувати за наявними матеріалами до лекцій (за винятком вступної ознайомчої лекції). Під час сесії для заочної форми навчання проводять вступні лекції, консультації та контрольні заходи (заліки та іспити).

Задля підтримки здобувачів освіти заочної форми навчання для здобуття ними всіх запланованих освітньою програмою компетентностей і програмних результатів навчання університет надає додаткову можливість бажаючим здобувачам освіти заочної форми доєднатись за розкладом до аудиторних занять здобувачів освіти денної форми навчання.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни: вивчення і використання здобувачем освіти основ самоуправління навчанням як засобу підвищення ефективності і вдосконалення його самоосвітньої діяльності, вибудовування і реалізації траєкторії саморозвитку протягом усього життя.

Завдання дисципліни:

- ознайомлення здобувачів освіти з основами мотивації і самомотивації з метою спонукання їх до ефективного виконання мети і завдань освітнього процесу;
- надання допомоги здобувачам освіти при виборі цілей, встановленні їх пріоритетності і формуванні планів навчання;
- ознайомлення здобувачів освіти із основами самоорганізації навчання з урахуванням їх психофізіологічних особливостей;
- ознайомлення здобувачів освіти із основами формування інформації та її ефективного використання у процесі навчання;
- надання допомоги здобувачам освіти у питаннях самоконтролю навчання;
- визначення місця освіти та самоосвіти у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців;
- розкриття сучасних методико-технологічних засад лекційно-семінарсько-практичної форми організації навчання у вищій школі та фаховій передвищій освіті;
- розширення знань щодо організаційно-методичної, освітньої та наукової роботи здобувачів освіти;
- ознайомлення здобувачів освіти із інноваційними технологіями в організації освітнього процесу у вищій школі та фаховій передвищій освіті;
- стимулювання розвитку європейської ідентичності та самоактуалізації здобувачів освіти.

Предмет: освіта та самоосвіта здобувача фахової передвищої та вищої освіти.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Навчальна дисципліна «Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)» призначена для вивчення здобувачами вищої і фахової передвищої освіти.

Висвітлюються основи самоуправління здобувача освіти своєю навчальною діяльністю.

Формулюються основні проблеми самоорганізації навчання, визначаються мета, завдання та особливості самоуправління навчанням, розкриваються його функції й техніка виконання практичних вправ.

Грунтовно висвітлюється питання змісту і структури мотивації, стадії мотиваційного процесу і його особливості стосовно навчання, стан мотивації і адаптації студентів-початківців до навчання, пропонуються конкретні рекомендації щодо самотивації студента до ефективного навчання.

Головна увага зосереджується на принципах і видах планування, виборі цілей навчання і встановленні їх пріоритетності.

Особлива увага приділяється питанням організації навчання, денному розпорядку з використанням індивідуальних біоритмів, організації робочого місця здобувача освіти і його самотійної роботи, видам навчальних записів і раціональному веденню студентських конспектів.

Розкриває функції, види контролю, контроль процесу і результатів навчання, наводить рекомендації щодо підготовки до поточного і семестрового контролю навчання, пропонує методику комплексної оцінки діяльності здобувача освіти.

Дисципліна орієнтована на формування готовності здобувачів освіти, які розпочинають навчання в закладі фахової передвищої чи вищої освіти до самоосвітньої діяльності, до засвоєння знань, умінь, навичок, компетентностей, до аудиторної і самотійної роботи відповідно до завдань, визначених навчальним планом і окремо взятими дисциплінами.

За підсумками вивчення курсу здобувач освіти повинен демонструвати такі результати:

Він має знати:

- основний зміст освітнього процесу у закладі фахової передвищої освіти та у вищій школі;
- види та зміст аудиторної роботи;
- психологічні особливості навчання здобувачів освіти;
- наукові основи інтелектуальної діяльності здобувачів освіти;
- особливості організації самотійної роботи здобувачів освіти та методику її організації;
- можливості застосування інформаційних технологій у навчанні;
- специфіку самоменеджменту як основи організації навчання здобувачів освіти;
- особливості організації взаємодії у ЗВО;

- технології самоорганізації навчання;
- сучасні стратегії ефективного навчання;
- поняття самомотивації та самоконтролю особистості;
- феномен лідерства як елемент процесу розвитку особистості здобувача освіти;
- характеристику основних інноваційних технологій організації пізнавальної діяльності у вищій професійній школі;
- зміст професійних компетентностей.

Він має вміти:

- творчо застосовувати теоретичні знання з дисципліни в організації власної освіти та самоосвіти;
- працювати на лекціях та практичних заняттях;
- застосовувати правила конспектування лекції;
- складати конспект до семінарського заняття;
- застосовувати особливості підготовки до семінарського/практичного заняття;
- доповідати на семінарських заняттях, брати участь у дискусіях;
- складати реферат;
- користуватись дистанційними технологіями навчання, мати навички ефективної роботи на електронних платформах Moodle, Zoom/Google Meet;
- організовувати навчальний матеріал відповідно до сучасних форм впорядкування академічного професійного знання;
- організовувати самостійну роботу з навчальною та науковою літературою;
- застосовувати методику самостійної підготовки до модульного контролю, заліків та іспитів;
- здійснювати самоорганізацію особистості як основу самоменеджменту майбутнього фахівця;
- застосовувати правила організації взаємодії у ЗВО;
- володіти ситуацією, мати сформовані навички стресостійкості;
- планувати свій робочий і вільний час;
- організовувати робоче місце для навчання вдома;
- застосовувати навички лідерства як елемент процесу розвитку особистості здобувача освіти.

ПЕРЕЛІК ЗАГАЛЬНИХ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЄ ДИСЦИПЛІНА

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав та свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК 4. Здатність до критичного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК 10. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК13. Здатність планувати та управляти часом.

ЗК14. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 15. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості принципу корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

ФК 1. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності.

ФК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ФК 14. Здатність працювати в міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до несхожості до інших культур, поваги до різноманітності та мультикультурності, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці.

ФК 15. Здатність діяти у правовому полі, керуватися нормами законодавства.

ПРН 11. Володіти державною та іноземною (ними) мовою (мовами), на рівні, достатньому для здійснення професійної діяльності.

ПРН 17. Управляти своїм навчанням з метою самореалізації в професійній туристичній сфері.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Анотація дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

САМОУПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ СТУДЕНТА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПОБУДОВИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ

Тема 1. «Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)» у змісті сучасної освіти

Поняття і зміст дисципліни «Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)». Об'єкт, предмет і завдання курсу. Обґрунтування його актуальності та структури.

Поняття про процес навчання як діяльнісний, пізнавальний і комунікативний. Структура освітнього процесу. Соціальні функції навчання. Конус навчання Едгара Дейла.

Зміст освіти у вищій школі. Студент ЗВО як суб'єкт та об'єкт навчання. Поняття «активність», «навчально-пізнавальна активність», «активізація навчально-пізнавальної діяльності». Розвиток та формування навчально-пізнавальної активності. Принципи, умови та шляхи формування активності студентів.

Особливості навчання за допомогою онлайн-платформи підтримки навчання Moodle. Дистанційне навчання як форма навчання та педагогічна технологія. Організація дистанційної освіти в університетах світу. Інтернет-підтримка освітнього процесу в Україні.

Тема 2. Психологічні особливості навчання студентів

Основні характеристики навчальної діяльності. Процес засвоєння (сприймання, осмислення, розуміння, узагальнення, закріплення, використання) інформації. Роль мотивації в навчальній діяльності студента. Особливості навчальної роботи студентів і передумови її ефективності. Роль уваги для ефективного навчання. Студентська академічна група. Спілкування студентів у груповій навчальній діяльності. Особливості побудови взаємодії студентів із професорсько-викладацьким складом закладу освіти. Особливості міжособистісної взаємодії у студентському середовищі.

Рефлексивна модель вивчення навчальних предметів, її принципи та значення для становлення особистості фахівця. Цілепокладання і подолання супротиву. Проблеми та механізми управління знаннями.

Можливості пам'яті. Ейдетика. Дизайн мислення. Методи активізації мозкової діяльності. Розвиток критичного мислення.

Поняття «неуспішність», «відставання» та їх ознаки, види відставання. Причини неуспішності та відставання. Робота з відстаючими студентами.

Тема 3. Лекція, самостійна та індивідуальна роботи як форми навчання у закладі вищої і фахової передвищої освіти

Поняття лекції як основної форми передачі знань у вищій школі і фаховій передвищій освіті. Види лекцій. Робота здобувача освіти на лекції. Технології

конспектування. Питально-відповідний конспект. Тезовий конспект. Цитатний (текстуальний) конспект. Швидкісний конспект. Організація дискусії та її принципи.

Поняття про форми організації навчання у вищій школі і закладі фахової передвищої освіти. Самостійна робота студента як основна форма організації навчально-професійної діяльності у закладі освіти. Рівні самостійної діяльності студентів. Види самостійних робіт. Самостійна, науково-дослідницька робота студентів, різноманітні її форми (творчі завдання, проєкти, курсові і дипломні роботи). Принципи вибору пошукової системи, способи пошуку інформації в Інтернеті. Каталоги, посилання, пошукові покажчики (ключові слова). Розширений пошук. Формулювання запиту для пошукової системи. Основні правила складання плану. Складний, структурований, предметний, тематичний план, план-конспект. Самостійна робота з навчальною та науковою літературою. Підготовка рефератів. Структура реферату. Етапи підготовки і захисту реферату. Вимоги до оформлення реферату. Методика самостійної підготовки студента до модульного контролю, заліків, іспитів. Мистецтво швидкочитання. Методика самостійної підготовки студента до модульного контролю, заліків та іспитів. Методика самостійної підготовки студента до семінарських, практичних і лабораторних занять. Методика самостійного здобуття знань із навчальної і наукової літератури та інтернету.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ТА САМОНАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Тема 4. Практичне, семінарське та лабораторне заняття та їх роль у впровадженні рефлексивної моделі навчання

Поняття практичного заняття як форми навчання у ЗВО. Структура, форма та завдання семінарського (практичного) заняття.

Вимоги до семінарської доповіді студента: самостійність, обґрунтованість власної думки, емоційність, структурованість, логічність, правильність, посилання на джерела та дослідження, дефініювання термінів і понять. Підготовка доповіді та виступ на семінарському/практичному занятті. Візуалізація даних. Можливості мультимедійної репрезентації знань. Особливості вербалізації семінарського виступу. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень студентів. Основні принципи академічної доброчесності та відповідальність за їх порушення.

Семінар як вільна дискусія студентів. Рефлексивна модель проведення семінарів (орієнтація на дослідницький процес, критичне осмислення історичних суджень, усвідомлення неоднозначності та дискусійності конотацій, осягнення тенденцій і внутрішньоісторичних зв'язків, толерантність до поглядів опонента, інтерес до дискусії та дослідження, зваженість, обґрунтованість і контекстуальність позиції доповідача). Місце семінарів у реалізації інтерактивних технологій навчання. Круглий стіл, науковий форум, конференція та їх значення для знайомства студентів із відомими вченими, здобутками їхніх наукових досліджень.

Лабораторні заняття та їх роль у практичній підготовці студента.

Тема 5. Особливості розвитку студента як суб'єкта соціального життя

Роль soft skills для формування конкурентоспроможного фахівця. Емпіричний і теоретичний рівні засвоєння студентами навчального матеріалу. Практика та її види. Можливості працевлаштування за фахом під час навчання. Пріоритети цілісної та визначеної концепції міждисциплінарного підходу. Портрет фахівця очима роботодавця. Дуальне навчання.

SWOT-аналіз як механізм визначення індивідуальної освітньої траєкторії. Вибіркові дисципліни та їх роль у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів. Важливість вивчення іноземних мов. Володіння ІТ-технологіями як невід'ємна ознака сучасного фахівця. Найпопулярніші сучасні методики їхнього вивчення. Розвиток креативного мислення. Розвиток індивідуального творчого потенціалу. Психологія життєвого успіху (ресурси та бар'єри).

Тема 6. Сутність та особливості освітнього процесу у вищій школі та фаховій передвищій освіті

Неперервне навчання. Бакалаврат, магістратура, аспірантура, докторантура як елементи системи освіти. Кваліфікований робітник, фаховий молодший бакалавр, бакалавр – можливість навчатись паралельно і за скороченим терміном. Інформальна та неформальна освіта.

Особливості вищої і фахової передвищої освіти, організації освітнього процесу у вищій школі. Сучасні тенденції розвитку освіти. Рівні та ступені вищої освіти і фахової передвищої освіти. Стандарти вищої і фахової передвищої освіти. Освітні програми. Студент ЗВО чи ФК як суб'єкт та об'єкт навчання. Модульна модель викладання у ЗВО і ФК. Система оцінювання за шкалою ЄКТС.

Тема 7. Самоменеджмент як основа організації навчання студента

Сутність поняття самоменеджменту студента. Функції, напрями, форми самоменеджменту. Самоорганізація особистості студента як основа самоменеджменту майбутнього фахівця. Основні принципи тайм-менеджменту для студентів. Найкращі методи управління часом (Метод Айві Лі, Метод карток, Метод 1-3-5, GTD – Getting Things Done, Bullet Journal, Метод Pomodoro). Фази працездатності. Біоритми. Правила організації робочого місця студента.

Поняття самомотивації, причини демотивації. Уміння володіти ситуацією, стресостійкості. Способи та прийоми самомотивації. Рефреймінг. Самоконтроль. Основні методи досягнення та розвитку самоконтролю. Творче мислення. Сучасні стратегії ефективного навчання. Стратегія №1: повторюйте. Прокрастинація. Методи подолання прокрастинації. Стратегія №2: чергування. Стратегія №3: формулювання питань до матеріалу. Стратегія №4: поєднання. Стратегія №5: конспектування.

Формування самокерованої, самостійної особистості. Функції самокерівництва навчанням. Автономність.

Тема 8. Особливості організації взаємодії в закладі освіти

Особливості побудови взаємодії студентів із професорсько-викладацьким складом закладу освіти. Розвиток навичок ефективного спілкування. Особливості поведінки у конфліктних ситуаціях та способи їх розв'язання. Структурні складові технології навчання (цілі навчання, зміст освіти, засоби педагогічної взаємодії, студент і викладач, результат діяльності).

Участь у самоврядуванні, соціальних акціях, волонтерстві тощо як механізм розвитку soft skills. Лідерство як елемент процесу розвитку особистості студента. Поняття та сутність лідерства. Класичні та сучасні теорії лідерства. Розвиток ініціативності, енергійності.

Міжпредметні зв'язки:

«Україна в контексті світового розвитку», «Основи наукових досліджень та академічного письма», «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність», «Психологія», «Загальна педагогіка», «Вступ до спеціальності».

4.2. Структура навчальної дисципліни

4.2.1. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт														Форми та методи контролю знань	
	денна форма							заочна форма								
	Усього	аудиторна					самостійна робота	Усього	аудиторна					самостійна робота		
		у тому числі							у тому числі							
		лекції	семінари	практичні	лабораторні	індивідуальна робота			лекції	семінари	практичні	лабораторні	індивідуальна робота			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Змістовий модуль 1.																
Самоуправління навчанням студента як основа для побудови індивідуальної освітньої траєкторії																
Тема 1. «Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)» у змісті сучасної освіти	11	2		1		2	6	14	2				2	10	АР, ІЗ, СР	
Тема 2. Психологічні особливості навчання студентів	15	4		1		4	6	14					4	10	АР, ІЗ, СР	
Тема 3. Лекція, самостійна та індивідуальна роботи як форми навчання у закладі вищої і фахової передвищої освіти	16	4		2		4	6	14					4	10	АР, ІЗ, СР	
Тема 4. Практичне, семінарське та лабораторне заняття та їх роль у впровадженні рефлексивної моделі навчання	16	4		2		4	6	14					4	10	АР, ІЗ, СР	
Модульний контроль															тести	
Разом за змістовим модулем 1	58	14	-	6	-	14	24	56	2	0			14	40		
Змістовий модуль 2.																
Організаційні засади навчання та самонавчання здобувачів освіти																
Тема 5. Особливості розвитку студента як суб'єкта соціального життя	16	4		2		4	6	20	4	2			4	10	АР, ІЗ, СР	
Тема 6. Сутність та особливості освітнього процесу у вищій школі та фаховій передвищій освіти	16	4		2		4	6	14						4	10	АР, ІЗ, СР
Тема 7. Самоменеджмент як основа організації навчання студента	16	4		2		4	5	14						4	10	АР, ІЗ, СР
Тема 8. Особливості організації взаємодії в закладі освіти	14	4		2		4	4	16						4	11	АР, ІЗ, СР
Модульний контроль	1							1							Залік у формі тестів	
Разом за змістовим модулем 2	62	16	-	8	-	16	21	64	4	2			16	42		
Усього годин	120	30		14		30	45	120	6	2			30	82		

4.3. Форми організації занять Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	«Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)» у змісті сучасної освіти	1
2.	Психологічні особливості навчання студентів	1
3.	Лекція, самостійна та індивідуальна роботи як форми навчання у закладі вищої і фахової передвищої освіти	2
4.	Практичне, семінарське та лабораторне заняття та їх роль у впровадженні рефлексивної моделі навчання	2
5.	Особливості розвитку студента як суб'єкта соціального життя	2
6.	Сутність та особливості освітнього процесу у вищій школі та фаховій передвищій освіті	2
7.	Самоменеджмент як основа організації навчання студента	2
8.	Особливості організації взаємодії в закладі освіти	2
Разом:		14

Індивідуальні завдання

Індивідуальна навчально-дослідна робота

Індивідуальна навчально-дослідна робота (ІНДР) є видом позааудиторної індивідуальної діяльності здобувача освіти, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання ІНДР прилюдним захистом навчального проєкту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу – це вид науково-дослідної роботи здобувача освіти, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Види ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання: конспект із теми (модуля) за заданим планом (2 бали); конспект із теми (модуля) за планом, який здобувач освіти розробив самостійно (3 бали); анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, тематичні розвідки (3 бали); повідомлення з теми, рекомендованої викладачем (2 бали); повідомлення з теми (без рекомендації викладача): сучасні відкриття з теми, аналіз інформації, самостійні дослідження (3 бали); дослідження різноманітних питань з тематики дисципліни у вигляді есе (5 балів). Дослідження з тематики дисципліни у вигляді реферату (охоплює весь зміст навчального курсу) – 10 балів.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-педагогічного дослідження у вигляді реферату: вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел.

Також ІНДЗ може бути виконане у формі тез (20 балів). Обсяг тез – до 5 сторінок. Формат аркуша – А-4; шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 кегль; інтервал – 1,5.

Тези починаються з ініціалів і прізвища автора, які друкуються жирними, звичайними літерами у верхньому правому куті. Через інтервал, по центру, великими жирними літерами подається назва. Через інтервал, з абзацу, починається основний текст.

Посилання в тексті подаються в квадратних дужках. Перша цифра вказує номер за переліком посилань, що даються за алфавітним порядком у кінці тексту, після коми через інтервал друкуються номер сторінки цитованого джерела (напр. [1, 245]). Перелік посилань подається в кінці статті після слова «Література» (по центру жирними літерами).

Тези обов'язково повинні містити такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними

завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної автором проблеми; виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячуються тези; постановка мети і виокремлення завдань; виклад основного матеріалу; висновки і перспективи подальших досліджень у напрямку представлених тез.

**Оцінка за ІНДЗ у вигляді реферату:
шкала оцінювання національна та ECTS**

Оцінка за 100- бальною системою		Оцінка за національно ю шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
15 – 20	відмінно	5	A	відмінно
14 – 10	добре	4	BC	добре
9 – 5	задовільно	3	DE	задовільно
44 – 0	незадовільно	2	FX	незадовільно з можливістю повторного виконання

Теми рефератів:

1. Невирішені питання щодо проблем навчання студента.
2. Суть, зміст і структура мотивації навчання.
3. Стадії мотиваційного процесу навчання.
4. Стан мотивації навчання студентів.
5. Особисті фактори мотивації навчання, власна мотиваційна структура.
6. Адаптація до навчання студентів-першокурсників.
7. Особиста практика використання мотивації навчання.
8. Методи підвищення ефективності мотивації навчання.
9. Особисте уявлення про свою майбутню спеціальність.
10. Самоуправління навчанням, його суть і особливості.
11. Значення часу в процесі навчання, особистий капітал часу студента, інвентаризація часу.
12. Цикл самоуправління навчанням і техніка його виконання.
13. Початок навчання у закладі вищої освіти: досягнення і проблеми (на особистому прикладі).
14. «Особистий капітал часу» студента, його розподіл у процесі навчання.
15. Цілі навчання у ЗВО (на особистому прикладі).
16. Процес постановки і формулювання цілей навчання.
17. Особисте ставлення до самоуправління навчанням: переваги і труднощі.
18. Процес планування і його значення у навчанні.
19. Система планування навчання.
20. Складання планів за допомогою методу «Альпи».
21. Особисте планування часу і шляхи його вдосконалення.
22. Методи підвищення ефективності організації навчання студента.
23. Принципи і методи організації робочого дня студента.
24. Організація робочого дня студента і шляхи її вдосконалення.

25. Власний досвід використання біоритмів у процесі навчання.
26. Суть і значення самостійної роботи.
27. Основні види і зміст самостійної роботи.
28. Планування та організація самостійної роботи.
29. Конспект, принципи і методи його ведення.
30. Особистий досвід складання студентського конспекту, шляхи вдосконалення.
31. Види навчальних записів і їх характеристика.
32. Раціональне читання і швидкочитання, їх види і значення для студента.
33. Методи роботи з книгою.
34. Інформація і комунікація, їх роль у процесі навчання.
35. Контроль процесу і результатів навчання.
36. Методи підготовки до практичних і семінарських занять
37. Заліково-екзаменаційна сесія і підготовка до неї.
38. Особисті шляхи підвищення ефективності навчання на основі самоуправління.
39. Самоуправління навчанням і його значення для майбутнього фахівця.
40. Роль і значення використання мультимедійних засобів у системі навчання студентів-першокурсників.
41. Позитивні і негативні аспекти комп'ютеризації освітнього процесу підготовки фахівців із вищою освітою.
42. Правомірність використання виразу «Не можна навчити, а можна навчитися» в системі підготовки фахівців.
43. Суть і особливості «Я-дисциплін» і їх значення в системі підготовки фахівців.
44. Роль і значення запровадження дистанційного навчання в системі інклюзивної освіти в умовах епідемії коронавірусу та/чи військового стану.
45. Підготовка до публічного виступу.
46. Місце і роль самоменеджменту в процесі професійної підготовки.
47. Прийоми розвитку пам'яті.
48. Нові методики навчання швидкісного читання.
49. Психологія студентської групи.
50. Теорія і практика формування лідера.

Теми самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	«Основи навчання студентів (самоуправління навчанням)» у змісті сучасної освіти	3
2.	Психологічні особливості навчання студентів	3
3.	Особливості розвитку студента як суб'єкта соціального життя	3
4.	Сутність та особливості освітнього процесу у вищій школі	3
5.	Лекція як основна форма навчання у закладі вищої освіти	3
6.	Практичне заняття і його роль у впровадженні рефлексивної моделі навчання	3
7.	Самостійна та індивідуальна робота здобувача освіти	3
8.	Самоменеджмент як основа організації навчання студента	3
9.	Особливості організації взаємодії у ЗВО	3
10.	Ознаки навчально-дослідної роботи студентів	3
11.	Розрізнення навчально-дослідної та науково-дослідної роботи студентів	3
12.	Напрями організації НДРС	3
13.	Форми організації та проведення НДРС в університеті	3
14.	Зміст роботи наукових гуртків та проблемних семінарів	2
15.	Самотивація та самоконтроль	4
Разом:		45

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

– словесні: лекція (традиційна, проблемна тощо) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (презентація PowerPoint), пояснення, розповідь, бесіда;

– наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

– практичні: вправи.

2. За логікою передачі і сприйняття навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота із книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів.

5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності

– навчальні дискусії;

– створення ситуації пізнавальної новизни;

– створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

5.3. Інклюзивні методи навчання

1. Методи формування свідомості: бесіда, диспут, лекція, приклад, пояснення, переконання.

2. Метод організації діяльності та формування суспільної поведінки особистості: вправи, привчання, виховні ситуації, приклад.

3. Методи мотивації та стимулювання: вимога, громадська думка. Вважаємо, що неприпустимо застосовувати в інклюзивному вихованні методи емоційного стимулювання – змагання, заохочення, переконання.

4. Метод самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляція.

5. Методи соціально-психологічної допомоги: психологічне консультування, аутотренінг, стимуляційні ігри.

6. Спеціальні методи: патронат, супровід, тренінг, медіація.

7. Спеціальні методи педагогічної корекції, які варто використовувати для цілеспрямованого виправлення поведінки або інших порушень, викликаних спільною причиною. До спеціальних методів корекційної роботи належать: суб'єктивно-прагматичний метод, метод заміщення, метод "вибуху", метод природних наслідків і трудовий метод.

6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається із двох 2 модулів.

Результати навчальної діяльності здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою в кожному семестрі окремо.

За результатами поточного, модульного та семестрового контролів виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ECTS.

Модульний контроль: кількість балів, які необхідні для отримання відповідної оцінки за кожен змістовий модуль упродовж семестру.

Семестровий (підсумковий) контроль: виставлення семестрової оцінки здобувачам освіти, які опрацювали теоретичні теми, практично засвоїли їх і мають позитивні результати, набрали необхідну кількість балів.

Загальні критерії оцінювання успішності здобувачів освіти, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано в таблиці нижче.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу здобувача освіти на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики.

Реферативні дослідження та есе, які виконує здобувач освіти за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на практичних заняттях.

Модульний контроль знань здобувачів освіти здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
«добре»	Ставиться за вияв здобувачем вищої освіти повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді здобувача вищої освіти наявні незначні помилки.
«задовільно»	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхневу обізнаність із основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою.

	Можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але здобувач вищої освіти спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	Виставляється здобувачу вищої освіти, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхнева, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться здобувачу вищої освіти, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення закладу вищої освіти без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

**Загальна оцінка з дисципліни:
шкала оцінювання національна та ECTS**

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
		екзамен	залік		
90 – 100	<i>відмінно</i>	5	<i>зараховано</i>	A	<i>відмінно</i>
82 – 89	<i>добре</i>	4		B	<i>добре (дуже добре)</i>
75 – 81	<i>добре</i>	4		C	<i>добре</i>
64 – 74	<i>задовільно</i>	3		D	<i>задовільно</i>
60 – 63	<i>задовільно</i>	3		E	<i>задовільно (достатньо)</i>
35 – 59	<i>незадовільно</i>	2	<i>не зараховано</i>	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1 – 34	<i>незадовільно</i>	2		F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

**Орієнтовний перелік питань до заліку –
(у формі тестів за тематикою усіх занять курсу)**

Тестові завдання

Інструкція: Шановний студенте! Обери один із запропонованих варіантів відповіді:

1. Здатність людини до набуття, оновлення та розвитку знань і вмінь, до адаптації до змін в оточуючому середовищі протягом усього життя – це:

1. здатність до самоосвіти
2. здатність до саморозвитку
3. здатність до адаптації
4. соціальна профілактика

2. Раціональне визначення того, як людина збирається досягти поставлених перед собою цілей, – це функція:

1. планування
2. прийняття рішень
3. постановки цілей
4. інформації і комунікації

3. Термінові/важливі справи, термінові/менш важливі справи, менш термінові/важливі справи, менш термінові/менш важливі справи – це критерії визначення пріоритетності за:

1. принципом Паретто
2. принципом Ейзенхауера
3. АБВ-аналізом
4. методом «Альпи»

4. Самоуправління навчанням – це:

1. процес самопланування, самоорганізації, самомотивації та самоконтролю навчальної діяльності студента для формування і досягнення власних цілей навчання у закладі освіти
2. процес найповнішого розкриття особистістю своїх здібностей і творчих можливостей, індивідуального саморозвитку і самоздійснення, знаходження внутрішнього потенціалу свого «Я»
3. процес співвідношення досягнутих результатів навчання із запланованими цілями навчання
4. процес кількісних та якісних змін

5. Головна мета лекції – це ...

1. дати студентам можливість сформувати вміння та навички використовувати теоретичні знання з дисципліни на практиці
2. формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу
3. розвиток творчих дослідницьких навичок студентів
4. оцінити досягнення з курсу, систематизувати, узагальнити знання.

6. Цілі навчання – це ...

1. конкретні, бажані для студента результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність
2. неконкретні, але бажані для студента результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність
3. те, заради чого виконуються певні дії
4. прийняті позначення якості знань студентів

7. Правильно сформульовані цілі навчання мають бути:

1. реальними, конкретними, стратегічними
2. сумісними, мотивованими, цікавими
3. реальними, конкретними, гнучкими
4. коротко-, середньо-, довготерміновими

8. Конспект лекції – це ...

1. стислий, послідовний виклад основного змісту лекції, записаний у розповідній формі без подробиць і повторень
2. стислий, послідовний виклад основного змісту лекції
3. послідовний виклад основного змісту лекції, записаний у розповідній формі
4. виклад інформації, яка якомога ґрунтовніше розкриває суть лекції

9. Контроль навчання поділяється на такі види:

1. первинний, вторинний і третинний
2. попередній, поточний і підсумковий
3. вибіркового і суцільного
4. первинний та вибіркового

10. Мета контролю навчання – це ...

1. перевірка того, чи відбувається навчання згідно зі заздалегідь прийнятими цілями, завданнями і планами навчання

2. перевірка результатів навчання з метою розробки нових навчальних планів
3. застосування випробуваних методів і прийомів оцінки зробленого в процесі самостійної роботи студента
4. перевірка роботи викладацького складу ЗВО

11. Контроль навчання – це:

1. результат досягнутого в навчанні
2. досягнуті цілі навчання завдяки відповідним діям
3. процес забезпечення досягнення цілей навчання шляхом аналізу та оцінки його результатів, втручання в освітній процес і прийняття, у разі необхідності, коригуючих дій
4. контроль відвідування навчальних занять студентами

12. Найважливішою умовою ефективності самостійної роботи є її:

1. обґрунтування
2. планування
3. аналіз
4. забезпечення

13. Відповідно до поставленої мети завдання семінарських занять полягають у тому, щоб:

1. використовувати дидактичні матеріали і технічні засоби під час навчання
2. сформувати у студентів уміння і навички розумової праці
3. систематично контролювати роботу студентів і перевіряти їхні знання, уміння і навички з окремих тем і розділів програми
4. урахувати рівень усвідомлення студентами особистісного смислу в набутті знань у певній галузі науки

14. Головна мета практичного заняття – це ...

1. розширення, поглиблення, систематизація наукових знань, одержаних студентами на лекціях й у процесі самостійної роботи
2. чітке планування і структурування навчального теоретичного матеріалу
3. удосконалення практичних знань студентів із дисципліни, яка вивчається
4. управління пізнавальною діяльністю студентів під час навчання

15. Форма навчального заняття, під час якого викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів):

1. лекція
2. семінарське заняття
3. практичне заняття
4. лабораторне заняття

16. Перелік тем семінарських занять визначає:

1. лекція
2. практичне заняття
3. дискусія
4. самостійна робота

17. Підсумковий контроль включає:

1. семестровий контроль та державну атестацію
2. річний контроль та річну атестацію
3. контроль із окремих тем дисципліни, модульний контроль
4. підсумковий тест

18. Міміка – це ...

1. професійний образ, який створює викладач відповідно до його уявлень про зовнішній вигляд, поведінку, характер діяльності у заданій ситуації
2. різноманітні зовнішні особливості свого "я" і способи його вираження
3. уміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу
4. виражальні рухи м'язів обличчя; додатковий засіб вираження і сприймання емоційного стану людини

19. Жести – це ...

1. техніка створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування викладача на майбутню діяльність
2. самоподача, здатність створювати й підтримувати в очах студентів такий свій образ, який найбільш "вигідний" з погляду ефективності впливу
3. фіксований погляд співрозмовників один на одного, який означає зацікавленість партнерів і зосередженість на тому, про що говориться
4. виражальні рухи рук, пальців, що використовуються як засіб у спілкуванні людей

20. Рефлексія – це ...

1. самоконтроль поведінки в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність співвідносити свої дії з ситуацією і координувати їх
2. здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації
3. стійка усвідомлена система ставлень людини до своєї професії, об'єктів професійної діяльності
4. діяльність щодо управління іншою діяльністю

21. Креативність – це ...

1. здатність володіти собою в будь-якій ситуації, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію незалежно від сили зовнішніх факторів
2. здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації
3. здатність уявити себе на місці іншої людини, подумки бачити, програвати за неї ту чи іншу ситуацію
4. уміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Це прийоми володіння собою і прийоми впливу на інших

22. Мотивація навчання – це ...

1. усвідомлена відсутність у студента чого-небудь, що спонукає його до дії
2. все те, що студент вважає для себе цінним
3. процес впливу на студента сукупності факторів, які спонукають його до навчання, визначають поведінку, форми навчання, надають йому спрямованості, орієнтованої на досягнення відповідних цілей
4. цінності, які отримує особа в обмін на успіхи у навчанні

23. Мотиви в процесі навчання можуть мати характер:

1. тільки позитивний
2. тільки негативний
3. нейтральний
4. позитивний і негативний

24. У процесі навчання прийнято виділяти:

1. зовнішню винагороду
2. зовнішню і внутрішню винагороду
3. покарання

4. внутрішню винагороду

25. Зовнішня винагорода – це те, що:

1. дає сам процес навчання і виникає «всередині» студента
2. конкретний студент вважає цінним та бажаним для себе
3. конкретний викладач вважає цінним і бажаним у навчальних досягненнях студента
4. пропонується студенту ззовні за сумлінне та якісне виконання ним навчальних завдань і досягнення бажаних результатів

26. Цілі навчання в системі мотивації – це ...

1. конкретні бажані для студента результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність
2. неконкретні, але бажані для студента результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність
3. конкретні, але небажані для студента результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність
4. напруга психофізіологічних сил організму студента для виконання певних навчальних завдань

27. Активність у процесі навчання означає:

1. процес інтенсифікації діяльності студента з формування знань
2. свідому цілеспрямовану діяльність студента з опанування знань
3. витрати інтелектуальних зусиль студента
4. витрати психологічних і фізичних зусиль студента

28. Пізнання в процесі навчання означає:

1. процес творчої діяльності студента з опанування знань
2. процес творчої діяльності студента з опанування знань, який залежить від його здібностей до обраної професії
3. процес творчої діяльності студента, що формує його знання, на основі яких виникають цілі і мотиви діяльності
4. свідому цілеспрямовану діяльність студента, спрямовану на формування знань

29. Адаптація до навчання – це ...

1. процес впливу особистих якостей студента на організацію навчання
2. перебудова фізіологічних, психологічних, емоційних процесів в організмі студента у відповідь на зміну умов навчання

3. надання студенту можливості навчатися відповідно до його рис характеру
4. перебудова фізіологічних, психологічних, емоційних процесів в організмі студента

30. 3 наведених нижче факторів мотивації навчання найбільш ефективним можна вважати:

1. звертання уваги студента на те, як навчаються інші
2. звертання уваги студента на те, як навчається він
3. розуміння того, що міцні знання дають максимальні шанси в майбутній професійній діяльності
4. хорошу попередню підготовку перед вступом до закладу освіти

31. Суть біоритмів полягає в тому, що фізичні, психічні та інтелектуальні кондиції студента:

1. пов'язані з циклічними коливаннями, які не піддаються попередньому розрахунку
2. пов'язані з циклічними коливаннями, які піддаються попередньому розрахунку
3. не пов'язані з циклічними коливаннями і не піддаються попередньому розрахунку
4. пов'язані з циклічними коливаннями, але які не піддаються попередньому розрахунку

32. Мета контролю навчання – це ...

1. перевірка того, чи відбувається навчання згідно зі заздалегідь прийнятими цілями, завданнями і планами навчання
2. перевірка результатів навчання з метою розробки нових навчальних планів
3. перевірка результатів навчання з метою задоволення потреб стейкхолдерів у працевлаштуванні майбутніх фахівців
4. застосування випробуваних методів і прийомів оцінки зробленого в процесі самостійної роботи студента

33. Контроль процесу навчання – це вид контролю, який:

1. виконується в період заліково-екзаменаційної сесії
2. виконується на проміжних стадіях протягом усього терміну навчання
3. застосовується на початковій стадії навчання
4. застосовується через рік після вивчення предмету

34. До основних принципів підготовки до підсумкового контролю належить:

1. планомірність, систематичність, репродукування
2. виразність, первинність, доступність
3. емоційність, доступність, планомірність
4. схожість, відповідність, випадковість

35. До основних функцій контролю навчання належать:

1. мотиваційна, наукова, практична
2. правова, економічна, соціальна
3. навчальна, діагностична, вимірювальна
4. креативна, наукова, практична

36. Основними традиційними видами навчальних занять у ЗВО є:

1. лекції, семінари, практичні заняття, консультації
2. самостійне вивчення певних питань, участь у роботі гуртків
3. іспити, заліки, модульний контроль, контрольні роботи
4. експериментально-дослідницька робота

37. Зорієнтована на розкриття сутності навчального предмету, його предмету і завдань, змісту, взаємозв'язку з іншими дисциплінами, а також сприяння зацікавленості предметом:

1. Вступна лекція
2. Тематична лекція
3. Оглядова лекція
4. Лекція-дискусія

38. Передбачає розкриття певної теми навчальної програми дисципліни:

1. Вступна лекція
2. Тематична лекція
3. Оглядова лекція
4. Лекція-дискусія

39. Застосовується перед або під час виробничих практик, виконанням дипломних робіт або складанням державних іспитів:

1. Вступна лекція
2. Тематична лекція
3. Оглядова лекція

4. Лекція-дискусія

40. ... або лекція-дискурс – це викладу матеріалу в діалозі двох викладачів:

1. Бінарна лекція
2. Вступна лекція
3. Тематична лекція
4. Оглядова лекція

41. На ... використовуються демонстраційні матеріали, форми наочності, які не лише доповнюють словесну інформацію, а й самі виступають носіями змістовної інформації:

1. лекції-візуалізації
2. вступній лекції
3. тематичній лекції
4. оглядовій лекції

42. Метою проведення навчання за моделлю ... є отримання від групи в короткий час великої кількості варіантів відповідей:

1. «мозкового штурму»
2. «ділова гра»
3. «проектне навчання»
4. «метод проб та помилок»

43. Навчання – це

1. процес засвоєння студентами інформації у вигляді знань, умінь та навичок, а також професійних компетенцій за допомогою викладача як організатора цього процесу;
2. керівництво набуттям студентами знань, засвоєнням певних поглядів, виробленням правильних звичок, формуванням потреб, інтересів, мотивів;
3. цілеспрямований, систематичний і безперервний процес удосконалювання розумової, психічної, фізичної і професійної діяльності студента за допомогою відповідного навчального матеріалу, доцільного впливу та адекватної організації навчально-виховного процесу у ЗВО;
4. керівництво набуттям студентами знань, засвоєнням певних поглядів, виробленням правильних звичок, формуванням потреб, інтересів, мотивів.

44. Виховання – це ...

1. керівництво набуттям студентами знань, засвоєнням певних поглядів, виробленням правильних звичок, формуванням потреб, інтересів, мотивів
2. новий напрям думки твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші відносини або зв'язки діяльності ЗВО
3. система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу
4. процес засвоєння студентами інформації у вигляді знань, умінь та навичок, а також професійних компетенцій, за допомогою викладача як організатора цього процесу.

45. Активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої діяльності суб'єктів та об'єктів навчання та виховання – це ...

1. освіта як процес
2. навчально-виховний процес
3. навчання
4. виховання

46. Система набування знань, навичок, умінь, способів мислення і діяльності – це ...

1. освіта як процес
2. освіта як результат
3. навчання
4. педагогічна концепція

47. Рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою і змістом знань, навичок і вмінь – це ...

1. освіта як процес
2. освіта як результат
3. навчання
4. педагогічна концепція

48. ... – це цілеспрямований, систематичний і безперервний процес удосконалення розумової, психічної, фізичної і професійної діяльності студента:

1. Освіта як результат
2. Навчання

3. Виховання
4. Розвиток

49. ... – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші відносини або зв'язки діяльності ЗВО:

1. Педагогічна теорія
2. Педагогічна ідея
3. Педагогіка як наука
4. Педагогічна концепція

50. ... – це система критичних поглядів на реальну вишівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей:

1. Педагогічна закономірність
2. Педагогічна ідея
3. Педагогічна теорія
4. Педагогічна концепція

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

7.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали,

у т.ч. для здобувачів вищої і фахової передвищої освіти з інвалідністю

1. Робоча навчальна програма з дисципліни.
2. Силабус із дисципліни.
3. Підручники та навчальні посібники.
4. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять.
5. Семестрові завдання для самостійної роботи здобувачів освіти та виконання ІНДЗ із дисципліни.
6. Контрольні роботи з дисципліни у формі тестів для перевірки рівня засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу.
7. Методичні матеріали для здобувачів освіти з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання дослідницьких проєктів.
8. Конспекти лекцій.
9. Презентації лекцій.
10. Відеозаписи лекцій.
11. Засоби унаочнення (обладнання, інвентар, макети, таблиці, дидактичні матеріали та ін.).
12. Технічні засоби навчання (ноутбук, мультимедійний проєктор тощо).

Методичне забезпечення інклюзивного навчання

1. Методики диференційованого підходу до процесу навчання й оцінювання знань, умінь і здібностей здобувачів освіти з інвалідністю.
2. Дистанційні програми навчання для здобувачів освіти із порушеннями слуху та опорно-рухового апарату.
3. Спеціалізовані комп'ютерні програми для навчання осіб з інвалідністю.
4. Забезпечення осіб із порушеннями зору спеціальною літературою: книгами, підручниками, навчальними посібниками, журналами, надрукованими шрифтом Брайля та укрупненим шрифтом, і звуковими комп'ютерними програмами.
5. Наявність аудіовізуальних засобів навчання, спеціальної навчально-методичної літератури в електронному, друкованому, аудіовізуальному форматах для осіб з інвалідністю.
6. Дидактичні матеріали та засоби навчання осіб з інвалідністю для дистанційної та відкритої форм навчання.

7.2. Глосарій

(термінологічний словник)

Глосарій

Абстракція (лат. abstractio – видалення, відволікання) – процес пізнавальної діяльності, який полягає в уявному виділенні одних властивостей предметів та явищ і відволіканні від інших. Абстракцією називають також і результат абстрагування. Абстрагування лежить в основі процесів *узагальнення й утворення понять*; існує також у вигляді чуттєво-наочного образу (креслення,

діаграми, схеми, моделі і т.п.). Абстракція – момент цілісного процесу пізнання, спрямованого в остаточному підсумку на досягнення конкретного, тобто всебічного, повного знання. Процес формування абстракції відбувається в єдності з аналізом, синтезом, узагальненням, конкретизацією та іншими розумовими операціями.

Автоматизм (грец. automatos – самодіючий) – у психології єдиний безупинний розумовий, мовний чи руховий акт, що відбувається без участі свідомості. За рахунок автоматизму окремих дій людина одержує можливість зосередити увагу на якості виконуваної діяльності. Необхідна риса навичок до виконання досконало засвоєної дії.

Авторитарне виховання – виховна концепція, що передбачає підпорядкування вихованця волі вихователя. Придушуючи ініціативу і самостійність, авторитарне виховання перешкоджає розвитку індивідуальності в дітей і юнацтва. Часто призводить до виникнення конфронтації між вихователем і вихованцями.

Авторитет (нім. Autoritat, від лат. autoritas – влада) – беззастережне значення і вплив будь-якої особи чи групи в організації, засноване на знаннях, моральних чеснотах, життєвому досвіді і традиціях. Розрізняють авторитет релігійний, політичний, науковий, педагогічний і т.п. У вузькому значенні – одна з форм здійснення влади. Для завоювання і зміцнення авторитету педагога вирішальне значення має єдність слова і діла у діяльності. Авторитет виражається у здатності носія авторитету направляти, не вдаючись до примусу, думки, почуття і вчинки своїх студентів, у визнанні студентством за викладачем-носієм авторитету права на керівництво, у готовності виконувати його вказівки і поради.

Агресивне поводження (франц. agressif – зухвалий, войовничий, від лат. aggredior – нападаю) – дії, що мають на меті заподіяння моральної чи фізичної шкоди іншим. Зустрічається з боку окремих зухвалих студентів і, навіть, деяких невірніважених та слабко контрольованих викладачів. Мусить бути повністю вилучене з освітнього процесу у вищій школі.

Адаптація (від середвіч. лат. adaptatio – пристосування, приладжування) – здатність організму пристосовуватися до різних умов зовнішнього середовища. В основі адаптації лежать реакції організму, спрямовані на збереження сталості його внутрішнього середовища (т.зв. гомеостаз). Адаптація до навчання – перебудова фізіологічних, психологічних, емоційних процесів в організмі студента у відповідь на зміну умов навчання.

Акмеологія (грец. akme – пік, вершина, вища ступінь чого-небудь, що цвіте, сила) – галузь наукового знання, об'єктом вивчення якої є людина в динаміці її саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах самореалізації. Предмет акмеології – творчий потенціал людини, закономірності й умови досягнення суб'єктом діяльності (індивідом чи об'єднанням індивідів) різних рівнів розкриття творчого потенціалу, вершин самореалізації. Задача акмеології – озброєння суб'єкта діяльності, що формується під час навчання у вищій школі, знаннями і технологіями, які

забезпечують можливість його успішної самореалізації в різних сферах життєдіяльності, у тому числі й у галузі обраної професії чи професій. Специфічним методом акмеології є порівняльне моделювання поведінки і професійної діяльності в різних областях роботи, характерних для самореалізації творчого потенціалу зрілої людини на різних рівнях успішності. Для оцінки досягнутого рівня самореалізації суб'єкта діяльності в різних областях акмеологія розробляє спеціальні критерії, оціночні норми, що відповідають методам вимірювань.

Аксіологія – теорія, що описує і пояснює людські цінності. Становлення аксіології як самостійної дисципліни було пов'язане з витісненням ціннісної проблематики з науки нового і новітнього часу. Для сучасної науки, основні ознаки якої оформилися після робіт Галілео Галілея (дослідження й експеримент, неодмінно пов'язані із процедурою вимірювання чого-небудь), світ позбавлений ціннісних визначень. Сам по собі для науки він не поганий і не гарний; чиста наука не говорить мовою цінностей; схвалювати і засуджувати, захоплюватися і жаяхатися – не її справа. Однак в останні роки педагогічна практика прагне сприяти становленню у молодій людини гуманістичних цінностей (поваги до іншої позиції, необхідності рахуватися з обґрунтованою протилежною думкою, прагненням до пошуку компромісу тощо).

Активна життєва позиція – свідоме ставлення до громадського обов'язку, що ґрунтується на засвоєних моральних, цивільних і професійних переконаннях, коли єдність слова і діла стають повсякденною нормою поведінки. Важливий орієнтир у навчально-виховній діяльності закладів вищої освіти. При активній життєвій позиції наявні здатність, воля й уміння втілювати свої переконання у життя. Трансформуючи думки людей у вчинки, така позиція є найважливішим критерієм об'єктивної оцінки соціальної ролі особистості громадянина і фахівця, її моральних і ділових якостей.

Активність особистості (лат. *activus* – діяльний) – діяльне ставлення людини до світу, здатність людини робити суспільно важливі перетворення матеріального і духовного середовища на основі освоєння суспільно-історичного досвіду людства; виявляється у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні. Інтегративна характеристика активності особистості – активна життєва позиція зрілої людини, що виражається в її принциповості і послідовності у відстоюванні поглядів, в єдності слова і діла. Свідомо цілеспрямована діяльність студента з опанування знань у процесі навчання. Від ступеня активності залежить рівень мотивації студента до навчання.

Альтруїзм (франц. *altruisme*, від лат. *alter* – інший) – моральний принцип, що передбачає християнське ставлення до інших людей, безкорисливе служіння їм і готовність до самозречення в ім'я їхнього добробуту.

Аналіз (грец. *analysis* – розкладання, розчленовування) – прийом у процесі навчання, який полягає у вивченні кожного елемента чи сторони явища як частини цілого, розчленовуванні досліджуваного предмета чи явища на складові елементи, виділення в ньому окремих сторін. Взагалі аналіз існує у двох формах: розумових операцій і практичної дії.

Аналогія в навчанні (грец. *analogia* – відповідність) – вид розумової діяльності; виявлення властивостей одного предмета на підставі його подібності до іншого. Аналогія – один із загальнонаукових методів теоретичного й емпіричного дослідження. Метод, заснований на встановленні подібності між об'єктами (предметами, явищами, поняттями, процесами), за якими-небудь ознаками чи відносинам. За аналогією робляться висновки про властивості об'єктів.

Анотація – стисла характеристика змісту літературного джерела.

Аперцепція – залежність сприйняття нових відчуттів і вражень від минулого досвіду, запасу знань і загального змісту попереднього психічного життя людини, що у свою чергу є результатом впливу на неї зовнішнього середовища. Розрізняють аперцепцію стійку і тимчасову. Стійка являє собою залежність сприйняття від світогляду, цінностей, рівня освіти, стійких інтересів людини, її психічного складу і т.п. Тимчасова характеризує залежність сприйняття від психічного стану людини в даний момент (її настрою, стану чекання і т.д.). Приклад аперцепції у навчанні – встановлення зв'язку нових знань зі старими у процесі оволодіння ними.

Безперервна освіта – філософсько-педагогічна концепція, відповідно до якої освіта розглядається як процес, що охоплює все життя людини. У теорії та практиці безперервної освіти особливо акцентується увага дорослих на можливості навчання після отримання базової освіти. В особистісному плані безперервна освіта реалізовується не тільки за рахунок функціонального включення людини в освітній процес, чим забезпечується «наступність ланок» у системі освіти, але й завдяки формуванню внутрішньої особистісної позиції, що забезпечує необхідність освіти у внутрішньому світі особистості. Безперервна освіта виступає як засіб творчого зростання особистості, конструктивного подолання ситуацій соціальної і професійної життєвої кризи.

Бібліографічний запис – це опис друкованого твору, що містить відомості про його автора, назву твору, місце видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок.

Бібліографічні джерела інформації – сукупність літературно оформлених праць.

Бібліотека – зібрання літературних джерел інформації і приміщення для їх зберігання.

Біоритм – один із механізмів, який дозволяє організму пристосуватись до змінних умов життя.

Види контролю у навчанні. Застосовується попередній, поточний, повторний, періодичний і підсумковий контроль. *Попередній контроль* має діагностичний характер і здійснюється, як правило, на початку навчального року чи перед вивченням нових великих розділів. Мета попереднього контролю – зафіксувати початковий рівень підготовки студента, які у нього є знання, уміння і навички, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Попередня діагностика рівня знань студента важлива для того, щоб визначити його зростання за певний період часу. Оцінюванню в даному випадку може

підлягати порівняння його нинішнього рівня знань із початковим. *Поточний контроль* – це систематична перевірка й оцінка освітніх результатів студента за конкретними темами на окремих заняттях. Бажано, щоб поточний контроль відбувався на кожному семінарському, лабораторному, практичному та інших придатних для цього групових заняттях. Можливі форми такого контролю: опитування викладачем, виконання тестів, розв’язання задач, робота з комп’ютерною програмою, взаємоконтроль, самоконтроль та ін. *Повторний контроль* передбачає перевірку знань паралельно з вивченням нового матеріалу. Це сприяє закріпленню і системності знань студентів. *Періодичний контроль* здійснюється за цілим розділом навчального курсу. Мета – діагностування якості засвоєння студентами структурних основ і взаємозв’язків вивченого розділу. Задача періодичного контролю – навчальна, оскільки студенти навчаються систематизації, узагальненню, цілісному баченню великого блоку навчальної інформації і пов’язаної з нею діяльності. *Підсумковий контроль* проводиться наприкінці кожного семестру навчального року. Він може мати форму контрольної роботи, заліку, іспиту, захисту реферату чи курсової роботи. Даний тип контролю передбачає комплексну перевірку освітніх результатів із усіх ключових цілей і напрямків. Не повинно бути так, щоб мета ставилась одна, а підсумковому контролю підлягали зовсім інші параметри чи тільки частина з них. Наприклад, якщо на початку семестру викладач поставив за мету творчу самореалізацію студентів на основі виконання ними досліджень на задані теми, то саме ця мета й повинна бути оцінена. Важливо визначити *зміст і методи контролю*, тобто з’ясувати, що саме і як буде контролюватися. Традиційно контролюються знання, уміння і навички студентів, які перевіряються за допомогою заліків та іспитів. Інший можливий підхід – контроль досягнень студентів, оголошених у меті навчання та сформульованих за допомогою термінології засвоєних дій. Наприклад, перевіряються знання й уміння, розуміння і застосування, аналітичні дії й узагальнення. Форми перевірки різноманітні: тестування й анкетування, аналіз виробничих ситуацій, комплексні проєктні дії та ін.

Види навчальних записів – план, анотація, конспект, тези, виписки, цитати.

Види самостійної роботи: 1) репродуктивні – такі, що дозволяють засвоїти матеріал, але не розвивають творчої активності студента; 2) творчі – мають творчий характер, передбачають власні методи вирішення проблемних ситуацій; 3) комбіновані – містять елементи творчості й репродукції.

Види цілей залежно від терміну їх виконання – довгострокові, середньострокові й короткострокові.

Вимоги до навчальної інформації: 1) точність; 2) періодичність надходження; 3) повнота або достовірність; 4) доступність; 5) корисність.

Винагорода – все те, що конкретний студент вважає цінним та бажаним для себе, чого він прагне досягти і чим би хотів володіти.

Виписки – дослівні, документальні, точні записи певного тексту літературного джерела, які здебільшого робляться після осмислення матеріалу.

Виховання соціальне – цілеспрямоване створення умов (духовних, матеріальних, організаційних) для розвитку людини. Виховання у вузькому значенні – цілеспрямована діяльність, покликана сформувати у дітей та юнацтва систему якостей особистості, поглядів та переконань. Виховання в локальному значенні – вирішення якої-небудь конкретної виховної задачі (наприклад, виховання суспільної активності, колективізму і т.п.). Виховання як частина соціалізації особистості здійснюється через освіту й організацію життєдіяльності колективу студентів. Виховання містить у собі освіту, тобто пропаганду і поширення культури та навчання. Найбільш узагальнена класифікація складається з розумового, трудового та фізичного виховання. За домінуючими принципами і стилем відносин вихователів і вихованців виокремлюють авторитарне, вільне та демократичне виховання.

Вища освіта – результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, яка дозволяє самостійно і відповідально вирішувати дослідницькі і практичні задачі, творчо використовуючи і розвиваючи досягнення культури, науки і техніки. Специфіка вищої освіти полягає у безпосередній взаємодії освітньої та наукової діяльності, викладанні навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до спеціальності чи спеціалізації, іншими словами – до сучасних досягнень науки і практики. У суспільстві завжди висуваються підвищені вимоги до громадянської, соціальної, цивільної та ділової підготовки випускників закладу вищої освіти.

Встановлення пріоритетів у виборі цілей – встановлення пріоритетності, послідовності виконання навчальних завдань і справ згідно з їх значущістю.

Заклади вищої освіти (ЗВО) надають вищу освіту особам, що навчаються за програмами різного рівня для задоволення освітніх потреб і професійної підготовки в різних галузях економіки, культури, охорони здоров'я, науки; ведуть дослідницьку роботу, перепідготовку і підвищення кваліфікації фахівців.

Візуальна грамотність (англ., visual literacy) – напрямок у сучасній педагогіці, що досліджує проблеми розвитку навичок користування візуальною й аудіовізуальною інформацією.

Вік – період розвитку людини, який характеризується сукупністю специфічних закономірностей формування організму й особистості. Вік являє собою якісно особливий етап, якому властивий ряд змін, що визначають своєрідність структури особистості на даному ступені розвитку. У віковій психології і педагогіці останнім часом дотримуються такої вікової періодизації:

- підлітковий вік (від 10 до 15 років);
- юність (1-й період: 15-17 років, 2-й період: 17-21 рік).

Воля – свідоме регулювання людиною своїх дій і вчинків, що вимагають подолання перешкод; здатність до внутрішніх зусиль, необхідних для досягнення поставленої мети і виконання необхідної для цього діяльності. Здійснюючи вольову дію, людина протистоїть власній ліні, непевності, сумнівам, а також впливам і перешкодам, які надходять із зовнішнього

середовища. Для вольового акту характерним є не стільки усвідомлення «я хочу цього», скільки переживання «треба» чи «я повинен», усвідомлення ціннісної характеристики мети й очікуваного результату дії. Вольова поведінка заснована на результатах індивідуального мислення та прийнятого рішення, поява якого найчастіше супроводжується боротьбою мотивів; воно припускає наявність таких психічних процесів, за допомогою яких людина підсилює мотивацію, що йде від ціннісних орієнтацій та потреб, і придушує протилежну.

Вправа – планомірно організоване повторне виконання дії (розумової чи практичної) з метою її засвоєння. Вправа лежить в основі набуття тих чи інших навичок і умінь. Ефективність вправ багато в чому залежить від методики їхньої організації. Повторне виконання дій саме по собі не удосконалює їхнє виконання (наприклад, поганий почерк людини, що пише щодня, може навіть погіршуватися). Щоб вправа була ефективною, вона повинна задовольняти певним вимогам. Головна умова ефективності вправи – свідомо спрямованість її на покращення діяльності. Вправа також вимагає знання правил виконання дій, свідомого обліку умов, в яких вона виконується, обліку досягнутих результатів, розуміння причин допущених помилок і шляхів їхнього подолання. Важливе значення в ході виконання вправ мають вказівки викладача, що супроводжуються наочним показом того, як треба виконувати певні дії, врахування цих вказівок студентами при подальших повторних діях, а також самоконтроль студентів. Істотну роль при підвищенні ефективності вправи відіграє поступовий перехід від оволодіння простою дією до виконання більш складних, які утворюють певну систему елементарних операцій. Значною мірою ефективність вправи залежить від правильного розподілу повторення в часі. Повторні дії не повинні бути занадто частими, щоб не викликати стомлення, і не занадто рідкими, щоб не руйнувалися вже утворені зв'язки. На початку освоєння вправи повторення повинні бути більш частими, під кінець навчання – більш рідкими. У результаті вправи зменшується час, витрачений на виконання дій (через що збільшується продуктивність роботи), зменшується кількість помилкових дій і зайвих рухів (тим самим підвищується якість виконуваної роботи), послаблюється переживання труднощів від виконуваної роботи. Термін «вправа» вживають також для позначення завдання, що дається з метою удосконалення виконання будь-якої діяльності.

Всебічний розвиток особистості – гуманістичний ідеал виховання, що склався в епоху Відродження у руслі культурного руху гуманістів. У повсякденній свідомості – це талановита людина, здатна до різних видів діяльності, яка відрізняється від тих, хто виявляє свої здібності тільки в одній галузі.

Головна діяльність – діяльність, виконання якої визначає виникнення і формування основних психологічних рис людини на даному етапі розвитку її особистості. Нею може бути, наприклад, навчальна або освітня діяльність.

Грамотність – визначений ступінь володіння людиною навичками читання і писання відповідно до граматичних норм рідної мови. Конкретний зміст поняття “грамотність” змінювався історично, розширюючись зі

зростанням суспільних вимог до розвитку індивіда: від елементарних умінь читати, писати, рахувати і т.п. до володіння мінімумом суспільно необхідних знань, умінь і навичок (так звана функціональна грамотність).

Деду́кція (лат. deductio – виведення) – перехід від загального знання про предмети даного класу до знання про окремих предмет даного класу; один із методів пізнання. Дедуктивні висновки можна використовувати для передбачення студентами на основі загальних закономірностей, фактів, які ще не настали, для обґрунтування та доказів тих чи інших положень, а також при перевірці припущень та гіпотез.

Демонстра́ція (лат. demonstratio – показ) – наочний метод навчання, використання якого забезпечує спрямованість уваги студентів на істотні (не випадково виявлені) характеристики досліджуваних предметів, явищ і процесів. Відзначаючись демонстрацією динаміки процесу, що розглядається, цим і відрізняється від ілюстрацій сталого навчального матеріалу (таблиць, схем тощо). Застосовується для доказовості словесного пояснення і є засобом активізації навчальної діяльності, розвитку спостережливості тих, хто навчається; може служити джерелом нових знань.

Дискусія (лат. discussio – розгляд, дослідження). Метод навчання, що підвищує інтенсивність і ефективність освітнього процесу за рахунок активного включення тих, кого навчають, у колективний пошук істини. Використання дискусії дає можливість суб'єкту одержати нову інформацію і підвищити свою компетентність, перевірити власні ідеї й оцінити їхню вірогідність, розвинути комунікативні якості й уміння використовувати свій інтелект, перевірити свої почуття та інтерпретацію навколишніми людьми, виробити звичку нести відповідальність за свої слова, навчитися уникати помилок, допущених іншими в практичній і навчальній діяльності. Важливий засіб активізації освітнього процесу; тобто прилучення значної кількості студентів, які присутні на занятті, до пошуку вірних відповідей на неочевидні, проблемні питання.

Ділова гра – це форма відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності фахівця, моделювання таких систем відносин, які характерні для цієї діяльності як цілого. У діловій грі студент навчається виконувати квазіпрофесійну діяльність, що сполучає у собі навчальний і професійний елементи. Знання й уміння засвоюються студентами не абстрактно, а в контексті професії, накладаючись на канву професійної діяльності. Розрізняють організаційно-діяльнісні, рольові, ситуаційні та інші види ігор, які мають відповідне призначення і методику їхньої підготовки і проведення.

Діяльність – динамічна система взаємодій людини з навколишнім світом, у результаті яких вона досягає свідомо поставлених цілей, що з'являються внаслідок виникнення певних потреб. У процесі діяльності людина виступає як суб'єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміну властивостей об'єктів діяльності. Діяльність – специфічна форма суспільно-історичного буття людей, цілеспрямоване перетворення ними природної і соціальної дійсності. Діяльність – це форма активної цілеспрямованої взаємодії людини з

навколишнім світом (беручи до уваги й інших людей), що відповідає потребам, які викликали цю взаємодію, як «нестаток», «необхідність» у чому-небудь (С.Л. Рубінштейн). Потреба є передумовою, енергетичним джерелом діяльності. Однак, сама по собі потреба не визначає діяльність – її визначає те, на що вона спрямована, тобто її предмет. Загальна структура діяльності в категоріях психології така: потреба – мотив – задача – засіб (вирішення задачі) – дії – операції.

Добові біоритми впливають на працездатність студента протягом доби. В залежності від цього студентів можна поділити 1) на «жайворонків» – найбільша продуктивність у ранкові години; 2) «голубів» – найбільша продуктивність в обідні години; 3) «сов» – найбільша продуктивність у вечірні години.

Доповідь студентів – вид самостійної роботи, використовується в ході навчальних занять. У процесі підготовки доповіді у студентів формуються навички дослідницької роботи.

Екскурсія навчальна, (лат. excursio – поїздка, прогулянка) – форма організації освітнього процесу, що дозволяє проводити спостереження і вивчення різних предметів і явищ у природних умовах чи у музеях, на виставках та ін.

Експеримент (лат. experimentum – досвід, проба) – у педагогіці й психології один із основних (поряд зі спостереженням), методів наукового пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності. У психолого-педагогічних дослідженнях експеримент спрямований на виявлення змін у поведінці людини при планомірному маніпулюванні факторами, що визначають цю поведінку (перемінними). Правильно поставлений експеримент дозволяє перевіряти гіпотези про причинно-наслідкові відносини, не обмежуючись констатацією зв'язку (кореляції) між перемінними. Процедура експерименту полягає у спрямованому створенні і підборі таких умов, що забезпечують надійне виділення досліджуваного фактора, і в реєстрації змін, пов'язаних із його дією. Найчастіше в психолого-педагогічному експерименті мають справу з двома групами: експериментальною, в яку включається досліджуваний фактор, і контрольною, в якій він відсутній. За формою проведення виділяють лабораторний і природний експеримент. За цілями розрізняють експеримент, що констатує, і той, що формує. Мета того, що констатує, – вимір наявного рівня розвитку особистості. Формуючий (перетворюючий, навчальний) експеримент ставить своєю метою не просту констатацію рівня сформованості тієї чи іншої діяльності, розвиток тих чи інших сторін психіки, але активне формування чи виховання учнів і студентів. Теоретичною основою формуючого експерименту є концепція провідної ролі навчання та виховання в психічному розвитку.

Емоції (лат. emoveo – потрясаю, хвилюю) – переживання людиною її відносин до навколишнього світу і самої себе. Емоції виявляються у вигляді задоволення, радості, страху і т.п. Тісно пов'язані з потребами, емоції

відбивають в формі безпосередніх переживань значимість для суб'єкта явищ і ситуацій і є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, спрямованим на задоволення актуальних потреб. Є важливою складовою, поруч зі змістом освіти, освітнього процесу. Позитивні емоції, що продукує і підтримує в аудиторії викладач, є важливою умовою формування творчого відношення студента до оволодіння тонкощами навчальної дисципліни і майбутньої професії взагалі.

Емоційний інтелект – це здатність розуміти, усвідомлювати і управляти власними емоціями, своєю мотивацією, думками і поведінкою, регулювати свій емоційний стан, а також це вміння управляти емоційними станами інших людей, помічати їхні актуальні потреби, співпереживати і розвивати їхні сильні сторони.

Забування – процес, що призводить до втрати чіткості і зменшення обсягу закріпленого в пам'яті матеріалу, неможливості відтворити, а в крайніх випадках навіть пригадати те, що було відомо з минулого досвіду. Забувається в першу чергу те, що не застосовується, не повторюється, до чого немає інтересу, що перестає бути для людини істотним. Деталі забуваються швидше. Довше зберігаються в пам'яті загальні положення і висновки. Матеріал, який закріплюється механічно, без достатнього розуміння й особистісного ставлення, забувається швидше.

Завдання самоуправління навчанням полягають у визначенні конкретних цілей і складанні планів навчання, раціональній організації навчання, встановленні контролю за досягненням поставлених цілей і визначення необхідних ресурсів для забезпечення навчання.

Запам'ятовування – один із основних процесів пам'яті, який полягає у закріпленні відчуттів, образів сприйняття, представлень, думок, дій і переживань. Запам'ятовування – основа накопичення, збереження та відтворення людиною свого досвіду. Розрізняють логічне та механічне запам'ятовування, випадкове та довільне. Необхідною умовою випадкового запам'ятовування яких-небудь об'єктів є дія з ними. Найбільш продуктивне довільне (навмисне) запам'ятовування. Його продуктивність визначається гостротою мотивів і цілей, особливостями мнемічних (мислительних) дій. Запам'ятовуванню сприяє диференціація мнемічних дій (запам'ятати головне в матеріалі, запам'ятати повно, точно, надовго і т.п.).

Засвоєння – процес прийому, переробки та збереження отриманих знань і застосування їх у нових ситуаціях вирішення практичних і теоретичних задач, тобто використання знань у формі уміння на основі цих знань вирішувати нові задачі. За визначенням С.Л. Рубінштейна, «процес міцного засвоєння знань – центральна частина процесу навчання. За своїм механізмом це психологічно дуже складний процес. Він аж ніяк не зводиться до пам'яті чи до міцності запам'ятовування. До нього входять сприйняття матеріалу, його осмислення, його запам'ятовування і те оволодіння ним, яке дає можливість вільно ним користатися в різних ситуаціях, по-різному ним оперуючи». Представляє собою основний шлях набуття індивідом суспільно історичного досвіду. У процесі

засвоєння людина опановує соціальні значення предметів і явищ та способи дій з ними, моральні підстави поведінки та форми спілкування з іншими людьми. Процес засвоєння є психологічною стороною навчання, що показує, як педагогічні впливи відбиваються у свідомості у студентів, у їх навчальній і практичній діяльності, якою мірою навчання служить цілям всебічного розвитку і виробленню в них наукового світогляду. За своєю внутрішньою структурою процес засвоєння представляє аналітико-синтетичну діяльність і похідні процесів абстракції, узагальнення та конкретизації. Наприкінці правильно побудованого процесу засвоєння аналіз і синтез носять згорнутий характер. Виконання окремих розумових операцій, які входять до складу складної дії, перестає усвідомлюватися студентами як самостійна задача; застосування знань, оперування поняттями перестають вимагати розгорнутих міркувань – відбувається автоматизація розумових дій. У результаті раціонально організованого процесу засвоєння вони опановують систему знань, яка відбиває реальні зв'язки і залежності предметів і явищ дійсності, опановують матеріал на рівні узагальненого понятійного мислення.

Засоби навчання – обов'язковий елемент оснащення освітнього процесу, який складає разом зі змістом освіти його інформаційно-предметне середовище. Поряд із цілями, змістом, формами і методами навчання засоби навчання є одним із головних компонентів дидактичної системи. До основних груп засобів навчання належать натуральні об'єкти, зображення і відображення, описи предметів і явищ, технічні засоби навчання (див. Технічні засоби навчання). Система засобів навчання – сукупність предметів навчального устаткування, яка відзначається визначеною цілісністю, автономністю та призначена для вирішення освітньо-виховних задач. Структурно-компонентний склад системи засобів навчання за окремими навчальними предметами має свої особливості, обумовлені специфікою змісту, методів, формами організації занять і їх функціональних можливостей. Натуральні об'єкти (оригінали) у залежності від освітнього напрямку включають зразки і колекції мінералів, гірських порід, опудала тварин, гербарії, консервовані вологі препарати, мікропрепарати, реактиви, матеріали та ін. До цієї групи відносять технічні засоби й інструментарій для демонстраційного і лабораторного відтворення явищ, їхньої якості і кількості, а також для дослідження (посуд і приналежності, верстати, машини, технічні пристосування, апарати й установки, які також є об'єктами вивчення). Зображення і відображення складають групу, до якої входять моделі, муляжі, таблиці, ілюстративні матеріали (малюнки, фотоматеріали, картини, портрети) та екранно-звукові засоби (діафільми, серії діапозитивів, кінофільми, транспаранти, відео- і звукозаписи, радіо- і телепередачі). Існують також описи предметів і явищ умовними засобами (слова, знаки, графіки), які включають текстові таблиці, схеми, діаграми, плани, карти і навчальні книги. Дидактична роль і функції кожного засобу навчання закладаються в них на етапі проєктування і виготовлення. Основні дидактичні функції засобів навчання: компенсаторність, інформативність, інтегративність та інструментальність. Компенсаторність – полегшення процесу навчання, зменшення витрат часу, сил

та здоров'я педагога і студентів. Інформативність – передача необхідної для навчання інформації. Інтегративність – розгляд досліджуваного об'єкта чи явища окремо і в цілому. Інструментальність – безпечне і раціональне забезпечення визначених видів діяльності студентів і педагога. У ЗВО, на кафедрах повинна існувати відповідна система засобів навчання – сукупність предметів навчального устаткування, яке відзначається цілісністю, автономністю і призначене для вирішення освітніх задач.

Застосування знань, умінь та навичок – найважливіша умова підготовки студентів до життя, шлях встановлення зв'язку теорії з практикою в освітній діяльності. Застосування стимулює навчальну діяльність, викликає впевненість у своїх силах. Знання стають засобом впливу на предмети і явища дійсності, а уміння й навички – знаряддям практичної діяльності тільки в процесі їхнього застосування. Найважливіша функція застосування – одержання за його допомогою нових знань, тобто перетворення їх на інструмент пізнання. У цій якості застосування може іноді означати лише уявне перетворення деяких вихідних моделей дійсності з метою одержання нових, більш повних. Характерний приклад такого застосування – так зване уявне експериментування. Здатність використовувати засвоєні знання для одержання нових знань називають інтелектуальними уміннями і навичками. Застосування – один із етапів засвоєння знань, умінь і навичок. Його можна педагогічно організувати шляхом виконання вправ, лабораторних робіт, практичної діяльності. Особливо глибоким за своїм впливом є застосування знань до вирішення дослідних та учбово-дослідних задач. Застосування знань підсилює мотивацію до навчання.

Звичка – автоматизована дія, виконання якої у визначених умовах стало потребою. Формується в результаті кількохразового виконання дії на тій стадії засвоєння, коли при її виконанні вже не виникає яких-небудь труднощів вольового чи пізнавального характеру. При цьому вирішальне значення набуває спричинене самим функціонуванням дії фізичне та психічне самопочуття, яке створює позитивний емоційний тон. Утворення багатьох звичок починається в ранньому віці, причому велику роль відіграє наслідування старшим. Від їхнього поведіння значною мірою залежить, які звички набуде дитина. Звички можуть виникати в будь-якій сфері діяльності й охоплювати різні сторони поведінки людини. Наприклад, студентам, що створюють власну сім'ю, треба знати велику роль спільних фізкультурних занять батьків з дітьми, активного відпочинку і рекреаційних заходів – усі вони можуть стати звичкою особистості дитини, яка формується, до здорового способу життя. Варто розрізняти корисні і шкідливі звички. Формування корисних звичок і боротьба зі шкідливими звичками – найважливіші задачі виховання. Звички додають стійкість системі виховання, є важливою частиною становлення особистості в цілому.

Здатність – психічний і фізичний стан індивіда, завдяки якому він готовий до успішного виконання визначеного виду продуктивної діяльності. Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного виконання визначеної діяльності. Розрізняють загальні і спеціальні

здібності. Загальні здібності – це властивості розуму, що лежать в основі різноманітних спеціальних здібностей, виділених відповідно до тих видів діяльності, в яких вони виявляються (техніці, музиці, художні здібності і т.п.). Визнаючи вирішальну роль діяльності і виховання в розвитку здібностей, неправомірно недооцінювати їхньої природної основи. Ефективним може бути лише те виховання, яке враховує своєрідність природних особливостей людини та її обдарованість. Високий ступінь обдарованості, що є передумовою видатних досягнень у діяльності, називається талантом. Геніальність – вищий ступінь обдарованості; вона виявляється у творчості, що має історичне значення для суспільства.

Зміст мотивації навчання – широкий комплекс елементів, основу яких складають потреба, мотиви, дія, мета і винагорода.

Зміст освіти – педагогічно адаптована система знань, умінь і навичок, а також досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу, засвоєння якої забезпечує розвиток особистості. Зміст загальної освіти забезпечує участь здобувачів освіти в соціальній, непрофесійній діяльності; формує їхній світогляд, систему цінностей та ідеалів, що обумовлюють громадянську позицію кожного індивіда, його ставлення до світу і визначення свого місця в ньому. Фахова освіта дає людині знання й уміння, необхідні в конкретній галузі діяльності. В даний час виділяється кілька рівнів розгляду і формування змісту освіти. На теоретичному рівні зміст освіти фіксується у вигляді узагальненого системного уявлення про склад (елементи), структуру і суспільні функції переданого підростаючому поколінню соціального досвіду в його педагогічній інтерпретації. На рівні навчальної дисципліни представлені визначені частини змісту освіти, які виконують специфічні функції в загальній структурі освіти. Сукупність навчальних предметів із відведеним на них навчальним часом представляє навчальний план, а до складу кожного навчального предмета чи курсу входять знання, алгоритмізована діяльність по засвоєнню умінь, завдання різного типу на творче застосування знань і умінь, емоційна діяльність, що формує ціннісні відносини до об'єктів засвоєння. Все це реалізовується на рівні навчального матеріалу, в якому даються конкретні, зафіксовані в підручниках і навчальних посібниках елементи змісту освіти, що входять до курсу навчання. Таким чином, зміст освіти розкривається у навчальних програмах, навчальних планах і підручниках. Головним фактором при конструюванні змісту освіти є потреби суспільства та цілі, які воно ставить перед навчанням. Зміст освіти репрезентує світогляд суспільства, спрямований на формування у тих, кого навчають, не тільки загальної картини світу, але й відношення до світу (інтелектуального, ціннісного та емоційно-ціннісного). Так, для визначення змісту освіти важливо розкрити роль фундаментальних знань як принципів пізнання світу (через фізику, хімію, біологію, суспільствознавство і т.д.), реалізації відносин (літературу, історію, музику і живопис) і соціальної діяльності (історію, суспільствознавство, економічну географію і позааудиторну роботу). На різних рівнях формування змісту освіти світогляд відбивається по-різному: на теоретичному рівні – як обґрунтування

підходу до складу змісту освіти; на рівні навчального предмета – як певні ідеї, що підлягають засвоєнню; на рівні навчального матеріалу – як добір видів знань. Головні принципи формування змісту освіти: відповідність у всіх його елементах і на всіх рівнях потребам суспільства; єдність змістовної і процесуальної сторін навчання; структурна єдність змісту освіти на різних рівнях її формування при русі від загальних до більш часткових і, у кінцевому рахунку, – до конкретних форм його реалізації в процесі навчання. Загальним принципом добору змісту освіти є співвідношення знань, способів діяльності, функцій громадянина і системи суспільних цінностей, що підлягають засвоєнню, з урахуванням задоволення специфічних потреб індивіда і права його на вибір розмаїтості предметного змісту. Відповідно до поглядів представників гуманістичної освіти, критеріями конструювання змісту освіти повинні служити прагнення до самовизначення, спілкування й особистісної незалежності здобувачів освіти.

Знання – результат процесу діяльності пізнання, перевірене суспільною практикою і логічно оформлене його відображення у свідомості людини. Знання – категорія, що відбиває зв'язок між пізнавальною і практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень та образів, орієнтованих дій та ін., що має визначений обсяг і якість. Знання можна ідентифікувати за умови їх прояву у вигляді умінь виконувати відповідні розумові чи фізичні дії. Наукові знання можуть бути передані шляхом організованого цілеспрямованого навчання і характеризуються осмисленням фактів у системі понять даної науки. Саме тому знання неправомірно ототожнювати з інформацією. Наукові знання, засвоювані в процесі навчання, повинні бути систематичними, охоплювати все основне в досліджуваній області, бути взаємозалежними, мати визначену логічну структуру і засвоюватися у визначеній послідовності. Основою засвоєння знань є активна розумова діяльність студентів, яка скеровується викладачами. Істотна роль у цьому процесі приділяється запам'ятовуванню. Практичне застосування знань у процесі їх «присвоєння» і закріплення, а одна з головних особливостей знань полягає в тому, що ними можна користуватися як знаряддям – найбільш дієвий засіб подолання формалізму в їхньому засвоєнні. Особливо це стосується засвоєння фундаментальних знань (загальних положень, принципів, закономірностей).

Зона найближчого розвитку – розбіжності між рівнем актуального розвитку (він визначається ступенем труднощів задач, розв'язуваних студентом самостійно), і рівнем потенційного розвитку (якого студент може досягти, вирішуючи задачі під керівництвом викладача й у співробітництві з однолітками). Зона найближчого розвитку – наслідок становлення вищих психічних функцій, що формуються в студента спочатку у співробітництві з іншими людьми і поступово стають внутрішніми психічними процесами суб'єкта. Це важливий спосіб діагностики й оцінки потенційних можливостей студентів, який дозволяє обґрунтовано індивідуалізувати процес їхнього навчання та виховання.

Ідеал (франц. *ideal*, від грец. *idea* – ідея, прототип) – образ досконалості, найбільш коштовного і величного, у культурі, мистецтві, відносинах між людьми, моральна й абстрактна підстава морального боргу, критерій поділу добра і зла. Зміст ідеалу часто складається як альтернатива дійсності, як внутрішній протест проти існуючого порядку речей. Відіграє важливу роль в освітньому процесі як важливий моральний орієнтир для педагога і студентів.

Інвентаризація цілей – перевірка кількісними методами досяжності поставлених цілей.

Інвентаризація часу – перевірка витрат часу кількісними методами за видами діяльності студента, ключ до успішного самоуправління навчанням.

Індивідуальна освітня траєкторія – це результат реалізації особистісного потенціалу студента в освіті через здійснення відповідних видів діяльності. Невід’ємна складова кредитно-модульної системи навчання. Організація особистісно-орієнтованої освіти має на меті реалізувати такі права та можливості студентів:

- право на вибір чи виявлення індивідуального змісту і цілей у кожному навчальному курсі, темі, занятті;
- право на особисті трактування та розуміння фундаментальних понять і категорій;
- право на складання індивідуальних освітніх програм по досліджуваних курсах;
- право вибору індивідуального темпу навчання, форм і методів вирішення освітніх задач, способів контролю, рефлексії і самооцінки своєї діяльності на основі знання своїх індивідуальних особливостей;
- індивідуальний добір досліджуваних предметів, творчих лабораторій та інших типів занять із тих, котрі відповідно до навчального плану за фахом визначені ЗВО як предмети на вибір;
- перевищення (чи поглиблення) засвоєного змісту навчальних курсів; індивідуальний вибір додаткової тематики та творчих робіт із предметів;
- право на формування індивідуальної картини світу й індивідуальні обґрунтовані позиції в різних областях освіти.

Основні елементи індивідуальної освітньої діяльності студента: зміст діяльності (навіщо я це роблю), постановка особистої мети (передбачуваний результат), план діяльності, реалізація плану, рефлексія (усвідомлення власної діяльності), оцінка чи коригування постановки нових цілей. Умовою досягнення цілей і задач особистісно-орієнтованого навчання є збереження індивідуальних особливостей учнів, їхньої унікальності та різноплановості.

Індивідуальні завдання по окремих дисциплінах (реферати, розрахункові, графічні, курсові, дипломні проекти чи роботи і т.п.) передбачаються навчальним планом і видаються студентам у терміни, встановлені програмою навчального предмета. Допускаються випадки виконання комплексної тематики декількома студентами. Курсові проекти (роботи) виконуються з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, засвоєних студентами в період навчання та їх подальшого застосування в

процесі вирішення конкретної задачі за фахом. Тематика курсових проєктів повинна відповідати навчальним цілям предмета, які обумовлені виконанням завдань за фахом. Керівництво курсовими проєктами здійснюють найбільш кваліфіковані викладачі. Захист курсового проєкту проводиться перед комісією у складі двох-трьох викладачів кафедри за участю керівника курсового проєкту.

Дипломні (кваліфікаційні) проєкти (роботи) виконуються на заключному етапі навчання студентів і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань за фахом і вживанням їх у ході вирішення конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих задач;

- розвиток навичок самостійної роботи, оволодіння методикою дослідження й експерименту, пов'язаних із темою проєкту.

Студенту надається право вибирати тему дипломного проєкту з переліку, запропонованого випусковими кафедрами, чи запропонувати свою, супроводивши її обґрунтуванням доцільності розробки. Керівниками дипломних проєктів призначаються професори і доценти (викладачі) ЗВО, а також висококваліфіковані фахівці виробництва.

Ініціатива (франц. initiative, від лат. initium – початок) – почин, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, що відіграє провідну роль в якій-небудь дії. Ініціатива являє собою різновид суспільної активності, соціальної творчості, яка ініціюється особою чи групою. Ініціатива виражається у добровільній діяльності (на благо суспільства, в особистих інтересах), у творчому відношенні до праці і сформованим способам поведінки (звичаям, вдачам, традиціям). У моральному сенсі ініціатива характерна тим, що людина бере на себе більшу міру відповідальності, чим цього вимагає просте дотримання загальноприйнятих норм. З погляду на сприяння загальному добробуту необхідно відрізняти корисну ініціативу від ініціативи асоціальної, яка виявляється у поведінці, що відхиляється, і спрямованої, як правило, на задоволення приватних потреб. Для будь-якої соціальної групи, як і суспільства в цілому, однаково небезпечними можуть бути як несприйнятливість до корисної ініціативи, так і нездатність нейтралізувати шкідливу.

Ініціативність – здатність особистості до самостійних суспільних починань, ініціативи, активності і заповзятливості.

Інструктаж (лат. instruire – навчати, наставляти) – вид пояснення та пред'явлення завдання викладачем на початку практичного (лабораторного) заняття. Включає елементи бесіди, показу прийомів роботи, порядку дій, демонстрацію предметів праці, технологічних процесів, а також продуктів праці (готових виробів, деталей), наочного приладдя та ін.

Інтелект (лат. intellectus – розум, розуміння, розум) – сукупність здібностей індивіда, які забезпечують раціональне пізнання, мислення та дію. Сьогодні переважає думка, що інтелект поєднує основні складові духовного буття людини (розум, волю, совість, честь та ін.); направляє розумові і психофізіологічні ресурси особистості на пізнання, творчість, вироблення життєвих цінностей. Інтелект – це розумовий потенціал, внутрішнє джерело

творчості. Неодмінними доповненнями інтелекту є моральні якості – духовний фундамент будь-якої інтелектуальної активності.

Інтерес (лат. interest – має значення, важливо) – прагнення до пізнання об'єкта чи явища, до оволодіння тим чи іншим видом діяльності. Інтерес носить вибірковий характер, виступає одним із найбільш істотних стимулів набуття знань, розширення світогляду, запорукою справді творчого відношення до роботи. При наявності інтересу знання засвоюються ґрунтовно, міцно; при його відсутності навчальний матеріал засвоюється важко, часто формально. В основі інтересу лежать потреби людини. Стійкі інтереси, закріплюючись, стають рисами особистості.

Іспити (екзамени) (лат. examen – зважування, іспит) – одна з традиційних форм перевірки знань здобувачів освіти. Вперше з'явилися у Китаї близько 200 років до н.е. – 200 років н.е. і застосовувалися для добору чиновників. У Європі іспити були введені в середньовічних університетах при вступі на ступінь бакалавра і магістра. З XIX ст. система іспитів використовувалася в усіх європейських країнах. Студенти здають экзамены після закінчення кожного семестру чи курсу. Випускники складають кваліфікаційні іспити.

Інформація – повідомлення про стан справ, відомості про що-небудь, необхідні для пізнання.

Кваліфікаційні роботи. *Дипломний проєкт* – кваліфікаційна робота, присвячена вирішенню виробничих задач, більшість із яких відносяться до проєктних і проєктно-конструкторських професійних функцій випускника. Передбачається виконання технічного завдання, ескізного та технічного проєктів, робочої, експлуатаційної, ремонтної документації й ін. *Дипломна робота* – кваліфікаційна робота, присвячена вирішенню виробничих задач із організації технологічного процесу (технічна підготовка, забезпечення функціонування, контроль) на підприємстві чи власне технологічним процесам. Програми дипломних робіт регламентуються визначеними професійними функціями і задачами відповідно до ОПП певного освітнього рівня.

Кваліфікація (лат. gualis – який за якістю і facio – роблю) – рівень розвитку здібностей працівника, який дозволяє йому виконувати трудові функції визначеного ступеня складності у конкретному виді діяльності. Кваліфікація визначається обсягом теоретичних знань і практичних навичок, якими володіє працівник, і є його найважливішою соціально-економічною характеристикою. Кваліфікація відбиває ступінь розвитку особистості у найважливішій сфері життєдіяльності – у праці, визначає її соціальний статус. Економічна значимість кваліфікації виявляється в тому, що складна праця більш кваліфікованого працівника створює в одиницю часу продукт більшої вартості.

Колоквіум (лат. collocvium – розмова, бесіда) – одна з форм навчальних занять, бесіди зі студентами для з'ясування знань. Колоквіум виконує контрольно-навчальну функцію. Він особливо доречний, коли дисципліна читається 2-3 семестри, а підсумковий контроль передбачений один. Його

можна призначати замість семінару на підсумковому практичному занятті. Колоквіум дає можливість виконати діагностику засвоєння знань, виконує організаційну функцію, активізує студентів і є дієвою формою зворотного зв'язку.

Компетентність – необхідний обсяг і рівень знань, а також досвід у визначеному виді діяльності.

Компетенції – вміння використати знання, навички, досвід у конкретно заданих умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату.

Комплексна оцінка діяльності студента враховує такі показники: успішність студента; планування навчання; організацію навчання; роботу з навчальною інформацією; контроль навчання.

Комплексна система навчання (лат. complexus – зв'язок, сполучення) – спосіб побудови змісту освіти та організації процесу навчання на основі єдиного сполучного стрижня (наприклад, знайомства з визначеним колом явищ життєдіяльності, вивчення структури господарювання в регіоні). Комплексна система навчання складалася спочатку в теорії та практиці початкового навчання на противагу роз'єднаності навчання окремим навчальним предметам, в яких зв'язки між окремими фрагментами навчального матеріалу будуються на формально-логічній основі.

Конкретизація (лат. concretus – згущений, ущільнений, сформований) – включення досліджуваного явища (поняття, події і т.п.) через абстрактне поняття в різноманіття дійсних зв'язків і відносин; один із прийомів пізнання. На відміну від абстракції, конкретизація припускає відтворення повного знання про реальний предмет. Застосування конкретизації в навчанні ґрунтується на єдності конкретного й абстрактного в пізнанні. За допомогою конкретизації розкривається зміст наукових абстракцій шляхом включення їх у систему реальних фактів і відносин. Конкретизація відрізняється від ілюстрації та приклада, які пояснюють яке-небудь правило стосовно окремого випадку.

Конспектування (лат. conspectus – огляд, нарис) – короткий письмовий виклад статті, книги, лекції, що включає в себе основні положення та їхнє обґрунтування фактами, прикладами та ін.

Конспект лекцій – стислий, послідовний виклад основного змісту лекції, записаний у розповідній формі, позбавлений подробиць та повторів.

Конспект літературного джерела – короткий письмовий виклад змісту літературного джерела (книги, твору, доповіді тощо), що має за мету зв'язний і послідовний переказ змісту прочитаного.

Конструювання (лат. construo – створюю) – процес створення моделі, машини, споруди, технології з виконанням моделей і розрахунків. Розрізняють конструювання: розумове – система розумових операцій, графічне, предметно-маніпуляційне моделювання чи створення дослідного зразка.

Контрольні заходи. Поточний контроль у ЗВО здійснюється під час проведення практичних, лабораторних і семінарських занять та вирішує задачу перевірки підготовленості студента до виконання конкретних аспектів майбутньої роботи фахівця. Перевіряються не тільки знання, але також

сформовані на основі їхнього застосування умінь та навички. Форма проведення поточного контролю в період навчальних занять і система оцінювання визначаються відповідною кафедрою. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на визначеному освітньому рівні чи на окремих його етапах (семестрах). Підсумковий контроль включає семестровий контроль та підсумкову атестацію студентів. Семестровий контроль здійснюється у формі семестрового іспиту, диференційованого чи звичайного заліку з конкретного предмету в терміни, встановлені навчальним планом. Семестровий іспит – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного розділів навчальної програми з окремого навчального предмета. Семестровий диференційований залік – це форма підсумкового контролю, яка полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу з конкретної дисципліни, включаючи результати виконаних індивідуальних завдань викладача (розрахунково-графічних робіт, рефератів і т.п.). Семестровий диференційований залік не передбачає обов'язкової присутності студентів і планується при відсутності модульного контролю й екзамену з відповідного навчального предмета. Семестровий залік – це форма контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентами навчального матеріалу, включаючи результати практичних, семінарських чи лабораторних занять. Семестровий залік планується при відсутності модульного контролю й іспиту і не передбачає обов'язкову присутність студентів. Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретного предмета, якщо він виконав усі види робіт, передбачених навчальним планом на семестр із даної дисципліни. Іспити здаються студентами в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. ЗВО може встановлювати студентам індивідуальні терміни здачі заліків та екзаменів. Іспити проводяться відповідно до заздалегідь узгодженого графіку сесії. Порядок і методика проведення заліків та іспитів встановлюється ЗВО. При використанні модульного контролю іспити можуть не проводитися. Студенти, що одержали в період сесії більше двох незадовільних оцінок, відраховуються із ЗВО. Студентам, які мають одну-дві незадовільні оцінки, надається можливість ліквідувати академічну заборгованість до початку наступного семестру. Повторна здача іспитів допускається не більше двох разів із кожного навчального предмета: один раз викладачу, другий – комісії, створеній керівником навчально-виховного підрозділу. Студенти, які не з'явилися на екзамен без поважних причин, вважаються такими, котрі одержали незадовільну оцінку. На підсумкову атестацію виноситься весь нормативний зміст підготовки фахівця. У випадку позитивних підсумків підсумкової атестації випускникам вручаються дипломи: про одержання фахової передвищої освіти та кваліфікації фахового молодшого бакалавра по відповідній спеціальності; про одержання початкової вищої освіти та кваліфікації молодшого бакалавра по відповідній спеціальності; базової вищої освіти та кваліфікації бакалавра по відповідній спеціальності; про одержання повної вищої освіти та кваліфікації магістра по відповідній спеціальності. Особи, які мають не менше 75% відмінних оцінок за всіма

навчальними предметами та практичній підготовці, оцінки «добре» з інших дисциплін та оцінки «відмінно», за підсумками підсумкової атестації одержують дипломи з відзнакою. Студенти, що одержали при складанні підсумкового іспиту чи захисті кваліфікаційної роботи незадовільну оцінку, відраховуються із ЗВО й одержують академічні довідки про здані дисципліни.

Креативність – творчий початок людини, її винахідливість; продуктивна оригінальність інтелекту; суб'єктивна сторона творчості. Визначення «креативні» (знання, технології і т.д.) служить синонімом поняття «творчі». Креативність виявляється в здатності до створення нового в усіх сферах свого життя, у тому числі й у заняттях мистецтвом. Вона повсякденно виявляється у здатності вільно і відповідально виходити за межі усталеного, починаючи від допитливості, і закінчуючи соціальними новаціями. Вона виявляється також у непередбачуваності поведінки не тільки окремих людей, але й соціальних груп та цілих націй (див. Творчість).

Кредит – інформаційний обсяг навчального матеріалу, який із урахуванням термінів засвоєння студентами окремих навчальних елементів (відповідно психофізіологічним нормам засвоєння при використанні оптимальних форм, методів і засобів навчання та контролю), може бути засвоєний за 54 години навчального часу (сума годин аудиторної і самостійної роботи студента протягом тижня в умовах України). Як зазначено у додатку 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації у вищій освіті в європейському регіоні, кредит – оцінена і кваліфікована мінімальна, умовна одиниця виміру «вартості» якої-небудь частини програми ЗВО, виконаної (засвоєної) студентом під час навчання.

Кредитно-модульна система, основні терміни та поняття і їхнє визначення у кредитно-модульній системі організації освітнього процесу. Суть модульного навчання полягає у тому, що студент більш самостійно, ніж за умов традиційного навчання, працює над запропонованою йому програмою засвоєння навчальної дисципліни. І в цьому сенсі студент «вимушено» переводиться кредитно-модульною системою в позицію справжнього суб'єкта освітнього процесу. При досягненні поставлених навчальних цілей він періодично звітує щодо своїх знань перед викладачем.

Кредитно-модульна система навчання – сплановане по роках навчання, яке ґрунтується на переважно самостійному засвоєнні кожним студентом числа кредитів, які відповідають змісту кредитно-модульних програм навчальних предметів і вимогам проходження практик. Вона дозволяє індивідуалізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів за змістом, методами та засобами навчальної роботи, темпами просування до заданого відповідними світовими стандартами рівня та якості освіти на різних етапах його навчання у ЗВО. Кредитно-модульна система навчання реалізовується з урахуванням принципів модульного навчання й організації системи освітнього процесу в ЗВО, яка забезпечує академічну сумісність дисциплін.

Кредитний модуль – закінчений блок (обсяг) інформації, який повинен засвоїти студент, чи навчальна діяльність, яку потрібно виконати студенту в

кредитному модулі. Кредитний модуль, у залежності від мети, характеру дисципліни і матеріального (інформаційного) забезпечення, може виступати основним засобом навчання чи вміщувати в себе ознаки організаційної форми або поєднувати те й інше. Кредитний модуль охоплює цільову програму дій; змістовний модуль, що через систему навчальних елементів (міні-модулів) розкриває зміст, передбачений для засвоєння студентом; операційний модуль, в якому нормами кредиту та видами навчальних дій розкривається навчальне навантаження студента у кредитному модулі; резюме, що завершує (підсумовує) етап оволодіння студентом цим кредитом. Кредитний модуль забезпечує гармонію між обсягом та якістю навчальної роботи студента.

Кредит – числове вираження навантаження, що відповідає одиницям навчальної дисципліни (виду діяльності) студента. Відбиває відносний обсяг навчальної роботи студента при вивченні конкретної навчальної дисципліни відносно усього обсягу, передбаченого кредитно-модульною програмою. Фіксується у ціні та нормі кредиту.

Ціна кредиту – виражене в академічних годинах навантаження студента в конкретному ЗВО (за конкретною спеціальністю). Фіксує обсяг виконання студентом навчального навантаження (трудомісткість).

Норма кредиту виражається в балах чи інших показниках. Це максимально можлива кількість балів, яку може набрати студент, виконуючи своє навчальне навантаження в кредитному модулі. Визначає якість залікового кредиту у прийнятій у ЗВО системі оцінювання.

Академічна сумісність навчальних дисциплін вимагає узгодження програми і науково-інформаційного забезпечення (бібліографії) курсу, вихідної підготовки студента, а також узгодження мети, задач і кредитної ваги курсу (числа предметів у курсі, основних методів викладання і навчання, форм самостійної роботи студента і відмінностей на національному та міжнародному рівнях).

Змістовний модуль – це сукупність навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові та подана в освітньо-професійній програмі підготовки фахівців (ОПП).

Модуль – це структурно-логічний, самостійний розділ навчальної дисципліни, який включає частину теоретичного курсу разом із відповідними практичними, лабораторними й семінарськими заняттями і визначеним обсягом різноманітної самостійної роботи студента.

Навчальна дисципліна – сукупність залікових модулів, що підлягає підсумковому контролю. Трудомісткість дисципліни визначається заліковими кредитами. Для планування та організації контрольних заходів кредитно-модульної системи зміст дисципліни, що подається в робочій програмі, розподіляється на залікові модулі, якість засвоєння яких оцінюється відповідно до графіка освітнього процесу.

Студенти повинні знати, що на початку викладання дисципліни лектор мусить надати студентам склад залікових модулів, розподіл часу на їх засвоєння, строки викладання та контрольних заходів, методичні матеріали

щодо технології модульного та підсумкового контролів з конкретної дисципліни, критерії оцінювання результатів модульного та підсумкового контролів.

Він же повинен своєчасно інформувати студентів про результати поточних контрольних заходів, роз'яснювати студентам допущені помилки та відповідність оцінки визначеним критеріям. А наприкінці вивчення дисципліни визначити підсумкову оцінку за результатами модульного контролю.

Особливості модульної системи організації навчання зводяться до такого. Кожний модуль забезпечується методичними розробками, склад яких визначається особливостями конкретної навчальної дисципліни. Наприклад, обов'язковим компонентом є коментований перелік літератури, який дає студенту орієнтир у наявній у бібліотеці навчальній та науковій літературі; комплект методичних розробок до самостійної роботи студентів; бланк завдань для індивідуальної роботи, який містить типові завдання для опрацювання окремих частин навчального матеріалу; підсумкові завдання проблемного характеру, виконання яких вимагає комплексного використання теоретичних знань та практичних вмінь і навичок, набутих при засвоєнні матеріалу даного модуля.

Нова організація роботи студентів вимагає і нових підходів до оцінки їхніх знань. Найбільш доцільною нині вважається **рейтингова методика оцінки знань**, яка дає змогу враховувати досягнення студентів на кожному кроці їх навчання, сприяє зацікавленості студентів у здобутті високих показників у навчанні, активізує їхню самостійну роботу. Використання викладачами ПК дає змогу накопичувати відомості та спостерігати успіхи кожного студента, враховуючи результати тестування та отримані оцінки, виставлені за певні види роботи, ранжувати студентів відповідно до їх результатів у навчанні, оперативно надавати деканатам інформацію, необхідну для управління освітнім процесом.

Студентам важливо знати, що практична реалізація рейтингової методики оцінки знань, яка притаманна модульній системі, пов'язана з великою попередньою роботою по обґрунтуванню визначеної кількості балів за кожний передбачений контрольний захід. Це вимагає від викладача глибокого аналізу матеріалу дисципліни, встановленню міжпредметних зв'язків, врахування ролі кожного навчального елемента дисципліни. При визначенні додаткових рейтингових балів доцільно, наприклад, враховувати виконання студентами наукових робіт, оцінювати їх участь в олімпіадах, конкурсах, конференціях, наукових семінарах тощо.

Кожний модуль починається оглядово-установчою лекцією. Такого роду лекція визначає, в чому важливість обговорюваних у даному модулі ідей і положень, над чим студенти мають працювати самостійно, які завдання чи практичні роботи мусять виконати, які з порушуваних у модулі питань мають особливе теоретичне і практичне значення. Водночас визначається графік консультацій зі встановленням їх місця й часу проведення. Обговорюється право студента зарахувати засвоєний матеріал модуля достроково, якщо він

цього бажає. Встановлюється, що після кожного блоку матеріалу студенти виконують тестові завдання.

Якість засвоєння модулів усіх дисциплін, незалежно від форми підсумкового контролю, оцінюється за національною шкалою та шкалою ECTS.

Національна шкала	Шкала ECTS
5 – відмінно	A
4 – добре	BC
3 – задовільно	DE
2 – незадовільно	FX
	F (незадовільно з обов’язковим повторним курсом)
Зараховано	
Не зараховано	

Студенти мусять знати, що вони повинні:

- забезпечувати необхідний рівень засвоєння програми підготовки з дисципліни;

- проходити відповідні контрольні випробування у визначені терміни.

Одночасно їм надане право:

- отримувати інформацію щодо оцінок рівня засвоєння навчального матеріалу;

- перездавати модулі, що отримали незадовільну оцінку;

- складати екзамен з метою підвищення підсумкової оцінки, що отримана за результатами модульного контролю.

Кафедри все частіше використовують і додаткову рейтингову оцінку успішності студента. Максимальна сума балів рейтингу за дисципліну зазвичай 100 балів. *Рейтинг успішності студента* – це загальний бал, який отримав студент при виконанні всіх завдань і реалізації всіх його можливостей, передбачених програмою навчальної дисципліни.

Рівень підготовки студента з окремого блоку модуля оцінюється певною кількістю балів за різними формами контролю. Значна увага приділяється при цьому рівню теоретичної підготовки, якості виконання практичних і лабораторних робіт, засвоєнню термінології, умінню «читати» відповідні схеми, креслити графіки, активності на заняттях тощо. Рейтинг студента з кожного модуля визначається сумою балів, які студент набрав за блок модуля.

Сумарний рейтинг за вивчення дисципліни, який враховує суму балів із кожного окремого блоку дисципліни, переводиться у 5-бальну систему оцінювання. Так, рейтинг у 60 – 78 балів може дорівнювати згідно національної шкали оцінці «задовільно», у 79 – 89 балів – «добре», 90 – 100 балів – «відмінно».

Комбінована **модульно-рейтингова система** вивчення дисципліни передбачає можливість звільнення студентів від екзамену в період сесії і зводиться до автоматичного отримання ними відповідної оцінки. Але якщо

загальний рейтинг студента буде менший за 60 балів, у цьому випадку студент складатиме екзамен. Студент має право також відмовитись від запропонованої йому задовільної оцінки за результатами рейтингу і претендувати на її підвищення на екзамені. У такому випадку оцінка, отримана на екзамені, є остаточною незалежно від попередньої, рейтингової.

Модульно-рейтингова система підвищує мотивацію студентів до вивчення дисципліни через постійний контроль їхніх знань і вмінь, гласність результатів навчання, змагальність і систему заохочень активності у засвоєнні навчального матеріалу. Освітній процес з такої дисципліни стає повністю відкритим для студентів і має демократичний характер, що дає змогу кожному самовизначатись у навчанні (планувати кроки для досягнення бажаної оцінки) та спосіб отримання підсумкової оцінки з дисципліни, постійно контролювати свій рівень підготовки, вносити своєчасні корективи у процес навчання.

Критерій рівня мотивації до навчання – кількість годин, які витрачає студент за день на самостійну підготовку до занять.

Культура поведінки – сукупність сформованих, соціально значимих якостей особистості, повсякденних вчинків людини в суспільстві, заснована на нормах моральності, етики та естетичної культури. Значною мірою є метою і результатом навчально-виховної діяльності у різних закладах системи освіти, включаючи ЗВО.

Курсова робота – вид самостійної роботи з курсу для розширення теоретичних знань і практичних навичок студента.

Лабораторні заняття, лабораторні роботи (лат. labor – праця, робота) – один із видів самостійної практичної роботи та досліджень студентів у вищій школі з метою поглиблення та закріплення теоретичних знань, розвитку навичок самостійного експериментування. Вони інтегрують теоретико-методологічні знання, практичні уміння та навички студентів у єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру, включають підготовку необхідних для дослідів (експерименту) приладів, устаткування, реактивів та ін., складання схеми-плану дослідів, його проведення й опис.

Лекція (лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний, монологічний виклад вчителем (викладачем, лектором) навчального матеріалу, як правило, теоретичного характеру. Лекція у ЗВО – головна ланка дидактичного циклу навчання. Важлива організаційна форма й один із методів навчання, традиційна для вищої школи, де на її основі формуються курси з багатьох дисциплін навчального плану. Одна з головних вимог до лекції – цілісний і систематичний виклад матеріалу. Методично правильна побудова лекції (повідомлення плану, проблемність викладу змісту, елементи діалогу зі слухачами і т.п.) забезпечує її високу результативність в освітньому процесі. Так, експериментально доведено, що лекція за попередньо повідомленим планом забезпечує запам'ятовування матеріалу на 10-12% більш повне, ніж та ж лекція, але без оголошеного плану. В освітньому процесі складається низка ситуацій, коли лекційна форма навчання не може бути замінена ніякою іншою. Наприклад, при відсутності належної кількості підручників із нових предметів

лекція є основним джерелом знань, або якщо новий навчальний матеріал із конкретної теми поки ще не відбитий у відповідних підручниках, а деякі його розділи застаріли, або ж окремі теми важкі для вивчення та є потреба у «живому слові» лектора. Лекція незамінна в тих випадках, де особливо важливим є особистий, емоційний вплив лектора на студентів з метою формування їхніх поглядів. Особливо дієва авторська лекція, коли студенти йдуть не стільки на навчальний предмет, скільки на «лектора». Переваги лекції: творче спілкування лектора з аудиторією, співтворчість, емоційна взаємодія; лекція є дуже ощадливим способом одержання основ знань; лекція активізує розумову діяльність, тому задача лектора – розвивати активну увагу студентів, викликати рух їхньої думки слідом за міркуваннями викладача. Вимоги до лекції – різноманітні та різнопланові. Так, звертається увага на моральний бік викладання, науковість та інформативність, доказовість та аргументованість, наявність достатньої кількості яскравих, переконливих прикладів, фактів і обґрунтувань, посилення на документи та наукові докази, емоційність форми викладу, прийоми активізації мислення студентів, включаючи постановку питань для міркування, на чітку структуру і логіку розкриття питань, які послідовно викладаються. На методичну обробку – виведення головних думок і положень, підкреслення висновків, повторення їх у різних формулюваннях, на виклад змісту лекції доступною і зрозумілою мовою, роз'яснення термінів, які вводяться, на використання викладачем аудіовізуальних дидактичних матеріалів. Структура лекції залежить від її мети та місця у структурі навчальної дисципліни. Як відзначалося, лекція повинна починатися з повідомлення її плану. Найчастіше в план включаються назви основних вузлових питань навчальної дисципліни, що потім будуть використані при складанні екзаменаційних білетів. На проблемній лекції, на відміну від лекції інформаційної, де подається готова інформація, яка підлягає запам'ятовуванню, нове знання уводиться як невідоме, котре викладачем має бути «відкрите» разом зі студентами.

Мета курсу «Самоуправління навчанням» – вивчення і використання студентом основ самоуправління навчанням як засобу підвищення його ефективності і самовдосконалення в період його перебування у ЗВО.

Метод «Альпи» – метод планування навчання, який охоплює п'ять стадій: 1) складання завдань; 2) визначення тривалості їх виконання; 3) резервування часу; 4) прийняття рішень щодо пріоритетів; 5) контроль.

Метод читання QS – 3R є одним із найбільш відомих і ефективних, який можна використовувати за трьохступеневою або п'ятиступеневою системою обробки інформації.

Модель Портера-Лоулера – процесуальна теорія мотивації, яка об'єднує елементи теорії очікування і теорії справедливості. Вона включає п'ять змістовних величин: зусилля, очікування, результативність, винагороду, задоволення.

Модель потреб К. Альдерфера – змістовна теорія мотивації, яка об'єднує три групи потреб: існування, соціальні потреби й особисте зростання. Вона

стверджує, що в системі ієрархії, при переході від нижчої потреби до вищої, вплив може відбуватись в обох напрямках – як угору, так і вниз.

Методика роботи з підручником повинна враховуватися студентом як у ході освітнього процесу у ЗВО, так і вдома. Щоб ця робота була ефективною, враховуються такі дидактичні умови:

- самостійна та колективна робота з підручником – необхідні елементи аудиторних занять, а не тільки домашньої роботи;

- для організації діяльності студентів на занятті необхідно ретельно підбирати як фрагменти підручника, так і методи роботи з ними. Час, що відводиться на роботу з підручником, залежить від підготовленості студента.

Важливо пам'ятати, що навчитися аналізувати та структурувати зміст тексту підручника, виділяти в ньому головне, – це більш важливо, ніж завчити його положення напам'ять;

- підручник – не тільки текст. Важлива ефективна робота з іншими його елементами (поясненнями таблиць, аналізом графіків, відповідями на поставлені для контролю питання і т.п.);

- необхідно також застосування активних методів і прийомів роботи з підручником (складання своїх питань до тексту підручника, зображення схем-концептів за матеріалами глав, завдання типу «Знайдіть у підручнику»).

Один із найважливіших прийомів роботи з підручником – виділення головного. Ця робота вимагає від студента аналізу внутрішньої логіки тексту, виділення його основи знань й узагальнення змісту, переосмислення матеріалу. Назвемо види діяльності, що розвивають уміння виділяти головне в тексті: підбір епіграфів і заголовків до тексту; складання плану, тез і конспекту розділів; створення знакових моделей, схем; дидактичні ігри, конструювання висновків і узагальнень. Після читання фрагмента підручника педагог може сформулювати питання та завдання: «Про що йдеться в цьому параграфі? Виділіть ключові терміни тексту. Які тези в ньому є головними, а які – другорядними? Чому саме ці пункти виділені як головні?».

Міждисциплінарні зв'язки у навчанні відбивають комплексний підхід до виховання та навчання, дозволяють виокремлювати як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами. Для формування системного знання та розробки інтегрованих курсів необхідно виділити й активізувати такі типи міжпредметних зв'язків: навчально-міжпредметні прямі зв'язки; дослідницько-міжпредметні прямі зв'язки; ментально-опосередковані зв'язки; опосередковано-прикладні зв'язки. Навчально-міжпредметні прямі зв'язки виникають у тому випадку, коли засвоєння однієї дисципліни базується на знаннях іншого, попереднього предмета. Такі зв'язки характерні для предметів, що входять в один блок. При їхньому вивченні необхідно, насамперед, визначити структуру системних зв'язків усього блоку та базисні знання з кожної дисципліни. Дослідницько-міжпредметні прямі зв'язки існують у тому випадку, коли дві та більше дисциплін мають загальні проблеми чи об'єкти досліджень, але розглядають їх у різних аспектах чи на основі різних предметних підходів. У цьому випадку постає задача визначити коло загальних

проблем і на основі порівняльного аналізу синтезувати багатомірне бачення основної проблеми та комплексний підхід до її вирішення. Ментально-опосередковані зв'язки виникають, коли засобами різних навчальних предметів формуються ті самі компоненти (знання) та інтелектуальні вміння, необхідні фахівцю в його професійній діяльності. У контексті інженерної освіти це можуть бути логічні методи аналізу й умовиводів, просторова уява, образно-інтуїтивне мислення й ін. Опосередковано-прикладні зв'язки формуються у випадку, коли поняття однієї науки (навчального предмета) використовуються при вивченні іншої. Вони виникають у процесі гуманізації, фундаменталізації, екологізації освіти. Найбільш ефективним шляхом формування інтегрального типу пізнання за існуючої предметно-блокової системи формування навчальних планів можуть бути інтегровані курси. Методи їхньої розробки та побудови різні та залежать від цілеспрямованості, ступеня інтегрованості дисциплін у загальне проблемне коло питань, характеру міжпредметних зв'язків (прямі, опосередковані) і, нарешті, від авторської індивідуальності.

Міркування – розумовий процес, спрямований на обґрунтування якого-небудь положення чи одержання нового висновку з декількох посилань. Мислення приймає форму міркування зазвичай у тих випадках, коли потрібно довідатися про щось нове, аналізуючи вже відомі факти чи положення, а також тоді, коли істинність якого-небудь судження викликає сумнів і потрібно підтвердження, доказ чи спростування цього судження. Процес міркування має складну структуру: виділення мети міркування, аналіз ситуації, відділення істотних моментів від несуттєвих, побудова загального плану міркування та його здійснення. Базою для міркування є накопичені знання, зміст і рівень яких впливають на глибину міркування. Здійснюється міркування у формі суджень і умовиводів: дедуктивних, індуктивних і гіпотетичних (див. Гіпотеза), за аналогією. Важливу роль у міркуванні виконують розумові операції: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстракція та конкретизація. Як і інші розумові процеси, міркування розвивається й удосконалюється у процесі навчання. При цьому структура міркування змінюється. Спочатку воно дуже розгорнуте, загальне, поступово окремі ланки опускаються і міркування стає більш стиснутим.

Міцність засвоєння знань – один із принципів навчання. Результатом міцного засвоєння знань є утворення у студентів стійких структур знань, що відбивають об'єктивну реальність; студенти вміють актуалізувати та використовувати одержані знання. Перевантаження пам'яті різними теоретичними та практичними знаннями та тривалі вправи з їхнього запам'ятовування не завжди призводять до міцних знань. Опора тут робиться переважно на механічне запам'ятовування, без глибокого усвідомлення внутрішніх закономірностей і логічної послідовності в системі засвоєваних знань – це одна з причин формалізму в навчанні. Запам'ятовування і відтворення залежать не тільки від об'єктивних зв'язків матеріалу, але й від ставлення особисто до нього. На це ставлення впливають, зокрема, зацікавленість студента та значення, яке має для нього досліджуваний матеріал.

Хоча у певних умовах випадкове запам'ятовування може виявитися більш продуктивним, ніж довільне. Освітній процес повинен бути організований так, щоб у студентів виникла потреба довгостроково зберігати засвоєвані знання, сформовані вміння та навички, а також прийоми їхнього застосування на практиці. Основою міцних знань є їх систематичність, послідовність та необхідність.

Мислення – активний процес відображення суб'єктом навколишнього світу, здатність цілеспрямовано, опосередковано й узагальнено пізнавати істотні зв'язки, відношення між предметами та явищами; створювати нові ідеї, прогнозувати події та дії. Вихідний рівень пізнання – безпосереднє почуттєве відображення у формі відчуття, сприйняття, представлення та ін. Стосовно них мислення виступає як якісно інша форма відображення, вищий рівень пізнання. У процесі мислення людина виходить за межі почуттєвого пізнання, тобто здатності пізнавати такі об'єкти, властивості та відносини, які не дані безпосередньо у відчутті та сприйнятті. Мислення з'являється у зв'язку з виникненням потреби у пізнанні та перетворенні тих чи інших умов життя людей, в міру того, як у ході їхньої попередньої активності з'являються труднощі, протиріччя, несподіванки та ін. Переборення подібних труднощів складає мету мислення. Мотиви мислення нерозривно пов'язані з емоціями, що виступають у ролі регуляторів розумової діяльності. Джерело мислення – проблемна ситуація. Мислення починається з аналізу проблемної ситуації і формулювання її у вигляді задачі. Тим самим вимальовується майбутнє рішення задачі. У цьому сенсі мислення являє собою прогнозування відносно розглянутого явища. Мислення людини здійснюється у формах поняття, судження та умовиводу. У реальному мисленні істотну роль можуть відігравати не тільки сутність, але й образи, психіка людини, її інтуїція та ін.

Моделювання: 1) метод дослідження об'єктів за допомогою моделей-аналогів визначеного фрагмента природної чи соціальної реальності; 2) побудова та вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ та абсолютно нових об'єктів.

Мотив (лат. moveo – рухаю) – усвідомлене чи неусвідомлене спонукання до діяльності. Властивість, яку набуває у конкретній ситуації матеріальний чи ідеальний предмет (об'єкт), на який спрямована діяльність і заради якого вона здійснюється.

Мотивація навчання – процес впливу на студента сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, які спонукають його до навчання, визначають поведінку, форми навчання, надають цій діяльності спрямованості на досягнення цілей вищої школи.

Мотиви – (франц. motif, від лат. moveo – рухаю) – спрямовуючі чинники діяльності, які складаються під впливом умов життя суб'єкта і визначають спрямованість його активності, відчуття у студента нестачі чого-небудь, що спонукає його до відповідної дії (поведінки), яка має спрямованість на досягнення мети.

У ролі мотивів можуть виступати потреби та інтереси, зацікавлення та емоції, установки та ідеали. Мотиви навчальної діяльності мають специфічний характер. Навчальна діяльність спрямована на оволодіння узагальненими способами дій у сфері адаптованих до змісту освіти наукових понять. Вона повинна спонукатися адекватними мотивами. Ними можуть бути лише мотиви, безпосередньо пов'язані з її змістом, тобто мотиви набуття узагальнених способів дій, мотиви самовдосконалювання.

Навичка – дія, яка виконується під час здійснення визначеної діяльності і яка завдяки багаторазовим повторенням стає автоматичною та виконується без контролю свідомості. Навичка – дія, у складі якої окремі операції стали автоматизованими в результаті вправ. Будь-яка діяльність людини завжди здійснюється свідомо. Але окремі операції, що входять до її складу, в результаті тренування перестають мати потребу у свідомому контролі. Свідомість у такому випадку спрямовано лише на загальне керівництво діяльністю. При виникненні яких-небудь труднощів у здійсненні операцій свідомість знову починає контролювати їх.

Навчальна мотивація – окремий вид мотивації, включеної до навчальної діяльності. З віком відбувається розвиток потреб і мотивів, зміна домінуючих потреб. Інтерес до педагога, до навчання (як емоційного переживання, задоволення пізнавальної потреби) – важливий компонент навчальної мотивації. Найважливішою передумовою створення інтересу до навчання є виховання широких соціальних мотивів діяльності, розуміння її змісту, усвідомлення важливості досліджуваних процесів для власної діяльності.

Навчальні заняття. Основні види навчальних занять у ЗВО: лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, а також консультація. Лекція призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Лекції проводяться професорами і доцентами (викладачами), а також провідними вченими чи запрошеними фахівцями – досвідченими практиками. Лекції проходять у відповідно обладнаних аудиторіях для однієї чи декількох академічних груп студентів. Лабораторне заняття – форма навчального заняття, у ході якого студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні чи імітаційні експерименти з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни. При цьому він набуває практичних навичок у роботі з лабораторним устаткуванням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою і методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі. Лабораторні заняття проводяться в спеціально обладнаних навчальних лабораторіях із використанням устаткування, пристосованого до умов освітнього процесу (лабораторні макети, установки і т.п.). В окремих випадках лабораторні заняття можуть проводитися в умовах реального професійного середовища. Кількість студентів на лабораторних заняттях не повинна перевищувати половини академічної групи. Перелік тем лабораторних занять визначається програмою навчального предмета. Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи, виконання завдань за

темою заняття, оформлення індивідуального звіту про виконану роботу та її захист. Виконання лабораторної роботи оцінюється викладачем. Підсумкова оцінка виставляється в журналі обліку виконання лабораторних робіт. Оцінки, отримані студентами за виконання лабораторних робіт, враховуються при підсумковому оцінюванні якості засвоєння навчального матеріалу з даного предмета. Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організовує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчального предмета і формує уміння та навички їхнього практичного застосування на основі індивідуального виконання студентом визначених викладачем завдань. Організовується, як правило, з однією академічною групою. Перелік тем практичних занять визначається програмою дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, а також наборі завдань різної складності для їхнього виконання студентами. Зазначені методичні засоби готуються викладачем, якому доручене проведення практичних занять, за узгодженням із лектором даної навчальної дисципліни. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної навчальної проблеми та її обговорення, виконання завдань, вирішення контрольних задач, їх перевірку й оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, враховуються при підсумковому оцінюванні засвоєння матеріалу навчального предмета. Семінарське заняття – форма навчального заняття для академічної групи, при якій викладач організовує дискусію навколо попередньо виділених тем, до яких студенти готують тези виступів на основі самостійно виконаних завдань (рефератів). Семінарські заняття проводяться в аудиторіях чи навчальних кабінетах. Перелік тем семінарських занять визначається програмою даної навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їх виступи, активність участі в дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію і т.п. Доцільно, щоб семінари проводив лектор даного навчального курсу, що дозволить йому як потенційному екзаменатору вивчити особистості своїх студентів, більш об'єктивно оцінити засвоєння ними різноманітного змісту матеріалу. Отримані студентом оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчального предмета. Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами для підвищення рівня їхньої підготовки і розкриття індивідуальних здібностей. Індивідуальні заняття організовуються відповідно до графіка з урахуванням індивідуального навчального плану студента і можуть охоплювати частину чи повний обсяг занять за однією або декількома навчальними дисциплінами. Види індивідуальних занять, їхній обсяг, форми і методи проведення, форми контролю досягнення навчальних цілей визначаються індивідуальним навчальним планом студента. Консультація – форма навчального заняття, в ході якої студент одержує відповідь від викладача на конкретні питання чи пояснення визначених теоретичних положень чи

аспектів їхнього практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною чи проводитися для групи студентів, незалежно від того, консультує викладач студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчального предмета. Вона зазвичай проводиться напередодні екзамену з відповідної навчальної дисципліни.

Навчання – спільна та цілеспрямована діяльність педагога та студентів, у ході якої здійснюється розвиток особистості, її навчання та виховання.

Навчання вмінню визначати мету (цілепокладання). Відомі загальні умови виконання студентом процедури визначення мети. У тому числі: наявність пізнавального прагнення студента; визначення ним предмета своєї мети; уміння студента визначити свій зв'язок із предметом мети; представлення ним образу передбачуваного результату своєї діяльності стосовно предмета мети; вербальне (словесне) формулювання мети; передбачення і прогнозування того, як буде досягатися мета; наявність засобів для досягнення мети; співвідношення одержуваних результатів з метою; коригування поставленої мети. Особистісне визначення мети студента належить до освітніх галузей і освітніх технологій. Постановка особистої освітньої мети в освітній галузі вимагає таких процедур. По-перше, вибудовування особистісного ставлення студента до об'єкта (речі, поняття, процесу, явища, фундаментального освітнього об'єкта), яке виявляє й актуалізує його особистісні якості, що відносяться до об'єкта. Наприклад, інтерес до майбутньої професії після вступу до ЗВО. По-друге, встановлення особистісного змісту і (чи) образу фундаментального освітнього об'єкта, тобто позначення в об'єкті того, чим він пов'язаний, із особистістю суб'єкта, який його пізнає. По-третє, вибір типу чи відносин виду діяльності для взаємодії з об'єктом. Наприклад, прийняття як важливого для себе успішного навчання за обраним фахом. Інший тип цілей студента – визначення мети стосовно освітніх технологій.

Навченість – індивідуальні показники швидкості та якості засвоєння людиною знань, умінь і навичок у процесі навчання. Навченість людини є одним із основних показників її готовності до навчання, до засвоєння знань чи стихійно цілеспрямоване в умовах якої-небудь освітньої системи. В основі навченості – рівень розвитку пізнавальних процесів (сприйняття, уяви, пам'яті, мислення, уваги та мови), мотиваційно-вольової та емоційної сфер особистості, а також розвиток похідних від них компонентів навчальної діяльності. Навченість визначається не тільки рівнем розвитку активного пізнання (тим, що суб'єкт може пізнати та засвоїти самостійно), але й рівнем «рецептивного» пізнання, тобто тим, що суб'єкт може пізнати та засвоїти за допомогою іншої людини, яка володіє відповідними знаннями й уміннями. Тому навченість як здатність до навчання та засвоєння відрізняється від здатності до самостійного пізнання, яка робить значний вплив на розвиток навченості. Навченість – це сприйнятливність студента до засвоєння нових знань і нових способів їхнього добування, а також готовність до переходу на нові рівні розумового розвитку.

Неуспішність – більш низький, у порівнянні з передбаченим навчальною програмою, рівень засвоєння учнями змісту освіти. Неуспішність стоїть на перешкоді подальшого навчання. Оскільки до змісту освіти входять не лише знання, уміння та навички, але також і досвід творчої діяльності та сформованості відносин особистості, які не підлягають формальній оцінці, але мають відношення до неуспішності, – неуспішність не можна ототожнювати з незадовільними оцінками. Неуспішність – це явище більш широкого плану, пов'язане з істотними недоліками загальної культури та вихованості студентів.

Нормативний термін навчання – термін навчання за денною (очною) формою, необхідний для засвоєння особою нормативної та вибіркової частин змісту навчання, установлений стандартом вищої чи фахової передвищої освіти.

Область (галузь) освіти – це група споріднених за ознаками спільності галузей знань, що є фундаментом вищої освіти та професійної підготовки.

Об'єктивні фактори адаптації студента – комплекс факторів, а саме: бар'єр між середньою і вищою школою; збільшений обсяг та інший характер інформації, яку треба засвоїти; слабкий розвиток або повна відсутність умінь і навичок самоуправління навчанням.

Організація робочого місця – сукупність оснащення робочого місця технічними засобами і предметами навчання, їх розташування в певному порядку.

Освіта – процес педагогічно організованої соціалізації, здійснюваної в інтересах особистості і суспільства. В освіті поєднуються навчання та виховання, які забезпечують культурну наступність поколінь і готовність людини до виконання соціальних і професійних ролей. Навчання і виховання – сторони єдиного процесу освіти. Навчання в освіті передбачає засвоєння знань, умінь і навичок, що дозволяють тому, хто навчає, і тому, хто навчається, говорити однією мовою об'єктивних значень елементів культури. Виховання передбачає засвоєння моральних цінностей і норм суспільної поведінки. Але таке засвоєння неможливе без навчання. У той же час розуміння освіти як становлення, саморуху особистості й індивіда сформувалося ще у XIX ст. у двох державах Європи, а саме в Росії та Німеччині, що досягли найбільших успіхів у справі освіти. Гегель першим, і як філософ, і як педагог, проаналізував освіту інакше, ніж систему суспільних інститутів, що виконують соціальне замовлення. Він показав, що спосіб пізнання органічної єдності у природі, суспільстві та мисленні є одночасно способом формування самого суб'єкта, що пізнає, іншими словами – освіта індивіда. Така принципово відкрита для майбутнього освіта вимагає особливої логіки пізнання, що народжується тільки в акті взаємодії об'єкта та суб'єкта пізнання. Так улаштоване освоєння світу, яке формується та розвивається особистістю, включеною в процеси навчання та виховання, і є дійсною освітою індивіда.

Освіта як система включає різні елементи і зв'язки між ними: окремі необхідні підсистеми керування організацію, кадри та ін. Ця система характеризується метою, змістом, структурованими навчальними програмами

та планами, в яких враховуються попередні рівні освіти та прогнозуються наступні. Системною складовою освіти є її мета, тобто відповідь на питання, якого людина вимагає й очікує від суспільства на даному етапі його історичного розвитку. Освіта як система містить у собі низку понять педагогічної системи і як система може розглядатися у трьох вимірах, у ролі яких виступають такі. Соціальний масштаб розгляду, тобто освіта у світі, окремій країні, регіоні та ін. Тут же розглядається система державної, приватної, суспільної, світської, клерикальної освіти. Ступінь освіти – на даний час дошкільний, шкільний із його внутрішньою градацією на початкову, неповну середню і повну середню школу; професійна і професійно-технічна освіта; фахова передвища освіта; вища з різними рівнями: молодший бакалавр, бакалавр і магістр; аспірантура і докторантура; установи підвищення кваліфікації. Профіль освіти – загальна, професійна (гуманітарна, природничо-наукова, математична та ін.) і додаткова.

Освітні рівні вищої освіти – характеристика вищої освіти на основі ознак ступеня сформованості інтелектуальних властивостей особистості, достатніх для одержання кваліфікації, що відповідають визначеному освітньому рівню. Освітній рівень вищої освіти (нині молодший бакалавр, бакалавр, магістр та доктор філософії (наук) – характеристика вищої освіти на основі ознак ступеня сформованості знань, умінь і навичок особистості, що забезпечують її здатність виконувати завдання, обов'язки професійної діяльності визначеної складності. Рівні професійної діяльності – характеристика професійної діяльності відповідно до ознак оволодіння особистістю визначеною сукупністю знань, умінь і навичок. У нашій країні у сфері праці розрізняють такі рівні професійної діяльності. Стереотипний рівень (рівень користування) – знання призначення об'єкта та його основних (характерних) особливостей; уміння використовувати налагоджену систему (об'єкт діяльності) при виконанні визначених задач. Операторський рівень – знання принципу (основних особливостей) пристрою та принципу дії системи на структурно-функціональному рівні; уміння готувати (налагоджувати) систему й експлуатувати її при виконанні визначених задач діяльності. Експлуатаційний рівень – знання методів аналізу функціонування системи, пошуку й усунення ушкоджень; уміння при виконанні визначених задач діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення й усунення ушкоджень. Технологічний рівень – «знання-уміння» методів синтезу і технологій розробки систем і способів їхнього моделювання; уміння при виконанні визначених задач діяльності здійснювати розробку систем, що відповідають заданим характеристикам (властивостям). Дослідницький рівень – знання методики дослідження систем і методів оцінки ефективності їхнього застосування при вирішенні конкретних задач; уміння проводити дослідження систем з метою перевірки їх відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з багатьох систему, яка дозволяє найбільш ефективно вирішувати задачі діяльності. Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти з опануванням освітнього рівня молодшого бакалавра передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності. Перший (бакалаврський) рівень

вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності. Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності. Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності. Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проєкту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері. Спеціальність – це категорія, яка характеризує у сфері освіти спрямованість і зміст навчання при підготовці випускника. Визначається відповідно до об'єкта майбутньої діяльності і функції фахівця і відбиває, насамперед, вид його діяльності та сферу застосування праці. У сфері праці характеризує спрямованість і специфіку роботи у межах професії (зміст задач професійної діяльності, які відповідають кваліфікації). Кваліфікація – здатність особистості виконувати задачі й обов'язки відповідної роботи (кваліфікація вимагає визначеного освітнього рівня і визначається через назву професії).

Освітній процес – педагогічно обґрунтована, послідовна, безупинна зміна станів суб'єктів навчання у спеціально організованому середовищі з метою досягнення ними освітніх результатів. Під освітніми результатами розуміють зовнішні та внутрішні продукти діяльності учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, викладачів, адміністрації, батьків і т.п.). Зовнішні освітні продукти можуть бути виражені у формі вирішених задач, рефератів, продуктів колективної праці. Внутрішні – це особистісні збільшення знань, умінь і навичок, засвоєні способи дій і розвинуті здібності особистості. Освітні результати спрямовані на особистісне зростання студентів з метою забезпечення їхньої ефективної життєдіяльності у соціумі.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації. **Освітньо-професійна програма (ОПП)** повинна містити: перелік освітніх компонентів; їх логічну

послідовність; вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані програмні результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти.

Освіченість – результат отримання людиною освіти, в першу чергу співвідноситься із практикою і вмінням застосувати отримані знання.

Основні труднощі адаптації до навчання – не відпрацьована звичка до систематичної роботи, навчання уривками; нерозуміння тонкощів вивчення навчального матеріалу; небажання доводити почату справу до кінця; відсутність в уявленні студента понять головного і другорядного; критичне ставлення студентів молодших курсів до порад і рекомендацій викладачів, батьків і старших товаришів.

Особистість – людина як учасник історично-еволюційного процесу, що виступає носієм соціальних ролей і володіє можливістю вибору життєвого шляху, в ході якого нею здійснюється перетворення природи, суспільства та себе самої. Розвиток особистості забезпечується діяльністю, керованою системою мотивів. Дієво-опосередкований тип взаємин, які складаються у людини з референтною групою (чи особою), є визначальним чинником розвитку особистості. У загальному вигляді розвиток особистості може бути представленим як процес і результат входження людини у нове соціальне середовище й інтеграції у нього.

Особливості мотивації навчання полягають у зміні психологічних, духовних та інтелектуальних якостей особистості у процесі оволодіння певним видом знань, більшою роллю внутрішніх видів винагороди, ніж зовнішніх.

Оцінка – констатація цінності (значимості) якого-небудь об'єкта. Висловлення, яке виражає ціннісне відношення до об'єкта: відношення позитивне (схвалення, перевага і т.п.) чи негативне (осуд, неприйняття і т.п.).

Пам'ять – психофізіологічний процес, що виконує функції закріплення, збереження та подальшого відтворення минулого досвіду (у вигляді образів, думок, дій та почуттів). Забезпечує нагромадження вражень про навколишній світ, є основою набуття знань, умінь і навичок та їхнього подальшого використання. Збереження досвіду створює можливість для навчання людини і розвитку її психіки (сприйняття, мислення, мови та ін.). Пам'ять служить необхідною умовою єдності психічного життя людини, її особистості. Відповідно до функцій пам'яті розрізняють її основні процеси: запам'ятовування, збереження, відтворення, а також забування. Головна серед них – запам'ятовування, яка визначає міцність і тривалість збереження матеріалу, повноту і точність його відтворення. Основні умови продуктивності запам'ятовування пов'язані з тим, чи протікає воно в формі мимовільного чи довільного процесу. Як правило, запам'ятовування більш ефективне, якщо пов'язане зі спеціально організованим довільним запам'ятовуванням. Запам'ятовуванню сприяє незвичайність умов появи інформації. Використання людиною набутого досвіду здійснюється за допомогою відновлення раніше засвоєних знань, умінь і навичок. Найбільш проста його форма – дізнання,

здійснюване в умовах повторного сприйняття об'єктів, що закріпилися раніше у пам'яті. Більш складна форма – відтворення таких об'єктів минулого досвіду, які у даний момент не сприймаються. Забування виявляється по-різному – від окремих помилок у пригадуванні та дізнаванні до неможливості не тільки пригадати, але й довідатися про раніш сприйняте. Забування може бути стійким, тривалим та тимчасовим. Відповідно до типу матеріалу, який запам'ятовується, виділяють вербальну (словесну), образну, рухову й емоційну пам'ять. Існують індивідуальні розходження пам'яті, які виявляються у переважному розвитку одного з видів пам'яті – вербальної, образної, емоційної чи рухової. Відповідно до переважаючого типу пам'яті інформація краще запам'ятовується та відновлюється. Всередині зазначених основних типів пам'яті існують окремі підтипи (наприклад, пам'ять на обличчя, на числа і т.п.). Широко відомі індивідуальні розходження пам'яті, обумовлені способом (модальністю) сприйняття інформації: зорова, слухова та ін. Наприклад, особи з більш розвинутою зоровою пам'яттю краще запам'ятовують вербальний матеріал, який сприймається візуально (через таблицю, сторінку тексту). Ті ж, у кого краще розвинута слухова пам'ять, більш легко запам'ятовують той же текст, якщо сприймають його на слух. Пам'ять будь-якої людини індивідуальна, неповторна, тому що вона являє собою відображення унікального «малюнка» діяльності свідомості конкретної людини.

Пам'яті розвиток і шляхи її тренування. Пам'ять дитини приблизно до 4-х років є мимовільною. Якщо в дитини 1-го року враження зберігаються 1-2 тижні, то до кінця 3-х років вони можуть зберігатися до одного року. У дошкільному віці основне місце, як і раніше, займає мимовільна пам'ять. Поряд із образною пам'яттю у дошкільнят розвивається і словесно-логічна пам'ять. До 5-ти років у дитини виявляються довільні процеси пам'яті, формуються початкові уміння запам'ятовувати та пригадувати. З метою підготовки дітей до школи необхідно стимулювати в них розвиток довільної логічної пам'яті, використовуючи для цього не лише практичну й ігрову діяльність, але й заняття у дитячому садку. Подальший розвиток пам'яті відбувається в процесі навчання та виховання у школі. При цьому необхідно враховувати, що у молодших школярів установка на запам'ятовування звичайно домінує над установкою на розуміння, тому що розуміння є для них більш важким, ніж запам'ятовування. Мимовільну логічну пам'ять успішно розвивають у результаті систематичного виконання учнями навчальних, пізнавальних задач. Її удосконалювання безпосередньо пов'язане з розвитком у школярів мислення, з формуванням у них аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, порівняння, класифікації та ін. Довільна логічна пам'ять розвивається в результаті виконання мнемічних задач, а її удосконалювання пов'язане з оволодінням способами мислення, які вивчалися, як прийоми запам'ятовування і відтворення. Розвиток мислення, будучи безпосередньою умовою розвитку мимовільної пам'яті, служить разом із тим необхідною передумовою розвитку довільної пам'яті. Таким чином, основний шлях розвитку мимовільної і довільної логічної пам'яті (у конкретній та відверненій її формі) полягає у формуванні в учнів процесів розуміння,

мислення, спеціально спрямованих пізнавальних дій, доведення їх до узагальнених умінь і навичок та застосування як прийомів запам'ятовування та відтворення. З метою раціонального використання мимовільної та довільної пам'яті у засвоєнні учнями і студентами знань та створення умов для успішного розвитку пам'яті необхідно досягати розуміння ними суті засвоюваного явища, допомагати розібратися у навчальному матеріалі, що допоможе запам'ятати його. Виховання пам'яті необхідно пов'язувати з вихованням усіх сторін особистості школярів і студентів. З вихованням мотивів навчання, почуття боргу і відповідальності, звичок до вольових зусиль і т.п.

Педагогіка (від грец. *paidagogike te'achne*, майстерність, від *país*, род. падіж від *paídos* – дитя, дитина, і *ago* – веду) – галузь науки, яка розкриває сутність, закономірності освіти, роль освітніх процесів у розвитку особистості, яка розробляє шляхи та способи підвищення їхньої результативності. Зміст педагогіки, уявлення про її статус та основні категорії змінювалося з розвитком гуманітарних і природничих наук. Розвиваючись як наука про виховання дітей (звідси назва), педагогіка в процесі еволюції шкільної справи, масової загальноосвітньої школи та систем загальної та професійної освіти розширювала свою сферу. Педагогіка сьогодні охоплює проблематику, пов'язану не тільки з дитинством та юністю, але й з іншими віковими періодами життя людини, а також із різноманітними формами організації навчальної, виховної та освітньої діяльності. Оскільки серед теоретиків немає єдиної думки ні щодо повного набору категорій педагогіки, ні щодо їхнього визначення, зазвичай зосереджуються на таких основних для педагогіки поняттях, як освіта, виховання, навчання, розвиток і соціалізація. Інші категорії зазвичай розглядаються в галузях педагогіки, наприклад, «навчально-виховний процес» у теорії виховання, «зміст освіти» у дидактиці. Це говорить не про меншу їхню значимість, а про ступінь їхньої спільності для всієї педагогічної науки. Педагогіка вивчає освіту з погляду виявлення її структури та закономірностей, а також розвитку її суб'єктів, цілей, змісту, методів, засобів, форм, результатів, взаємозалежних у безупинному контексті суспільного й індивідуально-особистісного розвитку. Розробляючи найбільш ефективні моделі освітнього процесу, а також способи їхньої практичної реалізації, педагогіка виступає і як наука описово-пояснювальна, і як нормативно-конструктивна. Педагогіка розглядає можливості освіти як ефективної, яка забезпечує реалізацію соціально значущих цілей формотворчого впливу на людину. У більш широкому плані до предмета педагогіки відноситься і процес соціалізації, який розглядають також соціологія та психологія. Безпосередньо пов'язана педагогіка із психологією і особливо з педагогічною психологією.

Педагогіка вищої школи – галузь педагогічної науки, яка вивчає теоретичні і практичні проблеми розвитку особистості студентів та їхньої професійної підготовки у ЗВО. Предметом педагогіки вищої школи є освітній процес у вищій школі. Істотним моментом у цьому зв'язку є пошук педагогікою вищої школи можливих шляхів індивідуалізації навчання, диференціації підготовки різних категорій студентів у рамках єдиного освітнього процесу.

Педагогіка вищої школи покликана забезпечувати реалізацію в освітньому процесі ЗВО основних принципів вищої освіти: фундаментальність, спеціалізацію, безперервність навчання, високий загальнонауковий і культурний рівень студентів, їх свідому суспільну позицію.

Педагогічна взаємодія – процес, що відбувається між педагогом і його студентами у ході освітньої роботи та спрямований на розвиток їхньої особистості. Взаємодія – філософська категорія, що відбиває загальний сутнісний зв'язок усього живого. У педагогічній науці педагогічна взаємодія виступає і як одне із ключових понять, і як науковий принцип. Це процес розвитку сприятливого становлення особистості вихованця та особистості педагога при неодмінній керівній ролі авторитетного вихователя. Педагогічна взаємодія – складний процес, який складається з багатьох чинників, найбільші з яких – дидактична, виховна та соціально-педагогічна взаємодія. У ньому, в умовах різних видів життєдіяльності дітей та юнацтва на конкретних етапах їхнього вікового розвитку, виявляються закономірності виховного процесу на індивідуальному та іншому рівнях. Педагогічна взаємодія обумовлена й навчально-виховною діяльністю, цілями навчання і виховання. В її основі лежить співробітництво, що є початком соціального життя людей. Взаємозалежна діяльність людей соціальна за своєю сутністю. Вимоги дорослих діти і юнацтво сприймають не завжди як необхідні. Тому педагогічна взаємодія у школі і ЗВО має потребу у спеціальній організації. Адже вона відіграє найважливішу роль у людському спілкуванні, у т.ч. у відносинах ділових, партнерських, при дотриманні етикету, при прояві милосердя і т.п. Взаємодія стає педагогічною, коли дорослий (батько, педагог) виступає як наставник. Для дорослого участь у педагогічній взаємодії пов'язана з моральними труднощами, тому що у відносинах із дітьми та юнацтвом присутня спокуса скористатися своєю віковою чи професійною перевагою та звести спілкування з ними до авторитарного впливу. Професія педагога іноді сприймається як авторитарна, оскільки в ній уже закладена турбота, опіка, наставництво, прагнення передати свій досвід. Існує дуже нечітка грань, за якою починається моралізування, менторство, насильство над особистістю. Частий приклад із практики університетів – звертання до студента на «ти», що, по суті, є не тільки порушенням встановлених у вітчизняній вищій школі правил і етичних норм спілкування, але й демонстрацією переваги викладача. У студентів часто настає зворотна реакція – вони намагаються дистанціюватися від такого вихователя, чинять опір, відкрито чи приховано. Досвідчені, талановиті педагоги мають педагогічне чуття і такт, передбачають можливі ускладнення у педагогічній взаємодії. Крім того, технологічним прийомом педагогічної взаємодії варто вчитися. Педагогічна взаємодія удосконалюється і розвивається в міру ускладнення духовного спілкування і зростання соціальних та інтелектуальних потреб його учасників. Результат педагогічної взаємодії відповідає меті виховання та навчання – розвитку особистості.

Перевірка знань, умінь і навичок ґрунтується на розумінні суті цих новоутворень, які з'явилися у процесі навчання, за рахунок застосування

придатних для цього способів. Знання – результат пізнавальної діяльності людини, відбитий в її свідомості у вигляді уявлень, фактів, понять, законів, теорій. Уміння – засвоєні прийоми та способи виконання дій, підсилені знаннями. Навички – дії, окремі операції яких доведені до автоматизму в результаті вправ. Спосіб – прийом, дія, спрямована на досягнення визначеної задачі. Перевірка знань здійснюється такими способами. Уточнюється знання фактів, їхніх причин і розходжень. Знання наукових та інших проблем із досліджуваної теми, наявність уявлень про можливі шляхи їх вирішення. Знання фундаментальних понять за темою, їх визначень (дефініцій); уявлення про обсяг і зміст понять; знання практичних прикладів застосування понять. Знання основних правил, закономірностей і законів, їхніх формулювань, умов та меж прояву, специфіки застосування. Знання теорій та фактів, які стали основою їх розробки; основних положень, рівнянь, доказів, висновків, практичних додатків і прогностичних можливостей. Перевірка умінь передбачає оцінку володіння фактами: встановлення причин тих чи інших фактів, встановлення взаємозв'язків між фактами, виявлення відмінності фундаментальних об'єктів і фактів від другорядних. Володіння проблематикою: формулювання проблем за темою, уміння відшукувати можливі шляхи вирішення проблеми. Володіння поняттями: виокремлення понять, конструювання їхніх визначень; розкриття обсягу понять, характеристика кількісного складу об'єктів, їх класифікація; розкриття змісту поняття, характеристика істотних ознак об'єктів; встановлення взаємозв'язків між поняттями, виділення серед них фундаментальних; практичне застосування понять. Володіння правилами, закономірностями та законами: встановлення правил, закономірностей та законів. Розкриття змісту правил, закономірностей та законів (характеристика сутності, умов і меж прояву та застосування). Характеристика дій, пов'язаних із застосуванням правил, закономірностей та законів. Володіння теоріями: встановлення теорії; відшукування фактів, необхідних для розробки теорії; розкриття змісту теорії (характеристика основних положень, рівнянь, доказів і висновків); здійснення на основі теорії практичних дій. Перевірка навичок передбачає такі дії. Побудова та здійснення алгоритму операцій виконання конкретних дій у структурі уміння. Моделювання практичного виконання дій, із яких складають певні уміння. Виконання комплексу дій, які складають певне уміння. Самоаналіз результатів виконання дій, які складають уміння у зіставленні з метою діяльності. Час виконання уміння (вимір швидкості читання на другій мові і т.п.). Перевірка засвоєних способів діяльності зводиться до такого. Дізнавання методів і процедур, які належать до вивченого матеріалу. Розкриття змісту методів і процедур: характеристика дій та операцій, що складають їхню сутність. Володіння методами і процедурами, пов'язаними з одержанням знань та їхньою обробкою. Застосування методів і процедур у різних варіантах послідовності складових їхніх дій, а також у нових умовах. Характеристика умов і меж застосування методу чи процедури. Перевірка рівня розвитку здібностей передбачає таке. Виконання тестів досягнень, тестів інтелекту, тестів

креативності та ін. Створення освітньої продукції, яка відповідає предметним цільовим настановам із досліджуваної тематики. Виконання видів діяльності, які відповідають цільовим предметним освітнім установкам. Виконання методологічних, організаційних та самоорганізаційних видів освітньої діяльності.

Перевірка й оцінка (знань, умінь і навичок студентів) – процес виявлення та порівняння на тому чи іншому етапі навчання результатів навчальної діяльності з вимогами, обумовленими навчальними програмами. Виражається у формі оцінки (у балах) чи у словесному (оціночному) судженні педагога. Контролююча функція перевірки й оцінки полягає у виявленні знань, умінь і навичок студентів, засвоєних на кожному етапі навчання, для визначення готовності їх до подальшого навчання. Навчальна й освітня функція перевірки й оцінки полягає у тому, що студент не лише відповідає на питання викладача та виконує його завдання, але й осмислює відповіді товаришів, вносить у них корективи й ін. Функція перевірки, яка виховує, – у систематичному контролі за навчальною діяльністю студентів. Вона підвищує їх відповідальність за виконувану роботу, привчає працювати, самостійно вирішувати поставлені педагогом задачі, правильно оцінювати свої навчальні можливості. Перевірці й оцінці завжди передують етапи визначення цілей і задач навчання, вимог до результатів навчання на кожному етапі освітнього процесу, вибору контрольних завдань, прикладів та способів вираження результатів перевірки. Контроль над навчальною діяльністю студентів на всіх етапах навчання повинен бути регулярним і систематичним, охоплювати основні розділи навчальної програми, забезпечувати перевірку засвоєння теоретичних знань, формування інтелектуальних і практичних умінь і навичок. Проводиться диференційовано з урахуванням специфіки навчального предмета й індивідуальних особливостей студентів. Педагог не просто реєструє їхні знання, а на основі аналізу рівня знань і умінь, досягнутого кожним студентом, має можливість коригувати весь процес навчання. Істотний компонент перевірки й оцінки – підбір завдань, питань, вправ для виявлення знань, умінь і навичок, необхідною умовою яких є адекватність засобів контролю результату, який перевіряється.

Переконання – усвідомлена потреба особистості, яка спонукає її діяти у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями. Зміст потреб, які виступають у формі переконань, відбиває визначене розуміння природи та суспільства. Створити упорядковану систему поглядів (політичних, філософських, етичних, естетичних та ін.) сукупність переконань допомагає світогляд людини. Основу переконань складають різноманітні та глибокі знання. Однак, знання не переходять у переконання автоматично. Для формування переконань необхідна єдність знань та особливого ставлення до них як до того, що, безперечно, відбиває дійсність і повинно визначати поведінку. Емоційний бік переконань пов'язаний із їх щирим відчуттям. Дієвість переконань обумовлена потребою керуватися ними у поведженні, у повсякденній діяльності. Переконання робить поведінку людини послідовною, логічною та цілеспрямованою.

Перешкоди у спілкуванні (у діяльності) – це суб'єктивно пережитий людиною стан «збою» у реалізації прогнозованого (планованого) спілкування внаслідок неприйняття партнера спілкування, його дій, нерозуміння тексту (повідомлення), нерозуміння партнера, зміни комунікативної ситуації. Перешкоди виявляються у формі зупинки, перерви діяльності, самого спілкування та неможливості їхнього продовження. З урахуванням того, що виникнення у процесі діяльності перешкод та їх усвідомлення є однією з умов виникнення проблемної ситуації, що є передумовою й основою виникнення і руху думки, у педагогічній діяльності вони можуть розглядатися і як фактори активації інтелектуальної діяльності людини. Відповідно виділяють позитивну та негативну функції перешкод (труднощів) у процесі педагогічного спілкування.

Письмові роботи студентів – вид самостійних робіт, виконуваних за завданням і під керівництвом педагога. Застосовуються під час навчання. За дидактичними цілями, прийомами виконання, ступенем самостійності студентів письмові роботи дуже різноманітні. Зі зростанням труднощів робіт збільшується самостійність студентів при їхньому виконанні. Значну роль у навчанні відіграють письмові роботи, застосовувані з метою фіксації вражень, отриманих, наприклад, у ході лабораторних занять; запис плану чи основного змісту лекції. Вихованню культури розумової праці сприяє конспектування, анотування, рецензування. Велике місце у розвитку мислення, інтересів і здібностей студентів посідають творчі письмові роботи, наприклад реферативні. Виконуючи їх, студенти користуються не тільки відомими їм методами та прийомами, але й відкривають нові способи вирішення пізнавальних задач. За формою та технікою виконання розрізняють такі письмові роботи, як звіти за результатами лабораторних і практичних робіт, рішення прикладів і задач, вправи, рецензування, графічні роботи, завдання за мапами, описи, доповіді, реферати і т.п. Ефективність письмових робіт залежить від того, наскільки студент усвідомлює мету завдання, від доступності роботи і способів виконання, до володіння прийомами самоконтролю. У вищій школі існує тенденція до підвищення ролі письмових робіт, включаючи їхнє використання при поточному та підсумковому тестуванні й оцінюванні.

Підсумкова атестація випускників. Відповідно до освітньо-професійних програм підготовки магістрів, бакалаврів, молодших бакалаврів і фахових молодших бакалаврів передбачається у формі здачі комплексних випускових іспитів та/чи захисту дипломних робіт (проектів).

Пізнання – відтворення у свідомості (індивідуальній та колективній) характеристик об'єктивної реальності. Виділяють різні форми пізнання: спрямованого на одержання знання, невіддільного від індивідуального суб'єкта (сприйняття, представлення); пізнання, спрямоване на одержання об'єктивного знання, яке існує поза окремим індивідом (наприклад, у вигляді деяких текстів чи у формі створених людиною речей, які несуть у собі соціально-культурний зміст). Об'єктивне пізнання може здійснюватися колективно, в особливих способах індивідуальної комунікації. Варто розрізняти також повсякденне,

міфологічне, художнє, наукове та інші види пізнання. В середині науки істотними особливостями володіють природничо-наукове та гуманітарне пізнання. Як специфічний вид, воно розглядається філософією пізнання. Пізнання вважається активною творчою діяльністю і не існує поза діяльністю особистості, яка пізнає, щодо створення деякої нової реальності. Особлива форма пізнання – навчальна діяльність. Засвоєння накопиченого людством багатства знань виявляється можливим у тому випадку, коли воно здійснюється за законами пізнання, як відкриття нового, до цього невідомого, як творча діяльність, яка стикається із проблемами та вирішує їх, як діяльність діалогічна (у даному випадку діалог між педагогом та студентом).

План – стисла форма нотування навчальних записів, в якій відображено перелік основних питань, висловлених у книзі чи на лекції.

Планування навчання – система заходів, які передбачають порядок, послідовність і терміни виконання навчальних завдань.

Поведінка – сукупність дій, зовнішній прояв життєдіяльності живих істот, у т.ч. людини. У повсякденній мові та педагогічній практиці традиційно прийняте більш вузьке трактування поведінки як дотримання людиною загальноприйнятих правил взаємин і виконання визначених форм дій (навчальних, професійних та ін.). Відповідно поведінка визначається як зразкова, задовільна, незадовільна. Таке трактування, однак, не вичерпує всього різноманіття форм поведінки та не дозволяє розглянути це явище всебічно. Формування навичок специфічно людського поводження передбачає засвоєння вироблених людством норм і правил. Спонукальною силою людської поведінки виступає система мотивів, які визначають кожну конкретну дію, її спрямованість. Недостатня сформованість мотиваційної сфери чи її перекручування, яка виникла внаслідок несприятливих умов становлення особистості, призводить до порушень поведінки, що у педагогічній практиці поряд із недостатньою довільною регуляцією оцінюється як незадовільна поведінка. Поведінка людини виступає зовнішнім вираженням її внутрішнього світу, всієї системи її життєвих установок, цінностей та ідеалів. Причому знання людиною визначених норм і правил недостатньо для регуляції її поведінки, якщо вони не засвоєні нею усвідомлено та не прийняті як власні переконання. Лише втілюючись у реальній поведінці, внутрішні установки здобувають властивість переконань. У поводженні кожної людини знаходять висвітлення її індивідуально-психологічні особливості: риси характеру, ступінь емоційної стійкості та ін.

«Поглиначі» часу – негативні звички, які заважають студенту ефективно використовувати власний час на виконання навчальних завдань.

Показник якості вищої освіти – кількісна характеристика якостей особистості випускника ЗВО, яка розглядається стосовно до визначених умов навчання та сфери майбутньої соціальної діяльності.

Порівняння – одна з розумових операцій, складається у зіставленні пізнаваних об'єктів за деякою підставою з метою виявлення подібності і розходження між ними. За допомогою порівняння виявляються кількісні та

якісні характеристики предметів, встановлюються зв'язки між предметами та явищами, класифікується, упорядковується й оцінюється зміст буття та пізнання. Порівняння використовується також як засіб для пояснення певного поняття (абстрактного) іншим, більш конкретним. У процесі пізнання та навчання порівняння виступає в якості його вихідної форми, яка лежить в основі будь-якого знання: порівняння об'єктів за визначеними параметрами призводить до виділення спочатку глобального сприйняття речей та їх окремих сторін (довжини, форми, кольору і т.п.). Порівняння невіддільне від інших розумових операцій і здійснюється на основі виділення визначених якостей і властивостей (аналіз) із подальшим встановленням зв'язків між ними (синтез); у процесі порівняння виокремлюють подібності у низці явищ і предметів, виникають деякі форми узагальнення. Порівняння – необхідний засіб як чуттєвого, так і раціонального пізнання. Порівняння формується у процесі індивідуального розвитку людини.

Потреби – внутрішні стани, які виражають залежність живого організму від конкретних умов існування; основне джерело активності особистості. Виникнення потреб спонукає особистість до активного пошуку шляхів їхнього задоволення, потреби стають внутрішніми збудниками діяльності – мотивами. Потреби людини принципово відмінні від потреб тварин. У людини органічні потреби не визначають форми її життєдіяльності, а навпаки, здатні трансформуватися у залежності від вищих, специфічно людських форм життєдіяльності. Потреби людини формуються у процесі її виховання, тобто залучення до світу людської культури. Характерна риса потреб людини – їх фактична ненасиченість; не можна задовольнити яку-небудь потребу раз і назавжди. Будучи вдоволеною, вона виникає знову, розвивається і при цьому спонукає людину створювати все нові предмети матеріальної та духовної культури. Потреби людини формуються в онтогенезі на основі вроджених передумов і необхідності у тих чи інших формах активності. Обов'язкова умова формування потреб у тій чи іншій діяльності – досвід цієї діяльності, що на ранніх етапах розвитку здійснюється спільно з дорослим і може виступати як засіб реалізації іншої потреби. Психолого-педагогічний вплив на формування потреб може бути ефективним на стадії, коли зароджуються потреби, які мають форму пізнавального інтересу до відповідної діяльності. Інтерес може змінюватися в міру досвіду діяльності: він або гасне, або переростає у стійку потребу. Останнє залежить від того, якими емоціями – позитивними чи негативними – супроводжується діяльність. Правильно організувавши діяльність школярів і студентів та її емоційне підкріплення, можна стимулювати розвиток у них творчих потреб і перешкоджати виникненню нездорових. Потреби людини не є незмінними. Потреби людини у вільній, творчій діяльності – ознака її зрілості та духовного багатства, умова розвитку її особистості, гармонії у відносинах особистості та суспільства.

Практична підготовка студентів ЗВО – обов'язковий компонент програми для одержання рівня освіти, який має на меті набуття студентом професійних умінь і навичок. Практична підготовка студентів здійснюється на

провідних підприємствах та в організаціях різних галузей народного господарства, науки, освіти, охорони здоров'я, культури, торгівлі та державного управління. Проводиться за умов професійної діяльності та організаційно-методичного керівництва викладача ЗВО та фахівця у певній галузі. Програма практичної підготовки та терміни її проведення визначаються навчальним планом.

Практичні роботи – один із видів навчальної діяльності студентів, за метою і завданням близький до лабораторних робіт. Систематичне виконання практичних робіт – важливий засіб оволодіння такими розумовими операціями, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, досягнення зв'язку теорії та практики у навчанні, розвитку пізнавальних сил і самостійності студентів. Практичні роботи сприяють конкретизації та закріпленню знань. Зміст і прийоми виконання практичних робіт обумовлені специфікою навчального предмета. На початкових етапах навчання практичні роботи носять переважно тренувальний характер. Поступово складність робіт змінюється: студенти від простих завдань, які не вимагають великих витрат, переходять до виконання більш складних. У міру оволодіння відповідними навичками студенти можуть проводити практичні роботи самостійно, роботи набувають дослідницького характеру.

Працездатність – потенційна можливість людини виконувати яку-небудь діяльність на досить високому рівні ефективності протягом тривалого часу. У залежності від переваги в роботі фізичних чи розумових зусиль розрізняють працездатність розумову та фізичну. Ця градація умовна: специфічність працездатності залежить від питомої ваги того чи іншого фактора у діяльності. Рекомендації, спрямовані на підвищення працездатності, ґрунтуються на загальнооздоровчих принципах і на виконанні вимог психогігієни. Велике значення має дотримання визначених рекомендацій праці та відпочинку. Оскільки кожен вид роботи мобілізує найбільшою мірою одні психофізіологічні функції та залишає в порівняно неактивному стані інші, доцільно будувати форми відпочинку на основі переключення з однієї форми діяльності на іншу (активний відпочинок), окрім тих випадків, коли необхідним є повний спокій.

Принципи освітнього процесу визначаються освітньою діяльністю студента. *Принцип особистісної цілеспрямованості* учня ґрунтується на розумінні того, що освіта кожного студента здійснюється на основі та з урахуванням його особистих навчальних цілей. *Принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії*: студент має право на усвідомлений та погоджений із педагогом вибір основних компонентів своєї освіти: змісту, цілей, задач, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю й оцінки результатів. *Принцип мети предметних основ освітнього процесу*: основу змісту освітнього процесу складають фундаментальні предметні об'єкти, які забезпечують можливість суб'єктивного особистісного пізнання їх студентами. Пізнання реальних освітніх об'єктів спонукає студентів до виходу за рамки звичайних навчальних предметів і переходу на предметний рівень

пізнання (грец. meta – те, що стоїть «за»). На предметному рівні різноманіття понять і проблем зводиться до відносно невеликої кількості фундаментальних освітніх об'єктів – категорій, понять, символів, принципів, законів, теорій, які відбивають визначені області реальності. Наприклад, такі фундаментальні освітні об'єкти, як слово, число, знак, традиційно виходять за рамки окремих навчальних предметів. *Принцип продуктивності навчання*: головним орієнтиром навчання є особисте освітнє зростання студента, що складається з його внутрішніх і зовнішніх освітніх продуктів навчальної діяльності. *Принцип первинності освітньої продукції учня*: створюваний студентом особистісний зміст освіти випереджає вивчення освітніх стандартів і загальновизнаних досягнень у досліджуваній галузі. *Принцип ситуативності навчання*: освітній процес будується на ситуаціях, які передбачають самовизначення студентів та пошук їхнього вирішення. Педагог супроводжує студента в його освітньому русі. Мета освітньої ситуації – викликати мотивацію та забезпечити діяльність студента у напрямку пізнання освітніх об'єктів та вирішення пов'язаних із ними проблем. *Принцип освітньої рефлексії*: освітній процес супроводжується його рефлексивним усвідомленням суб'єктами освіти. Рефлексія – це не пригадування головного формулювання висновків, але усвідомлення способів діяльності, виявлення її значеннєвих особливостей, виявлення освітнього зростання учня чи викладача. Студент не лише усвідомлює зроблене, він ще й розуміє способи діяльності, тобто те, як це було зроблено.

Принцип Ейзенхауера – експрес-метод встановлення пріоритетності за такими критеріями, як швидкість і важливість навчальних завдань.

Принципи денного розпорядку – це понад 20 принципів і правил, які диференційовано використовуються в різні частини дня. Основні з них: 1) перевіряти план дня; 2) розпочинати навчання в один і той же час; 3) вранці займатися складними та важливими справами; 4) фіксувати строки виконання завдань; 5) відхиляти справи, що виникають додатково; 6) своєчасно робити паузи; 7) контролювати час та плани; 8) завершувати невиконане; 9) самоконтролювати виконане за день; 10) планувати наступний день.

Принципи і правила навчання: 1) систематичність; 2) плановість; 3) поступовість; 4) повторення; 5) режим навчання й відпочинку; 6) організація робочого місця; 7) створення належних умов навчання; 8) використання знань на практиці; 9) природні біоритми; 10) підтримка оточення.

Принципи і правила планування навчання включають понад двадцять принципів і правил, виконання яких дозволяє підвищити ефективність планування. Основними з них є: ведення обліку часу, співвідношення 60:40; аналіз витрат часу; зведений план навчання; письмова форма планування; фіксування результатів; встановлення пріоритетів і термінів виконання у навчанні.

Принципи правильної постановки цілей: 1) реальність; 2) гнучкість; 3) вимірюваність; 4) конкретність; 5) сумісність; 6) прийнятливність.

Природний експеримент – метод психолого-педагогічного дослідження; експеримент, введений педагогом непомітно для учасника в його ігрову,

трудова чи навчальна діяльність. Результати природного експерименту обробляються шляхом якісного аналізу отриманих даних. Точний кількісний аналіз таких результатів практично не застосовується.

Проблема – ситуація в ході діяльності, яка містить протиріччя наукового, організаційного чи іншого характеру і являє собою перешкоду, що виникає у процесі досягнення суб'єктом цілеспрямованого результату своєї діяльності. Постановка навчальної проблеми відіграє важливу роль в освітньому процесі у вищій школі.

Проблемне навчання – навчання вирішенню нестандартних задач, у ході якого ті, кого навчають, засвоюють нові знання, уміння і навички. Навчання, при якому викладач, систематично створюючи проблемні ситуації й організовуючи діяльність студентів задля вирішення навчальних проблем, забезпечує оптимальне сполучення їх самостійної пошукової діяльності із засвоєнням готових висновків науки. Воно засноване на одержанні нових знань теоретичних і практичних проблем за допомогою вирішення важких задач і проблемних ситуацій. Проблемна ситуація виникає у людини, якщо в неї є пізнавальна потреба й інтелектуальні можливості вирішувати задачу при наявності утруднення, протиріччя між старими й новими, відомими й невідомими умовами та вимогами. Проблемне навчання включає кілька етапів: усвідомлення проблемної ситуації, формулювання проблеми на основі аналізу ситуації, вирішення проблеми, що включає висування, зміну й перевірку гіпотез, перевірку рішення. Цей процес розгортається за аналогією із трьома фазами розумового акту (за С.Л. Рубінштейном), що виникає у проблемній ситуації та включає усвідомлення проблеми, її вирішення та кінцевий умовивід. Проблемне навчання спрямоване на формування пізнавальної самостійності студентів, розвиток їх логічного, раціонального, критичного та творчого мислення і пізнавальних здібностей. У вищій школі проблемне навчання може проводитися в формі лекції, імітаційної, рольової, організаційно-навчальної гри і т.п.

Прогнозування (грец. prognosis – передбачення, пророкування) – розробка прогнозів, тобто ймовірних суджень про стан якого-небудь явища у майбутньому. Прогнозування в освіті – частина соціального прогнозування, що включає (у широкому суспільствознавчому аспекті) прогнози соціологічного, екологічного, демографічного, етнографічного, культурологічного, медичного, правового, етичного, психологічного й іншого характеру. Прогнозування в освіті виявляється настільки ж багатоаспектним і передбачає дослідження проблем шляхом продовження в майбутнє (екстраполяції) тенденцій, які спостерігаються, закономірності розвитку яких у минулому та сьогоденні досить добре відомі (при умовному абстрагуванні від можливих змін, здатних істотно видозмінити існуючі тенденції). Визначенням шляхів вирішення цих проблем через нормативну розробку (оптимізацію) виявлених тенденцій. Загальна мета – підвищення ефективності керування соціальними процесами за допомогою ніби попереднього «зважування» намічуваних і прийнятих рішень. Екстраполяція в майбутнє існуючих тенденцій в освіті призводить до висновку,

що самі собою проблеми не вирішуються, навпаки, вони будуть загострюватися. У руслі такого підходу до прогнозування для системи освіти було сформульовано кілька прогностичних ідей (батьківського навчання, можливості реорганізації системи державних ЗВО, навчання студентів на платній основі і т.п.).

Програма навчальна – засіб фіксації змісту освіти на рівні навчальної дисципліни. Програма спрямовує діяльність педагога та студентів, укладачів підручників і навчальних посібників, способів використання. Повна реалізація та перевірка програми можливі за допомогою складеного на її основі підручника. Програма нормативної дисципліни у ЗВО – складова частина навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців визначеного освітнього рівня. Визначає нормативний зміст навчання з навчального предмета, встановлює обсяг і рівень засвоєння знань за видами навчальних занять і самостійної роботи згідно з вимогами освітньо-професійної програми підготовки. Програма як стандарт використовується при розробці і коригуванні навчальних планів. При визначенні форми та змісту системи діагностики рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівців і розрахунках навчального навантаження викладачів. Для визначення ефективної технології навчання, формування змісту навчання в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Для усунення дублювання навчального матеріалу в програмах різних дисциплін і при створенні структурно-логічної схеми освітнього процесу. Порядок узгодження та затвердження даного документа такий. Проект підготовленої програми вносить кафедра, якій доручено викладати дисципліну.

Проект – обмежена в часі дія, яка здійснюється для створення унікального продукту чи послуги. Обмеження в часі означає, що будь-який проект має свій визначений термін початку та закінчення. Унікальність полягає у тому, що продукт чи послуга принципово відрізняються від інших аналогічних продуктів чи послуг. У проекті розробляють те, чого не було раніше.

Професійна орієнтація – інформаційна й організаційно-практична діяльність родини, закладів освіти, державних, суспільних і комерційних організацій, що забезпечують допомогу юнацтву, молоді, населенню взагалі у виборі чи підборі (зміні) професії з урахуванням індивідуальних інтересів кожної особистості та потреб ринку праці. Координується спеціалізованими профорієнтаційними службами, у складі яких діють центри, бюро, кабінети та ін. У процесі професійних консультацій вивчаються та зіставляються можливості та бажання людини із професійними вимогами до її здоров'я, загальноосвітніх знань, особистісних якостей з метою вироблення рекомендації щодо шляхів трудового самовизначення. Специфічні методи: тестування, анкетування та співбесіда. Професійний добір здійснюється, як правило, стосовно складних видів діяльності з високим ступенем соціальної, технологічної та економічної відповідальності. Застосовуються: описи основних трудових функцій, операцій та нормативів професійної придатності,

комплекси тестів та інші методи. У підсумку робиться висновок щодо професійної придатності до певного виду діяльності. *Професійна адаптація* являє собою процес пристосування (звикання) людини до змісту, умов, організації та режиму праці та до колективу. Успішна адаптація є одним із показників обґрунтованості вибору професії. Вона сприяє розвитку позитивного ставлення працівника до своєї діяльності, зближенню суспільної та особистої мотивації праці.

Професійна освіта – підготовка фахівців визначеної кваліфікації для роботи в певній галузі професійної діяльності. Як і загальна освіта, професійна освіта орієнтована на розвиток особистості. Але специфічна мета полягає в адаптації студентів до особливостей обраної сфери праці в інтересах реалізації здібностей та пріоритетів особистості. Професійна освіта відрізняється від загальної характером і спрямованістю одержаних знань, умінь і навичок, формуванням та удосконаленням тих особистісних установок та якостей, які співпадають з обраними за професією та спеціальністю. Професійну освіту забезпечують державні та недержавні заклади освіти, що одержали ліцензію на право здійснювати освітню діяльність та пройшли процедуру акредитації. Можливе одержання професійної освіти з відривом (переважно) і без відриву від виробництва, у формі самоосвіти й екстернату. Ряд професій і спеціальностей, наприклад, медичних, навчання без відриву від виробництва не допускає.

Професійне самовизначення молоді – процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудової сфери та спосіб його самореалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб. Професійне самовизначення може розглядатися як складова частина життєвого самовизначення, тобто входження в ту чи іншу соціальну та професійну групу, вибору способу життя, сфери трудової діяльності та конкретної професії. У цьому сенсі професійне самовизначення знаходиться в одному ряді із соціальним, моральним, сімейним та іншими видами самовизначення і базується на психологічних закономірностях свідомого виявлення та утвердження власної позиції у проблемних ситуаціях, зокрема, у складному світі професій та видів трудової діяльності.

Професійне становлення особистості – нерозривно пов'язане з віковим розвитком і загальним становленням особистості. Весь професійний шлях Сьюпер розділив на п'ять етапів. Перший. Етап росту (від народження до 14 років). У дитинстві починає розвиватися «Я-концепція». У своїх іграх діти програвать різні ролі, потім пробують себе в різних заняттях, з'ясовуючи, що їм подобається та що в них добре виходить. Так у них виявляються певні інтереси, які можуть вплинути на майбутню професійну кар'єру. Другий. Етап дослідження (від 15 до 24 років). Юнаки та дівчата намагаються розібратися та визначитися у своїх потребах, інтересах, здібностях, цінностях і можливостях. Ґрунтуючись на результатах такого самоаналізу, вони планують можливі варіанти професійної кар'єри. До кінця цього етапу молоді люди звичайно обирають професію та починають її освоювати. Третій. Етап зміцнення кар'єри

(від 25 до 44 років). Тепер працівники намагаються зайняти міцне становище в обраній ними діяльності. В перші роки свого трудового життя вони ще можуть змінювати місце роботи чи спеціальність, але в другій половині цього етапу спостерігається тенденція до збереження обраного роду занять. У трудовій біографії людини ці роки часто виявляються найбільш творчими. Четвертий. Етап збереження досягнутого (від 45 до 64 років). Працівники намагаються зберегти за собою те становище на виробництві чи службі, якого вони домоглися на попередньому етапі. П'ятий. Етап спаду (після 65 років). Фізичні та розумові сили тепер уже літніх працівників починають зменшуватись. Характер роботи змінюється для того, щоб він міг відповідати можливостям людини. Зрештою, трудова діяльність припиняється.

Професія (лат. *professio* – офіційно зазначене заняття, від *profiteor* – повідомляю своєю справою) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, що набуті в результаті цілеспрямованої підготовки та досвіду роботи. Професія відбиває здатність людини до виконання конкретних функцій у системі суспільного поділу праці і є однією з основних, якісних характеристик її як працівника. Поряд із професією використовується поняття «спеціальність», яке конкретизує більш вузьке коло робіт у рамках даної професії. Професія може підрозділятися на дві та більше спеціальностей. Групування професій робітників і посад службовців за ступенем спільності та змістом теоретичного і практичного навчання є основою при організації системи професійної освіти та відбиті у номенклатурі професій і напрямів освіти.

Процес навчання – педагогічно обґрунтована, послідовна, безупинна зміна актів навчання, у ході якої зважаються задачі розвитку та виховання особистості. У процесі навчання беруть участь у взаємозалежній діяльності його суб'єкти – педагог та студент. Як елементи процесу навчання можуть теоретично розглядатися у динаміці та на кожному етапі мета та зміст освіти, мотиви суб'єктів навчання, форми його організації, засоби та результати. Засвоєння кожної дидактичної одиниці змісту освіти призводить до зміни інших елементів процесу навчання.

Психіка (грец. *psychikos* – щиросердечний) – властивість високоорганізованої матерії; форма відображення суб'єктом об'єктивної реальності. Психіка людини являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного. Суб'єктивність психіки обумовлена тим, що психіка завжди належить суб'єкту, залежить від рівня його розвитку та низки індивідуальних особливостей, виражає його ставлення до навколишнього світу. Об'єктивний характер психіки визначається тим, що вона являє собою реальний процес діяльності, наслідком якої є формування у людини визначеної картини об'єктивного світу.

Психологія (від грец. *psyche* – душа та *logos* – навчання, наука) – наука про закони та механізми розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності, опосередкованої суб'єктивним образом зовнішньої реальності й активним ставленням до неї.

Режим дня – раціональне чергування періодів праці й відпочинку

студента і оптимальний розподіл навантаження в окремі періоди робочого дня.

Результати навчання (програмні) – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Реферат – вид самостійної роботи студента, в якому висвітлена певна тема в формі огляду відповідних літературних джерел.

Річні біоритми – зміна активності організму студента впродовж року.

Рефлексія у навчанні (від лат. reflexio – звертання назад) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Почуттєво пережитий процес усвідомлення суб'єктом освіти своєї діяльності; необхідна умова для того, щоб студент і педагог бачили схему організації освітньої діяльності, конструювали її відповідно зі своїми цілями та програмами, усвідомлювали проблеми та інші особливості процесу формування знань, умінь і навичок. Цілі рефлексії полягають у тому, щоб згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності – її зміст, типи, способи, проблеми, шляхи їхнього вирішення, отримані результати і т.п. Без розуміння способів свого навчання, механізмів пізнання та мислення студенти не зможуть отримати ті знання, які вони майже здобули. Рефлексія допомагає студентам сформулювати одержані результати, уточнити (перевизначити) цілі подальшої роботи, скоригувати свій освітній шлях. Якщо фізичні органи почуттів для людини є джерелом її зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело внутрішнього досвіду, спосіб самопізнання та необхідний інструмент мислення. Рефлексивна діяльність дозволяє студенту усвідомити свою індивідуальність, унікальність і призначення, оскільки студент виявляє себе у пріоритетних для нього галузях буття та способах діяльності, які притаманні його індивідуальності. У методологічно орієнтованому навчанні доведено, що «юнак, який повторює діяльність, задану у зразку сто разів, цілком може нічому не навчитися. Той, хто повторює, – не вчиться. Освоєння відбувається тільки тоді, коли до справи береться рефлексія, за рахунок якої і виділяються самі схеми діяльності – способи вирішення задач чи міркувань. Засвоєння виступає як прямий продукт такого рефлексивного процесу». Рефлексивні здібності виявляють вже у 5-6-літньої дитини, коли вона може назвати способи, які застосовували для того, щоб намалювати картину, вирішити задачу чи скласти математичний приклад. Форми освітньої рефлексії різні – усне обговорення, письмове анкетування, схематичне зображення змін, що відбуваються. Студентам зазвичай подобається графічна рефлексія, коли потрібно накреслити, наприклад, графік зміни їхнього інтересу (самопочуття, рівня пізнання, особистої активності, самореалізації та ін.) протягом заняття чи навчального курсу. Рефлексивні записи студентів – важливий матеріал для аналізу і коригування педагогом освітнього процесу. Щоб студенти розуміли серйозність рефлексивної роботи, педагогу доцільно робити огляд їхніх думок, відзначати тих, у кого глибина рефлексивного аналізу підвищується. Через декілька днів такої роботи у

студентів, як правило, з'являється особливий смак до рефлексивного самоаналізу. Особливо актуальною є рефлексія для дистанційних форм навчання, коли учень і педагог розділені простором. У цьому випадку навчальній стороні необхідно надати учневі механізм самоусвідомлення своєї діяльності, який допоможе не тільки йому, але й дистанційному педагогу спостерігати за ходом навчання. Час, що відводиться на рефлексивну освітню діяльність, повинен бути порівняним із діяльністю з навчального предмета у «чистому» вигляді, оскільки тільки в цьому випадку можливі усвідомлення і формулювання особистісних освітніх результатів студентів. Рефлексія не повинна бути тільки вербальною. Студенти, наприклад, можуть будувати графіки та малювати схеми зміни параметрів своєї діяльності протягом заняття або семестру. Проблема, з якою доводиться стикатися при введенні елементів рефлексії до традиційного освітнього процесу, полягає в тому, що студенти часто не співвідносять потреби щодо усвідомлення свого розвитку, не виявляють причин своїх результатів чи проблем, не можуть сказати, що саме відбувається в процесі їхньої діяльності. Звикнувши до викладацьких пояснень і необхідності подальшого відтворення почутого, багато студентів вважають своє навчання невіддільним від викладання. У результаті такої установки розвиток особистості відбувається неусвідомлено та неефективно. Тому починати навчання рефлексії необхідно вже з молодшого шкільного віку, приділяючи особливу увагу навчання усвідомленню того, що роблять учні та що з ними відбувається. Способи для цього застосовуються найрізноманітніші: усне обговорення, письмове анкетування, графічне зображення змін, які відбуваються з учнем протягом уроку чи дня тижня.

Рівень вимог – бажаний рівень досягнень особистості, пов'язаний із її самооцінкою; визначається ступенем труднощів тих завдань, які особистість перед собою ставить. Оцінка рівня вимог виробляється з погляду їх адекватності – відповідності реальним можливостям людини. Формування рівня вимог визначається не тільки передбаченням успіху чи невдачі, але й, насамперед, тверезим, а іноді – неусвідомлюваним урахуванням та оцінкою минулих успіхів та невдач.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками визначеної сукупності професійних задач і обов'язків (робіт), що виконує працівник. Більш високий рівень мусить бути притаманним випускникам вищої школи. Розрізняють такі рівні професійної діяльності:

- *стереотипний рівень (рівень використання)*, уміння використовувати налагоджену систему (об'єкт діяльності) під час виконання визначених задач діяльності, а також знання призначення об'єкта та його основних (характерних) властивостей;

- *операторський рівень*, уміння підготувати (налагодити) систему та керувати нею під час виконання визначених завдань діяльності та знання принципу (основних особливостей) побудови та принципу дії системи на структурно-функціональному рівні;

- *експлуатаційний рівень*, уміння під час виконання визначених задач діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення й усунення ушкоджень. А також знання методів аналізу функціонування системи, методів аналізу, пошуку й усунення ушкоджень;

- *технологічний рівень*, уміння під час виконання визначених задач діяльності здійснювати розробку систем, які відповідають заданим характеристикам (особливостям), а також знання методів синтезу та технологій розробки систем і способів їхнього моделювання;

- *дослідницький рівень*, уміння здійснювати дослідження систем з метою перевірки їхньої відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з безлічі систему, яка дозволяє найбільш ефективно вирішувати задачі діяльності. Знання методики дослідження систем і методів оцінки ефективності їхнього використання під час вирішення конкретних задач.

Розвиток особистості відбувається у загальному контексті її «життєвого шляху» (С.Л. Рубінштейн), що визначається як історія формування та розвитку особистості у визначеному суспільстві, розвитку людини як сучасника визначеної епохи й однолітка визначеного покоління. Розвиток особистості як процес «соціалізації індивіда» здійснюється у визначених соціальних умовах родини, найближчого оточення, у визначених соціально-політичних, економічних умовах регіону, країни, національних традиціях того народу, представником якого він є.

Розвиток психічний – становлення специфічно людських вищих психічних функцій у процесі життєдіяльності дитини та юнака. Кожен новий ступінь розвитку закономірно впливає за попереднім. Тоді як перехід від одного ступеня до іншого обумовлений не тільки зовнішніми, але й внутрішніми чинниками.

Розуміння – важлива складова частина мислення, що полягає у здатності осягати (схоплювати) суть власних станів, а також сутність сприйнятих явищ і подій, матеріальних об'єктів і зміни ситуації у навколишньому світі. Пов'язано насамперед із особливостями набутих людиною досвіду та знань, співвідносячи з якими він ідентифікує явище, а також наявністю засвоєних технік об'єктивації уявлень, що з'являються, та суджень про суть та особливості об'єкта, щодо якого організовується розуміння. Пізнання, здійснене людиною поза її власною свідомістю, вона фокусує на зовнішніх об'єктах. Розуміння «повернуто» всередину людини, його об'єктом стає стан власної свідомості. Розуміння – це завжди становлення, об'єктивація суті, воно працює зі змістом існуючої дійсності. Людина виходить у рефлексивну позицію, коли потрапляє в ситуацію нерозуміння. При цьому «той, хто розуміє» повинен мати установку, бути вмотивованим до розуміння, тобто бути готовим виконати необхідну, іноді значну за часом і власними зусиллями внутрішню роботу для досягнення розуміння. Важливо, щоб педагог забезпечував необхідні умови для розуміння. Для цього йому потрібно, по-перше, довідатися, які знання, образи та символи, що мають значення для результативної комунікації, є у свідомості «того, хто розуміє». По-друге, він зобов'язаний задавати межі обговорення. Наприклад,

оголосити у вступній частині заняття: «Я буду обговорювати тему...», «Моє повідомлення складається з ... частин. Перша з них присвячена...» і т.д. Організація розуміння часто вимагає відмову «того, хто розуміє» від сформованих у нього звичок у сприйнятті навчального матеріалу. Щодо цього стереотипу Арістотель писав: «Засвоєння матеріалу залежить від звичок слухача; які в нього склалися звички, такого викладу ми і вимагаємо, і те, що говорять проти звичаю, здається невідповідним, а через незвичність – більш незрозумілим і далеким, тому що звичне більш зрозуміле». «Той, хто розуміє», що має установку на розуміння та готовий із перших тез педагога неупереджено поставитися до повідомлення, далі зближує значення «ядра» тексту з уже наявними в нього знаннями й образами. Якщо такого зв'язання недостатньо, він зобов'язаний уточнити повідомлення, задаючи питання: «Чи правильно я зрозумів, що йдеться про...?», «Чому Ви не використовуєте задіяні раніше поняття про...?» і т.п. Часто нерозуміння пов'язане не з технічними погрішностями у способі подання матеріалу педагогом, а з розбіжністю цінностей та цілей суб'єктів процесу навчання та виховання. «Той, хто розуміє» не тільки повинен прагнути схопити зміст суті тексту, що проговорюється, але й відповідати собі на питання: «Що робить викладач?». Д. Серль виокремлює п'ять таких дій, які можна робити за допомогою мови: повідомляти про стан речей; намагатися змусити зробити; висловити почуття; змінити словом становище у світі (засудити і т.п.); взяти зобов'язання зробити. Розуміння того, що за словом стоїть дія чи спонукання до дії, полегшує з'ясування справжніх устремлінь педагога. «Той, хто розуміє» зобов'язаний сприймати контекст (ситуацію), в якому здійснюється комунікація. Розширення меж розуміння до потрапляння в зону уваги загальної ситуації комунікації також є важливою умовою розуміння. У позиції «того, хто розуміє» можливі моменти, коли він, навіть маючи установку на розуміння, не бажає, боїться до кінця зрозуміти партнера по комунікації, якщо визнання факту розуміння, що настало, зажадає від нього інших (незвичних, ризикованих) дій. У цьому випадку «той, хто розуміє» може свідомо дотримуватися настанови щодо повного розуміння. Щоб забезпечити досягнення розуміння, педагог повинен бути готовим використовувати такі додаткові техніки. По-перше, бути готовим повторювати, обігрувати зміст по кілька разів, розкриваючи при цьому нові аспекти, забезпечуючи тим самим системність явища чи поняття. По-друге, навпаки, штучно задавати утруднення та проблеми, провокуючи вмотивованого до плідної комунікації учня до активної розумової діяльності. Розуміння значною мірою залежить від емоційного стану та настрою. Оскільки розуміння індивідуальне, використовуються характеристики: точне та перекручене, повне та неповне і т.п. розуміння. Питання про універсальну методику навчання розумінню залишається відкритим внаслідок істотних індивідуальних особливостей процесу розуміння у кожної людини. Отже, розуміння – це спільна робота як викладача, так і учня. Однак, можна сказати, що успіх у розумінні залежить головним чином від стану «того, хто розуміє», тому що

можливі ситуації, коли ніяких зусиль вчителя не буде достатньо, щоб його зрозуміли.

Роль – стійкий комплекс форм поведінки, що відповідає визначеній функції особистості у соціальних відносинах. Людина як суспільна істота вступає з іншими людьми у різноманітні відносини (міжособистісні, політичні, економічні, професійні та ін.). Вона виступає, таким чином, носієм різних ролей. Сполучення останніх і складає специфіку особистості людини. Наприклад, якщо людина знаходиться у стані напруги та тривоги, розуміння нової ситуації в неї відбувається крізь призму її потенційної небезпеки.

Самоактуалізація – процес розвитку та дозрівання, споконвічно закладених в організмі й особистості задатків, потенцій та можливостей.

Самовизначення – центральний механізм становлення особистісної зрілості, яка полягає в усвідомленому виборі людиною свого місця у системі соціальних відносин. Поява потреби у самовизначенні свідчить про досягнення особистістю досить високого рівня розвитку, для якого характерне прагнення зайняти власну, досить незалежну позицію у структурі інформаційних, ідеологічних, професійних та емоційних зв'язків із іншими людьми. У становленні зрілої особистості особливе місце займає професійне самовизначення. В основі професійного самовизначення лежить усвідомлена соціальна позиція особистості, закладена всім комплексом виховних та освітніх впливів.

Самовиховання – свідоме, цілеспрямоване діяльність людини щодо вдосконалення своїх позитивних якостей та подолання негативних. Потреба у самопізнанні, самоаналізі та самооцінці починає виявлятися у підлітковому віці. В юнацькому віці, коли особистісні якості значною мірою сформовані, самовиховання стає більш цілеспрямованим та усвідомленим. У процесі становлення світогляду та професійного самовизначення в юнаків та дівчат яскраво виражена потреба у самовихованні інтелектуальних, моральних та фізичних якостей особистості відповідно до ідеалів та цінностей, які властиві даному суспільству, найближчому оточенню, групі. Самовиховання, найчастіше, є єдиним механізмом впливу на структуру особистості дорослої людини. Якість самовиховання – це результат виховання особистості в цілому.

Самоврядування студентське – форма організації життєдіяльності студентів, яка забезпечує розвиток їхньої самостійності у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значимих цілей. Відносини педагогів та студентів у процесі самоврядування будуються на принципах співробітництва. На організаційно-методичному рівні педагоги і студенти беруть участь у роботі спільних органів самоврядування, виробляють загальну програму дій, інформують один одного про свою діяльність. Педагоги передають студентам частину своїх управлінських функцій. Педагогічний колектив допомагає працювати органам студентського самоврядування, надає їм право обговорювати будь-які питання життя колективу, визначати основні задачі та приймати рішення. Педагоги та студенти вчать вести діалог, попереджати та переборювати конфлікти.

Самоконтроль – свідомо регуляція людиною власних станів, спонукань та дій на основі зіставлення їх із деякими суб'єктивними нормами та уявленнями. Становлення самоконтролю – один із центральних механізмів соціалізації. Він пов'язаний із засвоєнням та прийняттям людиною вироблених суспільством норм поведінки, перетворенням цих норм у внутрішні механізми саморегуляції. У результаті самоконтролю здійснюється усвідомлений вибір припустимих і найбільш прийнятних форм реагування на обставини навколишньої дійсності. Важливим моментом самоконтролю виступає самообмеження, здатність відмовитися від непродуктивних та не схвалюваних суспільством реакцій. Ця здатність не притаманна людині від народження, а формується поступово в міру розвитку особистості.

Самоосвіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність, керована самою особистістю; надбання систематичних знань в якій-небудь галузі науки, техніки, культури, політичного життя і т.п. В основі самоосвіти – безпосередній особистий інтерес, який знаходиться в органічному сполученні із самостійністю вивчення матеріалу. Самоосвіта – один із засобів самовиховання. Основні види самоосвіти – загальна, спеціальна (професійна) та політична. Основна форма самоосвіти – вивчення наукової, науково-популярної, навчальної та художньої літератури. Джерелами самоосвіти виступають: прослуховування лекцій та доповідей, консультації фахівців, а також різні види практичної діяльності – експерименти, моделювання та ін.

Самооцінка – елемент самосвідомості, який характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особистості, власних здібностей, моральних якостей та вчинків; важливий регулятор поведінки. Самооцінка визначає взаємини людини з навколишнім світом, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Завдяки цьому самооцінка впливає на ефективність діяльності людини та розвиток її особистості. Самооцінка тісно пов'язана із рівнем домагань, цілей, які людина ставить перед собою. Адекватна самооцінка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із задачами різної складності та з вимогами навколишнього середовища. Неадекватна (завищена чи занижена) самооцінка деформує внутрішній світ особистості, спотворює її мотиваційну й емоційно-вольову сфери і тим самим перешкоджає її гармонійному розвитку. Самооцінка складається, по-перше, під впливом тих оцінок, які дають людині інші люди. Людина схильна оцінювати себе так, як, на її думку, вона оцінюється навколишніми. По-друге, самооцінка формується в результаті зіставлення образу реального «Я» (якою людина бачить сама себе) з образом ідеального «Я» (якою людина бажає себе бачити). Високий ступінь збігу між цими образами відповідає гармонійному щирсердечному складу особистості. Самооцінка залежить також від того, якою мірою людина відчуває себе приналежною до значимих для неї соціальних груп. Самооцінка результатів навчання організовується педагогом наприкінці навчального тижня, семестру та навчального року. Студентам пропонується спеціальне заняття, на якому вони здійснюють рефлексію та самооцінку своєї навчальної праці, в тому числі індивідуальних освітніх програм. Можливий такий алгоритм

студентської рефлексії, який включає відповіді, краще письмові, на такі поставлені педагогом питання: В чому я змінився за рік? Мій найбільший успіх? Мої найбільші труднощі? Що в мене раніше не виходило, а тепер виходить? Чому я навчився (з математики, фізики, історії і т.п.)? Можлива, також, самооцінка за результатами вивчення конкретної дисципліни. 1) На заняттях із ... я: довідався, зрозумів, навчився (розкривається). 2) Найкраще на заняттях у мене виходило... 3) Основні труднощі в мене були... 4) Які зміни відбулися в мене: у знаннях із дисципліни...? в умінні почувати і відчувати...? у моїх творчих здібностях ...? в умінні усвідомлювати себе...? 5) Сам собі я бажаю... . Підготувавши такі самооцінки, студенти з інтересом вислухають та порівнюють оцінки своєї успішності, дані їм викладачем, що буде сприяти підвищенню об'єктивності їхньої самооцінки у майбутньому.

Самосвідомість – усвідомлення й оцінка людиною самої себе як суб'єкта практичної та пізнавальної діяльності, як особистості (тобто свого морального вигляду й інтересів, цінностей, ідеалів і мотивів поведінки). Самосвідомість властива не тільки індивіду, але й суспільству, класу, соціальній групі, нації, коли вони піднімаються до розуміння свого становища в системі суспільних відносин, своїх загальних інтересів та ідеалів. У самосвідомості людина виділяє себе з навколишнього світу, визначає своє місце у кругообігу природних та суспільних подій. Самосвідомість тісно пов'язано з рефлексією, де вона виходить на рівень теоретичного мислення (див. Рефлексія).

Самоспостереження – метод самопізнання, при якому об'єктом спостереження є стани та дії самої людини, яка спостерігає. Як засіб самопізнання самоспостереження виявляється дуже корисним, якщо прийняти до уваги ті неминучі обмеження, які накладені суб'єктивним характером цього процесу. Раціональні та корисні висновки на основі самоспостереження можливі тоді, коли воно сполучається із тверезим та усвідомленим самоаналізом.

Самостійна робота – індивідуальна чи колективна навчальна діяльність; здійснюється без безпосереднього керівництва педагога.

Самостійна робота студента – планована студентом робота, виконувана за завданням та при методичному керівництві викладача, але без його особистої участі. Є основним способом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом і повинен складати не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення дисципліни. Зміст самостійної роботи студента над конкретним предметом визначається навчальною програмою, методичними рекомендаціями та завданнями викладача. Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення предмета (підручник, навчальний посібник, конспект лекцій, практикум та ін.). Науково-методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинно передбачати можливість самоконтролю засвоєння навчального матеріалу. Для самостійної роботи

студенту рекомендується відповідна додаткова література (наукова, хрестоматії, періодичні видання і т.п.). Самостійна робота студента щодо засвоєння навчального матеріалу по предмету може виконуватися у бібліотеці ЗВО, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, а також у домашніх умовах. У необхідних випадках проводиться згідно із завчасно складеним графіком відвідування навчальних приміщень, що гарантує можливість індивідуального доступу студентів до необхідних дидактичних засобів. Графік повідомляється студентам на початку семестру. При організації самостійної роботи студентів із використанням складного устаткування, систем доступу до інформації (наприклад, комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проєктування і т.п.) передбачається можливість одержання необхідних консультацій чи допомоги з боку викладача. Навчальний матеріал предмета, передбачений для засвоєння у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль разом із матеріалом, робота над яким проводилася у ході навчальних занять.

Самостійність – одна із провідних якостей особистості, що виражається в умінні ставити перед собою визначені цілі й домагатися їхнього досягнення власними силами. Самостійність передбачає відповідальне ставлення людини до свого поведіння. Здатність діяти свідомо й ініціативно не тільки у знайомій обстановці, але й у нових умовах. У тому числі у таких, котрі вимагають прийняття нестандартних рішень. Самостійність не є вродженою рисою, вона формується в міру дорослішання дитини та юнака і на кожному віковому етапі має свої особливості. Ускладнення цього процесу можливе у підлітковому та першому юнацькому віці. Загострена потреба у самоствердженні у підлітків нерідко ґрунтується на перекрученому уявленні про самостійність, яка сприймається ними як повна незалежність від чужих думок, порад та оцінок. При цьому демонстративне неприйняття авторитету старших нерідко сполучається із пасивною залежністю від стандартів підліткової субкультури. У практиці виховання облік зростаючих можливостей підлітків, заохочення позитивної спрямованості їхніх прагнень та активності дозволяють пом'якшити протікання підліткової кризи та сформувати справжню самостійність.

Свідомість – вищий рівень духовної активності людини як соціальної істоти. Своєрідність цієї активності полягає в тому, що відображення реальності у формі почуттєвих та розумових образів передбачає практичні дії людини, надаючи їм цілеспрямованого характеру. Об'єктивний світ, впливаючи на людину, відбивається у вигляді уявлень, думок та інших духовних феноменів, які утворюють зміст свідомості, що запам'ятовується у продуктах культури. Багатоплановість свідомості робить її предметом вивчення багатьох наук. Для філософії головним є питання про відношення свідомості до буття. При соціологічному підході свідомість розглядається, насамперед, як відображення в духовному житті людей інтересів та уявлень різних соціальних груп. У психології свідомість трактується як особливий, вищий рівень організації психічного життя суб'єкта, який виділяє себе з навколишнього середовища та відбиває цю дійсність у формі психічних образів, що служать регуляторами

цілеспрямованої діяльності. Найважливіша функція свідомості, до якої *педагогіка* має пряме відношення, – уявна побудова дій та передбачення їхніх наслідків, контроль та керування поведінкою особистості, її здатність усвідомлювати те, що відбувається як у навколишньому, так і у своєму власному духовному світі. Свідомість є відношення суб'єкта до середовища, що означає включення в акт свідомості як усього життя суб'єкта в його унікальності і неповторності, так і безпосереднє переживання ним системи своїх відношень до реальності. Свідомість виникає, функціонує та розвивається у процесах взаємодії людини з реальністю, на основі її чуттєво-предметної діяльності, суспільно-історичної практики. Відбиваючи у своєму змісті об'єктивний світ, дійсність свідомості детермінується природною та соціальною реальністю. Предмети, їхні властивості та відносини існують у ній у формі образів – ідеально. Ідеальне виступає як продукт діяльності мозку, як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Вищим рівнем регуляції діяльності на основі прийнятих людиною цінностей, моральних норм є її свідомість. Вона передбачає, що ці норми стали інтегральним компонентом життя особистості. Увійшовши до системи її переконань, вони реалізуються з чітким і виразним розумінням кінцевих цілей та можливих наслідків дій. Свідомість виражається у здатності людини аналізувати мотиви власного поведіння, переживаючи їх як глибоку внутрішню потребу, і вибирати найбільш раціональний спосіб досягнення поставлених нею цілей згідно із прийнятими у суспільстві соціальними та моральними нормами. Завдяки мові свідомість формується та розвивається як духовний продукт життя суспільства, здійснюється наступність людської діяльності та спілкування.

Світогляд – система узагальнених уявлень людини про загальні закономірності, якій підкоряється світ, суспільство та людина, а також про характеристики ідеального, створеного світу, суспільства та людини, які знаходять відображення в системі цінностей та ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства.

Семінар (лат. *seminarium* – розсадник) – пов'язаний із «посівом» знань, переданих від педагога до його студентів, які «проростають» у свідомості, здатних до самостійних суджень, до відтворення та поглиблення отриманих знань. Один із видів практичних навчальних занять. Специфіка семінару полягає в колективному обговоренні студентами повідомлень, доповідей, рефератів, виконаних ними самостійно під загальним керівництвом викладача. Призначається для поглибленого вивчення теми чи курсу. У процесі семінарських занять студенти опановують методологію досліджуваної галузі науки, здобувають навички самостійної роботи та її оформлення (усного чи письмового викладу, аргументованого захисту власних висновків і т.п.). Однією з основних умов проведення семінарів є наявність доступних кожному джерел: підручників, словників, методичних посібників та ін. Керівник семінарських занять проводить зі студентами бесіди, в яких роз'яснює мету, тематику та зміст майбутнього семінару, дає необхідні вказівки щодо підготовки повідомлень, доповідей, які носять головним чином методологічний характер. У сучасній

вищій школі поширені семінарські заняття трьох типів: просемінар, власне семінар і спеціальний семінар. Просемінар – заняття, що готує до семінару, проводиться на перших курсах. Мета – ознайомлення студентів зі специфікою самостійної роботи, з літературою, першоджерелами, методикою роботи над ними. Другий етап роботи в просемінарі – підготовка рефератів на визначені теми, читання їх та обговорення з учасниками просемінару з висновками педагога. Використовуються також три різновиди семінарів: 1) семінар, який має основною метою поглиблене вивчення визначеного систематичного курсу та тематично міцно пов'язаний із ним; 2) семінар, призначений для ґрунтовного опрацювання найбільш важливих і типових у методологічному відношенні тем чи курсів навіть однієї теми; 3) семінар дослідницького типу з наміченою тематикою з окремих проблем науки для більш детальної її розробки. Форми семінарських занять: розгорнута бесіда за заздалегідь відомим планом чи невеликі доповіді студентів із подальшим обговоренням учасниками семінару. Семінар – це завжди безпосередній контакт зі студентами, встановлення довірливих відносин, продуктивне педагогічне спілкування. Досвідчені викладачі, формуючи творчу атмосферу, заохочують студентів до виступів оціночного характеру та дискусій, сполучаючи їх із викладом підготовлених тем і заслуховуванням рефератів. Спецсемінар проводиться для студентів старших курсів. Він являє собою школу спілкування дослідників-початківців із визначеної наукової проблеми. Спецсемінар, керований авторитетним фахівцем, здобуває характер наукової школи, привчає студентів до колективного мислення та творчості. На підсумковому занятті викладач, як правило, робить повний огляд семінарів, що відбулися, і студентських наукових праць, намічаючи обрії подальшого дослідження порушених проблем і можливості участі в них студентів.

Синтез (грец. *synthesis* – сполучення, складання) – з'єднання елементів, властивостей (сторін) досліджуваного об'єкта в одне ціле (систему), здійснюване як у практичній діяльності, так і в процесі пізнання. Синтез – одна з основних розумових операцій. Цілісність – характерна риса сприйняття; поняття формується шляхом синтезування окремих істотних ознак предметів та явищ. Синтез включається у творчу діяльність мислення й уяви по створенню нового образу (ідеї). На основі синтезу відбувається об'єднання компонентів і в процесі формування рухової навички. Синтез пов'язаний із аналізом та не існує окремо від нього; синтетичне знання про об'єкт ґрунтується на виділенні його складових частин чи характерних особливостей. В освітньому процесі синтез тісно пов'язаний із узагальненням, систематизацією, порівнянням, разом із якими і складає логічний апарат мислення.

Систематизація (грец. *systema* – ціле, складається з частин) – розумова діяльність, у процесі якої досліджувані об'єкти організовуються у визначену систему на основі обраного принципу. Найважливіший вид систематизації – класифікація, тобто розподіл об'єктів за групами на основі встановлення подібності та розходження між ними. До систематизації призводить також встановлення причинно-наслідкових відношень між досліджуваними фактами,

виділення основних одиниць матеріалу, який дозволяє розглядати конкретний об'єкт як частину цілої системи. Систематизації передують аналіз, синтез, узагальнення та порівняння.

Системність знань, якість сукупності знань характеризується наявністю у свідомості структурно-функціональних зв'язків між різнорідними елементами знань. Системність знань передбачає розуміння людиною співвідношення між поняттями та законами, науковими фактами та постулатами, постулатами та наслідками; усвідомлення особистістю місця знань у науковій теорії. Не кожна органічна сукупність знань включає структурно-функціональний зв'язок, тому не будь-які систематичні знання є системними. Якщо, наприклад, сукупність знань з теорії у свідомості студента являє собою «матрицю» з об'ємними зв'язками, то його знання є системними. Тобто якщо деяка сукупність знань у свідомості того, кого навчають, утворить систему, знання в якій розташовані за схемою «основні поняття – основні закони-наслідки» і зв'язку, між елементами якої визначаються статусом знання в даній системі, то можна говорити про системне засвоєння знань. Статус знання у науковій теорії визначається не його змістом, а місцем у теорії. Вищою формою систематизації знань у науці, що показує визначений обрій пізнання на даному сучасному етапі її розвитку, є природно наукова картина світу.

Словники навчальні – у лексикографії самостійний тип словників; відрізняються навчальною спрямованістю та використовуються як один із засобів навчання. Навчальний характер їх виявляється у складі словника, доборі, розміщенні, способах подачі та інтерпретації лінгвістичної інформації, мові викладу матеріалу, обсязі й оформленні. Словники навчальні виконують три основні функції: навчальну, довідкову та систематизуючу. Їм властиві також інші функції, характерні для словників усіх типів: інформативна (дозволяє у найкоротший спосіб прилучатися до накопичених знань) та нормативна (фіксує значення та вживання слів, сприяє удосконаленню та уніфікації мови).

Соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – розвиток і самореалізація людини протягом усього життя в процесі засвоєння та відтворення культури суспільства. Процес соціалізації умовно можна представити як сукупність чотирьох складових: *стихійної соціалізації* людини у взаємодії та під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, зміст, характер і результати якої визначаються соціально-економічними та соціокультурними умовами. *Керована соціалізація* спрямовується, коли держава вживає визначених економічних, законодавчих та організаційних заходів для вирішення своїх завдань. Вони об'єктивно впливають на зміну можливостей та характеру розвитку, на життєвий шлях тих чи інших вікових і/чи соціально-професійних груп населення (наприклад, визначаючи обов'язковий мінімум освіти, вік і терміни служби в армії, вік виходу на пенсію і т.д.). *Соціально контрольована соціалізація* – шлях планомірного створення суспільством і державою організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку (виховання) людини. *Самовизначення людини* (більш-менш свідоме), що має соціальний,

асоціальний чи антисоціальний вектор, відповідно до індивідуальних ресурсів згідно чи всупереч об'єктивним умовам її життя. Соціалізація – процес безупинний, тому що людина постійно взаємодіє із соціумом. Виховання – процес дискретний (переривчастий) тому що, будучи планованим, здійснюється у визначених структурах та організаціях, тобто обмежено за місцем і часом. Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, тому що на кожному віковому етапі перед нею постають природно-культурні, соціально-культурні та соціально-психологічні завдання, для вирішення яких вона більш-менш усвідомлено ставить перед собою відповідні цілі, тобто виявляє свою суб'єктивність. До теперішнього часу виділені характеристики особистості, які забезпечують успішну соціалізацію: здатність до зміни своїх ціннісних орієнтацій; уміння знаходити баланс між своїми цінностями та вимогами ролі при виборчому відношенні до соціальних ролей; орієнтація не на конкретні вимоги, а на розуміння універсальних моральних людських цінностей. Таким чином, соціалізація людини здійснюється в процесі її взаємодії з численними факторами, групами, організаціями й агентами за допомогою різних механізмів, що не тільки доповнюють один одного, але тією чи іншою мірою незбалансовані та суперечать один одному. Усе це обумовлює визначену автономність людини, яка необхідна для формування особистості. Завдання педагогіки – з погляду на тенденції соціалізації на кожному етапі розвитку суспільства використовувати її позитивні та компенсувати негативні потенції у процесі виховання.

Спеціальність – категорія, що характеризує:

- у сфері праці – спрямованість і зміст робіт у межах професії (зміст задач професійної діяльності, що відповідають визначеній кваліфікації);
- у сфері освіти – спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через узагальнений об'єкт діяльності чи виробничу функцію, а також предмет діяльності фахівця та відбиває, насамперед, вид його діяльності і сферу застосування його праці).

Спеціальність (лат. *specialis* – особливий, *species* – рід, вид) – вид трудової діяльності, здійснюваний на основі відповідної профільованої теоретичної та практичної підготовки. У порівнянні із професійною базовою діяльністю (див. Професія) має більш вузький характер і в рамках її іноді менш стійкий. Розподіл на спеціальності відбиває якісну розмаїтість конкретних трудових процесів і глибину розподілу праці з урахуванням застосовуваних способів та особливостей устаткування, об'єктів, знарядь праці, кінцевої продукції і т.п.

Спілкування – взаємодія двох і більше людей з метою встановлення і підтримки міжособистісних відносин, досягнення загального результату спільної діяльності; один із найважливіших факторів психічного та соціального розвитку студента. Педагогічне спілкування – це професійне спілкування педагога та студента, яке спрямоване на досягнення навчальних і виховних цілей. Воно не зводиться тільки до ділового спілкування на уроках, а включає різні форми спілкування, у т.ч. і довірче, поза заняттями. Разом із тим це

спілкування людей, які займають різні соціальні позиції, що обумовлює наявність визначеної соціальної дистанції між ними.

Сприйняття – система одержання та перетворення інформації, яка забезпечує свідомість відображенням об’єктивної реальності й орієнтуванням у навколишньому світі. Сприйняття разом із відчуттям виступає як відправний пункт пізнання, що доставляє йому почуттєвий матеріал. У процесі пізнання сприйняття опосередковується мисленням і перевіряється практикою. Поза таким опосередковуванням і перевіркою сприйняття може виступати джерелом як знання, так і омани чи ілюзії.

Стомлення – стан організму, що виникає при тривалому впливі фізичних і розумових навантажень, який характеризується пониженою працездатністю. Виявляється в неузгодженості роботи психофізіологічних систем організму, які забезпечують його діяльність. Суб’єктивне стомлення відчувається як втома – переживання труднощів і неможливості продовжити роботу. Ознаки стомлення учня та студента: рухове занепокоєння, послаблення уваги, дратівливість, зниження точності та швидкості роботи, швидкості реакцій, сонливість, низьке засвоєння матеріалу, головний біль.

Стрес (англ. stress – напруга) – стан психофізіологічної напруги, який виникає в людини під дією різних сильних впливів та супроводжується мобілізацією захисних систем організму та психіки. Поняття стресу увів 1936 року канадський фізіолог Г. Сельє. Він розрізняв еустрес – нормальний стрес, який служить цілям збереження та підтримки життя, та дистрес – патологічний стрес, який виявляється у хворобливих симптомах. Сельє вважав стрес невід’ємним атрибутом життєдіяльності, оскільки на подразнення організм реагує станом стресу, який відіграє мобілізуючу, а тому позитивну роль. Подразники підвищеної інтенсивності, які виникають у надмірній кількості, можуть викликати дистрес і потім спричинити соматичні захворювання, деформації психіки і навіть загибель людини. Один і той же подразник (стресор) для однієї людини може виявитися мобілізуючим, корисним, а для іншої може мати негативні наслідки. Здатність реагувати на інтенсивні зовнішні подразники визначається індивідуально-психологічними особливостями конкретної особистості: психофізіологічною конституцією, чутливістю до впливів (сенситивністю), особливостями мотиваційної та емоційно-вольової сфери. Щоб зовнішні впливи не викликали дистрес, необхідне формування в особистості таких якостей, як дисциплінованість, прагнення до подолання перешкод і т. ін. Тому з метою виховання розвинутої особистості не слід обмежувати вплив на дитину абсолютно всіх небажаних факторів. Оскільки протягом життя батьки й вихователі все одно не зможуть підтримувати довкола неї «тепличні» умови, то надмірна опіка згодом може сформувати особистість, не здатну протистояти життєвим проблемам.

Студент як суб’єкт навчальної діяльності. Студентський вік являє собою особливий період у житті людини, насамперед, у силу того, що «...за загальним змістом та за основними закономірностями вік від 18 до 25 років складає, скоріше, початкову ланку ланцюга зрілого віку, ніж заключну в

ланцюзі періодів дитячого розвитку» (Виготський Л.С.). Студентство – це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. Історично ця соціально-професійна категорія склалася з часу виникнення перших університетів у XI-XII ст. Студентство об'єднує людей, які цілеспрямовано та систематично опановують знання та професійні уміння, зайнятих, як передбачається, старанною навчальною працею. Як соціальна група воно характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого ставлення до майбутньої професії, що є наслідком правильності професійного вибору, адекватності та повноти уявлень студента про обрану професію. Останнє вимагає знання тих вимог, які пред'являє професія, та умов професійної діяльності. Результати досліджень свідчать про те, що рівень уявлень студента про професію (адекватне – неадекватне) безпосередньо співвідноситься з рівнем його ставлення до навчання: чим менше студент знає про професію, тим менш позитивним є його відношення до навчання. У соціально-психологічному аспекті студентство у порівнянні з іншими групами населення відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, найбільш активним споживанням культурних здобутків і високим рівнем пізнавальної мотивації. У той же час студентство – соціальна спільність, яка характеризується найвищою соціальною активністю та досить гармонійним сполученням інтелектуальної і соціальної зрілості. Врахування цієї особливості студентства лежить в основі ставлення викладача до кожного студента як партнера у педагогічному спілкуванні, цікавого для викладача. У руслі особистісно-діяльнісного підходу студент розглядається як активний суб'єкт педагогічної взаємодії, що самостійно організовує свою діяльність. Його навчання притаманна специфічна спрямованість на вирішення конкретних професійно-орієнтованих задач. Кращою формою навчання для студентства є знаково-контекстна, тобто за формою – від лекції до ділової гри. Для соціально-психологічної характеристики студентства важливо, що цей етап розвитку життя людини пов'язаний із формуванням відносної економічної самостійності, відходом від рідного дому й утворенням власної родини. Студентство – центральний період становлення людини, особистості в цілому, прояву її найрізноманітніших інтересів. Це час активних занять спортом, художніх, технічних і наукових досягнень, інтенсивної й активної соціалізації людини як майбутнього «діяча» і професіонала, що повинно враховуватися викладачем у змісті, проблематиці та прийомах організації навчальної діяльності та педагогічного спілкування у ЗВО. Студентський вік – пора структурування інтелекту. Мнемологічне ядро інтелекту людини цього віку характеризується постійним чергуванням «піків» чи «оптимумів» то однієї, то іншої функцій. Це означає, що навчальні завдання завжди одночасно повинні бути спрямовані як на розуміння, осмислення, так і на запам'ятовування та структурування у пам'яті студента засвоюваного матеріалу, його збереження та цілеспрямовану актуалізацію. Отже, як орієнтир, варто брати напрямок на нерозривність осмислення, розуміння та закріплення навчальної інформації у пам'яті студентів при вирішенні проблемних задач. Активізація пізнавальної

діяльності студентів постійно супроводжується організацією запам'ятовування та відтворення навчальної інформації. Навчальну діяльність характеризують два види мотивів: мотив досягнення та пізнавальний мотив. Останній, специфічний – освітній, являє собою основу навчально-пізнавальної діяльності людини, відповідаючи самій природі її розумової діяльності. Ця діяльність виникає в проблемній ситуації та розвивається при правильній взаємодії студентів і викладачів. У навчанні мотивація досягнення підкорюється пізнавальній та професійній мотивації. Під час навчання у ЗВО формується міцна основа трудової та професійної діяльності. Засвоєні знання, уміння та навички виступають уже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної. Однак, результати опитувань вказують та те, що в технічних ЗВО у половини студентів немає інтересу до професії при виборі ЗВО; більше третини студентів не впевнені у правильності вибору чи негативно ставляться до майбутньої професії. Більшість студентів не вміють слухати і записувати лекції, конспектувати літературу (у більшості випадків записується тільки 18-20 % лекційного матеріалу). Уміють виступати перед аудиторією тільки близько 30 % студентів, вести суперечку – до 19 %, давати аналітичну оцінку проблем – у межах 16 %. На матеріалі проведеного соціологічного дослідження було доведено, що тільки 37,5 % студентів прагнули вчитися добре, 53,6 % не завжди намагалися, а 8,0 % взагалі не прагнули до гарного навчання. Але й у тих із 37,5%, хто прагнув вчитися добре, у 67,2 % випадків навчання “не йшло”. Тому перед викладачами ЗВО постає відповідальне психолого-педагогічне завдання: сприяти формуванню студентів як суб'єктів навчальної діяльності, яка передбачає, насамперед, необхідність навчити їх вмінню планувати й організовувати свою діяльність, а також вмінню повноцінно вчитися та спілкуватися. Це потребує від викладачів здібностей та уміння визначати навчальні дії, необхідні для успішного навчання, програму їхнього виконання на конкретному навчальному матеріалі та чітку організацію вправ щодо їх формування. При цьому, з огляду на труднощі адаптаційного періоду навчання студентів на першому курсі, зразкове виконання цих дій повинен демонструвати сам викладач. Вплив педагога на формування нових ціннісних орієнтацій студента, його мотивацію і таку індивідуальну властивість, як тривожність, неможливо до кінця оцінити. Ставлення до студента як до соціально зрілої особистості, носія наукового світогляду передбачає врахування того, що світогляд – система поглядів людини не тільки на світ, але й на своє місце у ньому. Іншими словами, формування світогляду студента означає розвиток його рефлексії, усвідомлення себе суб'єктом діяльності та носієм визначених суспільних цінностей, соціально корисною істотою. У свою чергу це зобов'язує викладача думати про посилення діалогічності навчання, спеціальної організації педагогічного спілкування, створення для студентів умов можливості відстоювання своїх поглядів, мети та життєвої позиції у процесі навчально-виховної роботи у ЗВО.

Суб'єктивні фактори адаптації студента – це комплекс факторів, а саме: недостатньо відповідальне ставлення до навчання; недосформованість

навчальних цілей; відсутність чіткого уявлення про майбутню спеціальність; невпевненість у своїх знаннях і можливостях.

Творча діяльність – форма діяльності людини чи колективу – створення якісно нового. Стимулом до творчої діяльності слугує проблемна ситуація, яку неможливо вирішити традиційними способами. Оригінальний продукт діяльності виходить у результаті формулювання нестандартної гіпотези, нетрадиційних взаємозв'язків елементів проблемної ситуації, залучення неявно пов'язаних елементів, встановлення між ними нових видів взаємозалежності. Передумовами творчої діяльності є гнучкість мислення (здатність варіювати способи рішення), критичність (здатність відмовитися від непродуктивних стратегій), здатність до зближення та зчеплення понять, цілісність сприйняття та ін. Задатки творчих здібностей притаманні будь-якій нормальній людині. Потрібно зуміти розкрити їх та розвинути. Прояви творчих здібностей варіюються від великих та яскравих талантів до скромних та малопомітних. Але сутність творчого процесу однакова для всіх. Різниця у конкретному матеріалі творчості, масштабах досягнень та їхній суспільній значимості. При традиційних формах навчання учень, здобуваючи та засвоюючи в освітньому процесі деяку інформацію, стає здатним відтворити зазначені йому способи вирішення задач, доказу теорем і т.п. Однак, він не бере участі у творчому пошуку шляху вирішення поставленої проблеми та, отже, не здобуває й досвіду такого пошуку. Чим більше відрізняється від знайомої невирішена проблема, тим сутужніше йде сам процес пошуку в учня, якщо він не має спеціального досвіду. Тому не поодинокі випадки, коли випускник середньої школи, який успішно опанував матеріал шкільної програми, не може впоратися з конкурсними екзаменаційними задачами у ЗВО (побудованими на тому ж матеріалі), оскільки вони вимагають нестандартного підходу до їх вирішення. Висування нової гіпотези у зв'язку з новою проблемою вимагає особливих видів діяльності. Ці здібності виникають у діяльності самих студентів. Ніяка розповідь про роль гіпотез не зможе замінити у розвитку здібностей людини до дослідження нехай навіть маленької, але самостійно висунутої гіпотези. Відомо також, що для вирішення низки проблем потрібно розглянути традиційні шляхи під зовсім новим, несподіваним кутом зору. Однак, знання цього не забезпечує перебування нового кута зору в процесі конкретного дослідження: тільки практичний досвід дослідження розвиває дану здатність. Щоб формувати у студентів творчий досвід, необхідно конструювати, бажано в процесі вивчення різних предметів, спеціальні педагогічні ситуації, які створюють умови для творчого їх вирішення. Можливість конструювання таких ситуацій обумовлена тим, що навчання творчості головним чином здійснюється на проблемах, уже вирішених суспільством, способи вирішення яких уже відомі. Тому для процесу навчання визначення творчої діяльності вимагає коректив. Студенти тільки в окремих випадках, на визначеному рівні свого розвитку й у залежності від організовуючої діяльності педагога можуть знаходити дійсно нетривіальні рішення. Відсутність суспільної новизни в результатах творчості студентів не призводить до кардинальної зміни структури здійснюваного ними творчого

процесу. Тому стосовно до процесу навчання творчість варто визначити як форму діяльності людини, спрямовану на творення якісно нових для неї цінностей, які мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта. Проблемні ситуації можна поставити у різний спосіб: шляхом чіткої постановки проблеми педагогом; шляхом створення ситуації, в якій від них потрібно самим зрозуміти та сформулювати наявні у ній проблеми; шляхом створення ситуації з більш-менш чітко означеною проблемою, але за логікою пошуку рішення студент повинен прийти до нової, додаткової проблеми, самим ним виявленої та передбаченої при конструюванні ситуації. Особливим варіантом буває випадок, коли в ході вирішення деякої задачі студент самостійно виявляє нову, не передбачену при конструюванні ситуації проблему. Однак, виникнення чи наявність однієї лише проблеми не визначає можливість її вирішення. Для останнього необхідно здійснити самостійний пошук, який вимагає визначених вихідних даних, тобто опори на відоме, що й дозволяє реалізувати цей пошук. Навчальну проблемну ситуацію можна визначити як задачу з необхідними даними, як умову. До цих даних ставиться питання, яке у тому чи іншому вигляді формулює проблему для подальшого вирішення. Тоді змістом будь-якої задачі буде проблема, заснована на протиріччі між відомим та шуканим. У процесі вирішення цих задач, побудованих на необхідності вибірково активізувати вже відомі їм знання, студенти можуть самостійно вивчати більш глибокі сторони явищ. У практиці навчання необхідно застосовувати і задачі, які вимагають тільки висування гіпотез. У даному випадку від студента не потрібно обґрунтованого повного рішення. Він повинен лише побудувати план пошуку відповіді, який вимальовується йому поки тільки гіпотетично. Вирішення цих задач розвиває у студентів уміння мобілізувати наявні в них знання та включати їх у процес аналізу нових ситуацій, прагнення знайти новий підхід, новий тип рішення. Саме в такий спосіб закладаються основи подальшої творчої діяльності.

Творчість – це створення, винайдення об'єктивного нового та корисного (об'єкта) і/чи його розвиток в умовах неповноти інформації. Вища форма активності та ключова діяльність людини, яка створює нові матеріальні та духовні цінності, розширює та перетворює навколишнє середовище; здатність до створення нових реалій та одночасно саме творення. У загальному значенні – виявлене уміння зробити чи виділити яким-небудь способом щось нове; невідомий спосіб вирішення проблеми, який спирається на новий метод чи засіб; новий художній предмет чи форма. Пошук новизни – мотиваційний мотор творчої людини, потреба виходу за відомі рамки, прагнення до неповторності й унікальності уявного рішення чи практичної справи. Тому творча особистість справляє враження індивіда з дисбалансом сталих форм діяльності, але це концентрування його розумової енергії та всіх психічних сил на іншому, більш високому рівні, нова позиція в оцінюванні, пізнаванні, оперуванні дійсністю. Творчість за своїми плодами підрозділяється на наукову, художню, винахідницьку й організаційну. Іноді говорять про релігійну, ігрову творчість та ін. Спонукальною силою будь-якої творчості є людина як носій творчого

мислення. Це креативна особистість, яка витягає нове із глибин свідомості та несвідомого, у т.ч. й колективного, у точці їхнього перетину з дійсністю та її відображеннями у вигляді знакових систем. Творче мислення зазвичай поділяється на чотири фази. Підготовча, в ході якої мислячий суб'єкт збирає та досліджує свої ресурси, прагне знайти попередні рішення. Інкубаційна, коли осмислюються (часто на рівні несвідомого) можливі похибки позицій, прийомів оперування, оцінювання результатів. Фаза осяяння, коли виявляється визначеність оптимального рішення. Нарешті, фаза перевірки чи доведення обробки, коли добуті результати представляються та сприймаються саме як нові. Природно, будь-яка творчість, починаючи з джерел і закінчуючи висновками, характеризується глибоко індивідуалізованими стратегіями. Без відомої алгоритмізації процесів спонукання до творчості та впровадження її результатів неможливим є не лише розвиток, але й просте збереження сучасного суспільства з його ускладненими соціальними та технологічними зв'язками.

Темп навчання – трактований як швидкість чи інтенсивність освітньої діяльності, визначається індивідуальними особливостями студента: його мотивацією, розвинутими здібностями, рівнем підготовленості, психологічними, фізіологічними та іншими характеристиками. Темп навчання визначає один із головних компонентів змісту освіти – освітню продукцію студента. Так, при однаковому часовому відрізку, заданому педагогом для вивчення фундаментального освітнього об'єкта, обсяг освітнього продукту може бути більше в того студента, котрий навчається у більш високому темпі. Зовні виражений освітній продукт студента відбиває його особистісні освітні зміни. Освітній продукт студента залежить від досягнутих знань про досліджуваний фундаментальний освітній об'єкт, розвитку індивідуальних здібностей студента, засвоєння способів і видів діяльності. Отже, навіть при однакових знаннях про фундаментальні освітні об'єкти освітні продукти різних студентів різні, оскільки засвоєні ними види діяльності та рівень їхнього розвитку відрізняються. Завдяки розширеному розумінню освітнього продукту ми приходимо до необхідності введення поняття індивідуальної освітньої траєкторії з усіма наслідками, що впливають при цьому. У тому числі з індивідуальним студентським плануванням і темпом освітньої діяльності; особистісним компонентом змісту освіти, вибором оптимальних форм і методів навчання, системи контролю й оцінки.

Теорія трьох потреб Мак Клеllandа – змістовна теорія мотивації, яка описує поведінку студента через три категорії потреб: влади, досягнень, причетності.

Теорія ієрархії потреб Маслоу – основоположна класична модель змістовних теорій мотивації, згідно з якою людські потреби класифікуються за ступенем їх впливу на поведінку окремої особи у певний момент часу. Вона складається з п'яти груп потреб, які перебувають в ієрархічній залежності.

Теорія очікування В. Врума – процесуальна теорія, згідно з якою наявність у студента активних потреб не є єдиною і достатньою умовою

мотивації його поведінки на досягнення якоїсь мети. Студент повинен очікувати, що його дії обов'язково приведуть до досягнення цієї мети.

Теорія справедливості Адамса – процесуальна теорія мотивації, згідно з якою студенти суб'єктивно визначають відношення очікуваного заохочення до витрачених зусиль і співставляють своє заохочення з винагородами, які отримують інші студенти, що виконали аналогічні завдання. Якщо студент вважає, що його співкурсник отримав більшу винагороду, він буде намагатись подолати цей дисбаланс.

Тест – стандартизована психодіагностична методика, призначена для встановлення кількісних та якісних індивідуально-психологічних відмінностей. У психологічній діагностиці – стандартизований, часто обмежений у часі іспит.

Тест досягнень – тип психодіагностичних методик, спрямований на оцінювання досягнень у рівні розвитку здібностей і навичок, знань і умінь.

Тести (англ., test – іспит, проба) – стандартизовані завдання, призначені для виміру у порівнюваних величинах індивідуально-психологічних властивостей особистості, а також знань, умінь та навичок; один із основних методів психологічної діагностики. Тести являють собою модельні ситуації, з їхньою допомогою виявляються характерні реакції індивіда, які вважаються сукупністю показників досліджуваної ознаки. Класифікувати тести можна по різному – за метою застосування (професійний добір, клінічна діагностика, з'ясування інтересів, переваг і т.д.), за формою проведення (індивідуальні та групові) і за змістом (тести загальної обдарованості, тести спеціальних здібностей і т.д.). Розрізняють тести вербальні та невербальні, аналітичні та синтетичні. За використанням матеріалом виділяють тести бланкові (що виконуються за допомогою олівця та паперу), предметні (тести оперування з визначеними предметами) та апаратурні (потребують спеціального технічного оснащення). За ступенем однорідності завдань тести можуть бути гомогенними (із завданнями одного типу) та гетерогенними (завдання істотно різняться). Принциповий розподіл тестів за охопленням психічних властивостей: на цій підставі виділяють тести особистості та тести інтелекту. Існують так звані тести успішності (педагогічні тести), спрямовані на оцінку знань, умінь і навичок. Складання тестів будується за єдиною схемою: визначення цілей тестування, складання первісного варіанту тесту, його апробація та корекція, розробка системи інтерпретації результатів. Якість тестів визначається їхньою надійністю (стійкістю результатів тестування), валідністю (відповідність тестів цілям діагностики), що й диференціює силу завдань (здатністю тесту підрозділяти досліджуваних за ступенем виразності досліджуваної характеристики). Застосування тестів виправдане лише у вузьких межах тієї практичної задачі, для якої вони створені і стосовно якої вони перевірені. Для визначених цілей психологічної діагностики тести є прийнятним методом дослідження. Однак, необхідно враховувати, що показники тестування ілюструють лише наявний стан досліджуваних характеристик, не розкриваючи особливостей їхнього формування.

Тривожність – переживання емоційного неблагополуччя, пов’язане з передчуттям небезпеки чи невдачі. Суб’єктивно відчувається як напруга, заклопотаність, почуття безпорадності й невизначеності. На фізіологічному рівні реакції тривожності виявляються в частоті подиху та серцебиття, підвищенні артеріального тиску, зростанні загальної збудженості, зниженні порогів чутливості, коли раніше нейтральні стимули набувають негативного емоційного забарвлення. На відміну від страху, який виражається конкретними причинами та пов’язаний головним чином із погрозою самому існуванню людини як живої істоти, тривожність зазвичай має невизначений характер і виникає при погрозі (нерідко уявній) людині як особистості. Подолання особистісної тривожності вимагає спеціальної (у т.ч. психотерапевтичної) роботи, орієнтованої на джерело тривожності. Від педагогів і батьків потрібна підвищена увага до потреб студента, створення обстановки, яка сприяє формуванню у нього впевненості у своїх силах. Важливу роль відіграє також усунення тривожності у самих вихователів з метою уникнення можливості психічного «зараження» студента цим станом.

Увага – спрямованість та зосередженість свідомості на визначених об’єктах чи визначеній діяльності. Увага є не самостійним психічним процесом, а якісною характеристикою сприйняття, пам’яті, мислення, що забезпечує вибіркового характер психічної діяльності, здійснення вибору даного об’єкта з декількох можливих. Увага – обов’язкова умова продуктивності будь-якої свідомої діяльності. Особливо велика її роль у пізнавальній діяльності, зокрема навчальній. Стан, протилежний зосередженості уваги, – розгубленість.

Узагальнення у навчанні – розумова дія, яка виявляє відношення і зв’язки окремих та загальних властивостей засвоюваного матеріалу. Узагальнення – одна з основних розумових дій. Воно є присутнім у будь-якій діяльності, дозволяючи людині виявляти у різноманітні предметів щось загальне, необхідне їй для правильної орієнтації в навколишньому світі. Узагальнення нерозривно пов’язане із процесом абстракції у навчанні, дозволяє студентам виявляти та виділяти у засвоєваних окремих знаннях об’єднуючі їх загальні властивості, що надає їм деякої цілісності, яка надає мисленню учнів визначеності, послідовності та дисциплінованості.

Уміння – здатність людини виконувати визначені дії під час здійснення тієї чи іншої діяльності на основі відповідних знань. Уміння – освоєні людиною способи виконання дії, забезпечувані сукупністю набутих знань і навичок. Уміння можуть бути як розумовими (наприклад, робити граматичний аналіз слова), так і практичними (грамотно писати). На відміну від навичок, уміння може утворюватися і без спеціальних вправ у виконанні якої-небудь дії. У цих випадках воно спирається на знання та навички, набуті раніше, при виконанні дій, подібних до даних. Наприклад, навички керування велосипедом та автомобілем у сполученні зі знанням правил керування мотоциклом можуть і без вправи визначити уміння їзди на мотоциклі. Разом із тим уміння удосконалюються в міру оволодіння навичкою. Високий рівень уміння означає можливість користуватися різними навичками для досягнення однієї й тієї ж

мети в залежності від умов дії. При високорозвиненому умінні дія може виконуватися у різних варіантах. Набуті людиною уміння не тільки визначають якість її діяльності та збагачують її досвід, але й можуть стати показником рівня загального розумового розвитку людини.

Умовивід – розумова операція, яка полягає в одержанні нового висновку з декількох суджень. Є необхідним засобом пізнання, коли для встановлення істини недостатньо простого розгляду, а потрібно провести дослідження: вивести наслідок, здійснити доказ, систематизувати наявні знання, перевірити гіпотетичні положення і т.п. Цінність умовиводу для процесу пізнання полягає в тому, що з його допомогою нове знання добувається без звертання до безпосереднього досвіду, витлумачується зі сформульованих у мові положень, що відбивають суспільно-історичний досвід людей. Умовиводи розширюють і поглиблюють пізнання кожної людини, власна практика якої обмежена часом, пізнавальними можливостями та іншими обставинами. Судження, з яких будується умовивід, називають посилками. Судження, що виходить шляхом зіставлення посилок, називається висновком. У процесі умовиводу судження повинні узгоджуватися один із одним на основі відповідних логічних правил. Їхнє дотримання й істинність посилок забезпечують істинність умовиводу. Розрізняють кілька форм умовиводів, основні з них – індукція та дедукція. В онтогенезі (розвитку та дорослішанні окремої людини) передумови цієї форми мислення у вигляді найпростіших умовиводів починають складатися вже з дошкільного віку. Коли систематичне навчання стає провідною діяльністю молодшої людини, умовиводи одержують справжню підставу та засоби для свого розвитку й удосконалення. Система знань побудована таким чином, що учню та студенту постійно доводиться засвоювати безліч загальних правил, уміти відмовлятися на основі одержуваних у ЗВО знань від помилкових суб'єктивних узагальнень, які склалися в його власній практиці.

Установка у психології – неусвідомлений стан, який випереджає та визначає розгортання будь-яких форм психічної діяльності; стан змобілізованості, готовності до дії; обумовлена наявністю у суб'єкта потреби та відповідних умов її задоволення. Установка – механізм регуляції діяльності; її регулююча функція виявляється у формі спрямованості на вирішення визначених задач. У педагогічному процесі відіграє як позитивну, так і негативну роль. Наприклад, можлива установка студента, що ця навчальна дисципліна йому на потрібна, призведе до утруднень при розгортанні ним відповідної навчальної діяльності з її засвоєння.

Учені ступені і звання – офіційне підтвердження наукової кваліфікації фахівця та його ролі в освітньому процесі у закладі вищої освіти; присудження ступенів і присвоєння звань – форма атестації наукових кадрів. Вчені ступені – кандидат наук (доктор філософії/доктор мистецтва) і доктор наук у відповідній галузі знань (педагогічних, технічних, економічних і т.д. згідно зі структурою спеціальностей); вчені звання – доцент і професор.

Уява – фантазія, психічний процес, що полягає у створенні нових уявлень, думок і образів на основі життєвого досвіду. Уява виражається в уявній

побудові засобів і результатів предметної діяльності суб'єкта; у створенні програми поведінки, коли проблемна ситуація характеризується значною невизначеністю; у продукуванні образів, що замінюють і стимулюють діяльність; у створенні образів бажаних об'єктів. Основна тенденція пам'яті – максимально точне відновлення образів раніше сприйнятих і усвідомлених ситуацій і об'єктів. Основна ж тенденція уяви – перетворення представлень пам'яті, які забезпечують у кінцевому рахунку створення розумової ситуації, яка раніше не виникала. Уява – це відображення дійсності у нових сполученнях і зв'язках. Найважливіше призначення уяви в тому, що вона дозволяє представляти результати роботи ще до її початку. Розрізняють також відтворюючу та творчу уяву. Перша являє собою процес створення образу предмета за його описом, чи малюнком або кресленням; друга – процес самостійного створення нових образів, втілюваних в оригінальні продукти діяльності. Вона вимагає «добору матеріалу», необхідного для побудови образу відповідно до суті задуму. Особлива форма уяви – мрія чи уявне створення бажаних ситуацій більш-менш віддаленого майбутнього, без урахування наявності об'єктивних можливостей для їхнього виникнення.

Характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що складається та виявляється у діяльності та спілкуванні, обумовлюючи типові індивідуальні способи поведінки. Індивідуальні особливості, що утворюють характер, відносяться, в першу чергу, до волі й емоцій, але певною мірою і до розуму. Становлення характеру відбувається в умовах включення особистості до різних соціальних груп. Найважливіший момент у формуванні характеру – те, як людина ставиться до навколишніх і до самого себе. Найважливіші типи акцентуації характеру – інтровертний, екстравертний, некерований, неврастенічний, сенситивний та демонстративний. Характер – лише одна зі сторін особистості, але не вся особистість. Людина, поставлена в ситуацію вибору, здатна піднятися над обставинами, у т.ч. над власним характером. Ця здатність людини протистояти будь-яким обставинам, включаючи внутрішні, психологічні, являє собою основу його розвитку як особистості.

Фактори підвищення мотивації навчання: 1) надання пріоритету власним міркуванням, а не думкам інших людей; 2) подобаються дисципліни, які передбачені програмою підготовки; 3) добра попередня підготовка перед вступом до ЗВО; 4) використання прогресивних методів навчання інших студентів; 5) прагнення самостверджуватися у навчанні; 6) намагання вчитись добре, щоб стати кваліфікованим фахівцем; 7) доведення собі та іншим, що можна вчитись краще; 8) намагання завдяки ґрунтовним знанням мати максимальні шанси у професійному житті.

Функції самоуправління – основні напрями самоуправління навчанням: мотивація, планування, організація, контроль, інформація і комунікація.

Цикл самоуправління навчанням – процес послідовного виконання таких функцій: мотивації, планування, організації, контролю навчання з використанням навчальної інформації.

Цикл підготовки – сукупність складових частин змісту освіти чи професійної підготовки, які об'єднані відповідно до ознак причетності їхнього змісту до загальної галузі освіти чи загального напрямку підготовки.

Цитати – повні й точні витяги певної частини тексту літературного джерела, в яких особливо вдало сконцентрована і чітко висловлена відповідна думка.

Цілі навчання – конкретні, бажані для студента, результати навчання, на досягнення яких спрямована його діяльність.

Часовий принцип Парето – встановлення пріоритетності щодо послідовності виконання навчальних завдань. Суть його полягає в тому, що в певній групі або множині окремі малі частини мають набагато більшу значимість, ніж їх відносна питома вага у цій групі.

Швидкочитання – швидке сприймання інформації з оптимальним рівнем її осмислення і засвоєння.

Якості знань виявляються в результаті багатоаспектного аналізу засвоєння і застосування знань людиною у різних видах діяльності. Поняття якості знань передбачає співвіднесення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні знання) з елементами змісту освіти. Якість знань має такі характеристики: повноту, глибину, систематичність, системність, оперативність, гнучкість, конкретність, узагальненість. Основними якостями знань у системі є повнота, глибина, оперативність, гнучкість, усвідомленість. Під час ігрової перевірки виявляється ступінь сформованості кожної якості знань чи їхнього сполучення.

Якості особистості студента – це когнітивні (пізнавальні) якості, уміння відчувати навколишній світ, задавати питання, знаходити причини явищ, позначати своє розуміння чи нерозуміння питання та ін. Креативні (творчі) якості – одухотвореність, фантазія, гнучкість розуму, відчуття суперечності; розкутість думок і почуттів, рухів; прогнозованість; наявність своєї думки та ін. Методологічні (організаційні) якості – здатність до усвідомлення цілей навчальної діяльності й уміння їх пояснити; уміння поставити мету й організувати її досягнення; рефлексивне мислення; комунікативні якості та ін. Ці групи представляють мінімальний комплексний набір орієнтирів для забезпечення всебічного освітнього процесу. Так, наприклад, орієнтація на розвиток лише креативних якостей ускладнить загальний освітній рух студента, оскільки без сформованої організаційної основи його творчість залишиться спонтанною. Особистісні якості студента використовуються для формулювання цілей освітнього процесу на різних його етапах стосовно досліджуваних курсів та окремих тем.

Рекомендована література

Основна

1. Базиленко А.К., Іванова І.Б., Кириленко В.Г., Кондукоцова Н.В. Рекомендації студентам щодо активного онлайн-навчання в умовах онлайн-освіти: навч. метод. посіб. / А. К. Базиленко, І. Б. Іванова, В. Г. Кириленко, Н. В. Кондукоцова. К. : Університет "Україна", 2020. 85 с.
2. Бирик С.П. Самоменеджмент / С. П. Бирик, Г. М. Сюта. Харків : Фоліо, 2017. 494 с.
3. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика : монографія / [С. Калашнікова, Н. Базелюк, О. Базелюк та ін.] ; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 255 с.
4. Комар В.Ю. Створення концептуальних десяткових моделей творчого самоуправління навчанням студентів управлінських спеціальностей. С. 202-205 / Соціально-економічний потенціал України та країн Європи: правове регулювання, проблеми і тенденції розвитку; матеріали доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та науковців, м. Київ, 17 травня 2018 р. К. : Університет «Україна», 2018. 300 с.
5. Комар В.Ю. Створення інформаційно-аналітичної картини самоуправління професійною підготовкою студентів державно-управлінських спеціальностей. Університетські наукові записки, Часопис Хмельницького університету управління та права. №1 (61). 2017. С. 305-316.
6. Комар Ю.М., Поважний О.С., Комар С.Ю. Основи навчання студента. В 4 кн. Кн. 1. Самоуправління навчанням : малоформатний навч.-метод. посібник. У 2 ч. Ч. 1. Анотований конспект лекцій / За заг. ред. В. В. Дорофійенка. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 305 с.
7. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: https://naqa.gov.ua/академічна_добросесність.
8. Стинська В.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2022. 180 с.
9. Стинська В., Карпенко О. Тренінгові технології у практиці підготовки майбутніх викладачів закладу вищої освіти. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». 2021. № 12 (44). С. 172–177.
10. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / О. І. Федоренко, В. О. Тюріна, С. П. Гіренко, С. М. Бойко, М. О. Котелюх, П. Д. Червоний, О. В. Медведєва; за заг. ред. О. І. Федоренко. Харків : ФОП Бровін О.В., 2020. 240 с.
11. Прищак М.Д. Педагогіка, психологія та методика викладання у вищій школі : курс лекцій / М. Д. Прищак, О. Б. Залюбівська. Вінниця : ВНТУ, 2019. 150 с.
12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 №286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

Додаткова

1. Авдєєнко А.П. Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів / А. П. Авдєєнко, Л. В. Дементій, О. Є. Поляков // Проблеми освіти. 2001. Вип. 24. С. 108-111.

2. Базиленко А.К. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді (на прикладі студентського самоврядування) дис. ... канд. псих. наук: 13.00.01 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка. К., 2018.

3. Бутенко Н. Комунікативні процеси у навчанні : підручник. К. : КНЕУ, 2004. 383 с.

4. Вища освіта України і Болонський процес [Текст] : навчальний посібник / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2004. 384 с.

5. Довідник користувача європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) / упор. : Т. В. Фініков [та ін.]; за ред. І. О. Вакарчука. К. : Україна, 2009. 160 с.

6. Калошин В.Ф. Як навчити вчитися / В. Ф. Калошин. Х. : Вид. група «Основа», 2014. 224 с.

7. Кобзар О.Б. Дидактична роль лекції в навчальному процесі вищої школи // Педагогіка і психологія. 2001. №3-4. С. 104-109.

8. Кожухар О.І. Тестове оцінювання – важлива форма контролю організації самостійної роботи студентів // Матеріали міжнародної науково-практ. конф. «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах». Випуск 2. Харків : ФОП Павлов М.Ю., 2010. С. 3-7.

9. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу : метод. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. К. : Вища школа. 2003. 66 с.

10. Комар Ю.М., Поважний О.С., Комар С.Ю. Основи навчання студента. В 4 кн. Кн. 1. Самоуправління навчанням. У 2 ч. Ч. 2. Зміст практичних занять і методичні рекомендації до їх виконання: Малоформатний навч.-метод. посібник / За заг. ред. В. В. Дорофійєнка. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 167 с.

11. Комар Ю.М. Самоменеджмент навчання : навчальний посібник. Донецьк : Норд-Прес, ДІРСП, 2005. 132 с.

12. Котляр Р.В. Студент у вузі: методичні рекомендації по організації навчальної та самостійної роботи студентів. Миколаїв, 2002.

13. Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.

14. Мостова І.М. Навчання без надмірних зусиль. Чернівці, 2000. 96 с.

15. Оклі Б. Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну. Наш формат, 2018. 272 с.

16. Пасмор Н.П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів. К., 2006.

17. Пащенко С.Ю. Проблема взаємовідносин між студентом та науковим керівником / С. Ю. Пащенко, Т. Г. Дорошенко, О. І. Заноздра // Вісник Запорізького національного університету. 2010. №2(13). С. 214-222.

18. Пивовар С.Ф. Самостійна підготовка студентів / С. Ф. Пивовар // Історія України : навчально-методичний посібник для семінарських занять / В. М. Литвин, В. Ф. Колесник та ін.; За ред. В. М. Литвина. К. : Знання-Прес, 2006. С. 435-460.

19. Чкан А.С. Самоменеджмент : навчальний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Менеджмент» / А. С. Чкан, С. В. Маркова, Н. М. Коваленко. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 84 с.

20. Штепа О.С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості) : навч. посіб. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів; Дрогобич : Коло, 2012. 362 с.

21. Шwirka В.М. Квест як сучасна технологія навчання у вищій школі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2019. № 6 (329), жовтень. Ч. 2. С. 135-141

22. Янц Н. Проблемна лекція як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів // Педагогіка. Гуманітарний вісник. №19. С. 277-281.

23. David Allen Getting Things Done: The Art of Stress-Free Productivity: Penguin (Non-Classics. 2001. 278 p.

24. Lyndon H. Jones, Paul Loftus, Lyndon Jones. Time Well Spent: Getting Things Done Through Effective Time Management. 2009. 240 p.

25. Forsyth Patrick. Successful Time Management. Kogan Page, 2007. 152 p.

26. Seiwert L., Woeltje H. Effective Time Management : Using Microsoft Outlook to Organize Your Work and Personal Life. PDF Microsoft Press, 2011. 272 p.

7.4. Інформаційні ресурси

1. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського. Режим доступу: <https://dnpb.gov.ua/ua/>

2. Електронна бібліотека Національної Академії педагогічних наук України. Режим доступу: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?&I21DBN=SLIR&P21DBN=SLIR&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=RES0000202

3. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (парламентська). Режим доступу: <https://nlu.org.ua/>

4. Український інститут національної пам'яті. Режим доступу: <https://www.memory.gov.ua/>

5. Нормативна база освітнього процесу у ЗВО та передвищої освіти. Режим доступу: www.rada.gov.ua

8. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне матеріально-технічне забезпечення
Лекція	ноутбук, проєктор, інтерактивна дошка	доступ до мережі Інтернет, фломастери до інтерактивної дошки
Практичне заняття	ноутбук, проєктор, інтерактивна дошка	доступ до мережі Інтернет, фломастери до інтерактивної дошки
Семінарське заняття	не передбачено навчальним планом	
Лабораторне заняття	не передбачено навчальним планом	